

НА ГАЛОЎНЫМ НАПРАМКУ

ПОЛЬШЧА СЯМІДЗЕСЯТЫХ ГАДОЎ

На VI з'ездзе ПАРП: Эдвард Герэк, Леанід Брэжнеў, Пётр Машэраў і Пётр Ярашэвіч. Фота ЦАФ.

Будучыня вырастает з мінулага і сучаснасці. З гэтага вынікае, што цяперашні ўзровень грамадска-гаспадарчага развіцця заглыбліеца сваімі карэннямі ў працэсы грамадска-гаспадарчага развіцця Польшчы ў патпярэдня перыяды існавання нашай народнай дзяржавы.

I. ПРЫНЦЫПЫ НОВАЙ СТРАТЕГІІ

1. На VII Пленуме ЦК ПАРП Эдвард Герэк сказаў: „Галоўнай мэтай сацыялістычнай эканомікі і падставовым прынцыпам палітыкі партыі і народнай дзяржавы павінна быць імкненне да ўсё лепшага забеспечэння патрэб грамадства“. Такая мэта гаспадарання вынікае з умоў нашага сацыялістычнага ладу.

На пераломе шасцідзесятых і сямідзесятых гадоў Польшча стала перад аб'ектыўкай неабходнасцю вырашэння многіх грамадскіх і гаспадарчых праблем. Асабліва патрабавалі вырашэння наступныя справы:

па-першае, неабходнасць поўнага забеспечэння месц працы ў перыяд 1971—1975 гадоў, якія былі найбагацейшыя людскімі рэзервамі;

па-другое, праблема выразнага паляпшэння бытавых умоў насельніцтва. Бо сацыялізм у нашай краіне ўвайшоў у такую фазу свайго развіцця, у якой сістэматычнае і адчувальнае паляпшэнне матэрыяльных і культурных умоў жыцця працоўных стала аб'ектыўнай неабходнасцю для таго, каб забяспечыць гарманійнае грамадска-гаспадарчае развіццё краіны;

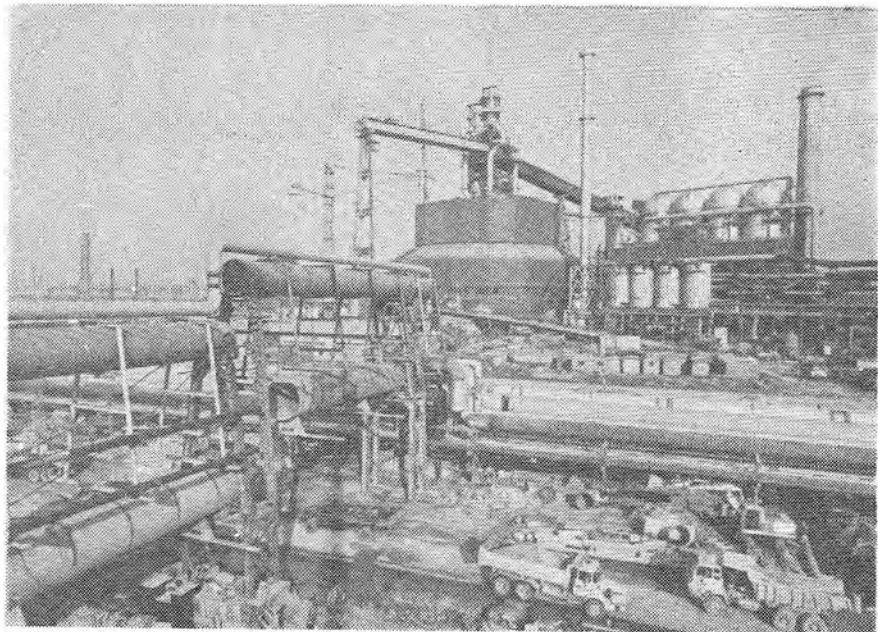
па-трэцяе, створаны ў пяцідзесятых і шасцідзесятых гады вытворчы патэнцыял гаспадаркі пачаў вельмі хутка старэць. Гэта перашкаджала спраўна спалучаць грамадскія якасці сацыялізму з эффектамі, якія дае сучасная навукова-тэхнічная рэвалюцыя. Таму ўзнікла аб'ектыўная неабходнасць увядзення комплекснай механізацыі гаспадаркі, а таксама спалучэння гэтага працэсу і ўзросту патэнцыялу кваліфікаваных кадраў з усё лепшай арганізацыяй кіравання гаспадаркай;

па- чацвертае, падставовай праблемай была таксама неабходнасць узмацнення вядучай ролі партыі, удасканальвання метадаў ажыццяўлення ёю вядучай ролі ў новых умовах пераходу да пабудовы развітага сацыялістычнага грамадства.

Непасрэдна пасля VII Пленума ЦК ПАРП было прынятага шэраг важных пастановаў для дасягнення гарманійнага грамадска-гаспадарчага развіцця краіны.

2. Прынцыпы новай стратэгіі грамадска-гаспадарчага развіцця на 1971—1975 гады, сформуляваны ў пастановах VI З’езду ПАРП, былі потым развіты ў пастановах VII З’езду і ўводзіліся ў жыццё ў 1976—1980 гады. Да галоўных прынцыпаў гэтай стратэгіі ў сямідзесятых гады трэба залічыць:

а) прынцып прызнання найвышэйшага рангу грамадскім спраўам (пастаяннае павышэнне рэальнай заработнай платы і грамадскай дапамогі, узрост індывідуальнага і масавага спажыцця як стымулуючых фактараў гаспадарчага росту);

Гута Катавіцы. Раён доменнай печы. Фота ЦАФ.

- б) прынцып гарманійнага грамадскага і гаспадарчага развіцця краіны;
- в) прынцып комплекснага характару гаспадарчай структуры краіны;
- г) прынцып інтэнсіфікацыі гаспадарчых працэсаў, згодна з якім у працэсе грамадска-гаспадарчага развіцця трэба прыдаўваць значна большае значэнне фактарам інтэнсіўным, чым экспансіўным;
- д) прынцып дынамізацыі замежнага гандлю і гаспадарчага супрацоўніцтва ў рамах Савета Эканамічнай Узаемадаламогі.

Прынцып прызнання найвышэйшага рангу грамадскім спраўам у грамадска-гаспадарчай стратэгіі сямідзесятых гадоў заключаецца ў тым, што галоўная мэта сацыялістычнай гаспадаркі — максімальнае забеспячэнне патрэб грамадства — трактуецца ўжо не толькі як мэта на бліжэйшую будучыню, але і як мэта на сёняшні дзень. У гэтым поглядзе на проблематыку гаспадарчага ўзросту галоўную мэту гаспадарання, а таксама спосабы яго

выканання трэба патрактаваць як важны фактар, які абумоўлівае і дынамізуе грамадскі прагрэс і гаспадарчае развіццё краіны.

Згодна з гэтым прынцыпам, стратэгічная праграма, прынятая на VI З'ездзе ПАРП, апрача тыпова гаспадарчых заданняў, як узрост прадукцыі, змены ў яе структуры, велічыня і дынаміка іншых капіталаўкладанняў, заключае ў сабе таксама грамадска-сацыяльныя задачы, такія, як развіццё асветы, культуры, аховы здароўя, арганізацыі адпачынку, паліпшэнне ўмоў працы і г.д.

З разумення факту аб існаванні розных залежнасцей, а таксама ўзаемным уплыве двух працэсаў — грамадскага развіцця і эканамічнага ўзросту — вынікае другі прынцып — прынцып гарманійнага грамадскага і эканамічнага развіцця. Сутнасць гэтага прынцыпу заключаецца ў тым, што кумуляцыйныя працэсы эканамічнага ўзросту ствараюць матэрыяльныя прадпасылкі для ўзросту і пашырэння грамадскіх паслуг, а таксама разбудовы сацыяльных і культурных аб'ектаў. Такім чынам гэты прынцып з'яўляецца падставай усебаковага грамадскага развіцця. А гэта апошніе, грамадскае развіццё, як паказала жыццё, стварае дадатковыя стымулы для прыспышэння эканамічнага развіцця галоўным чынам шляхам павелічэння працаздольнасці, між іншым, дзякуючы павышэнню кваліфікацыі, узору юношества, культуры, добрага адпачынку і іншых, таксама вельмі важных элементаў жыццёвага ўзроўню. Гэтага роду змены вядуць непасрэдна і пасрэдна да далейшай інтэнсіфікацыі эканамічнага развіцця.

Залежнасць паміж гаспадарчым узростам і грамадскім развіццём мае характар узаемнага ўздзеяння, у якім залежнасць паміж грамадскім развіццём і эканамічным узростам заключаецца ў тым, што кожнае павелічэнне асбнага элемента вядзе да шэрагу змен, якія прыводзяць да яшчэ большага ўзросту першага элемента, ад якога працэс пачаўся. Так, напрыклад, развіццё асветы вядзе да ўзросту кваліфікацыі, і ў выніку гэтага — давіваемся вышэйшай прадукцыйнасці працы. Адначасова дасягненне большай прадукцыйнасці працы стварае ўмовы для далейшага развіцця асветы і ўзросту кваліфікацыі.

У грамадскім развіцці падставовая мэта, якой з'яўляецца павышэнне матэрыяльнага і культурнага ўзроўню жыцця грамадства, выступае ў больш канкрэтным выглядзе і па-новаму. Чалавек трактуеца як творца грамадска-гаспадарчага прагрэсу, а адначасова і як актыўны кансумент яго эффекту. Разуменне гэтай праўды знайшло адбіццё ў грамадска-гаспадарчай стратэгіі пад лозунгам „Ажыццяўляем праграму партыі сямідзесятых гадоў пры дапамозе людзей і для людзей“.

Прынцып комплекснага характару гаспадарчай структуры

краіны абазначае шырокое развіццё многіх галін, а не селектывай-
ной эканамічнай сістэмы. Польшча багата рознымі карыснымі
выкапнямі — каменны вугаль, буры вугаль, сера, медзь, а так-
сама мае дастаткова добрай глебы, каб поўнасцю забяспечыць
сябе сельскагаспадарчымі прадуктамі. Ёсць у нас шырокі выхад
да мора, геаграфічнае палажэнне дае нам магчымасць атрымлі-
ваць даход з транзітаў, хоць гэта патрабуе паляпшэння сеткі да-
рог, сродкаў тэлекамунікацыі, а таксама наземнага і марскога
транспорту. Добра прадстаўляеца таксама ў нас дэмаграфічная
структурнае насельніцтва. Таму насочваеца лагічны вывод, што
ў Польшчы ёсць спрыяльныя акалічнасці і вытворчыя факта-
ры для фармавання комплекснай гаспадарчай макраструктуры.

З гэтага зусім не вынікае, што наша краіна можа весці зам-
кнутую гаспадарку. Польшча вельмі зацікаўлена ў паглыбленні
міжнароднага падзелу працы. Разам з павышэннем гаспадарчага
ўзроўню развіцця робяцца ўсё больш цеснымі сувязі нашай га-
спадаркі з сусветнай. Польшча адыхрыгае ўсё больш значную
роль ў працэсе сацыялістычнай эканамічнай інтэграцыі ў рамах
СЭУ. У гэтых умовах робіцца неабхідным далейша ўмацоўван-
не структуры падзелу ўнутраных галін гаспадаркі, каб забяспечыць
вышэйшую эфектыўнасць укладу грамадской працы і вы-
сокую дынаміку прыросту нацыянальнага даходу. Адначасова,

У ляблінскім вугальнym басейне. Будуецца Багданка. Фота ЦАФ.

згодна з паглыбленнем спецыялізацыі ў пэўных галінах вытворчасці і міжнароднай казперацыі ў рамах садружнасці сацыялістычных дзяржай, неабходным робіцца стваранне высока выспецыялізаванай структуры прамысловасці, сельскагаспадарчай вытворчасці і паструг.

Чарговы прынцып новай грамадска-гаспадарчай стратэгіі датычыць аб'ектыўнай неабходнасці інтэнсіфікацыі гаспадарчых працэсаў. Ён заключаецца ў тым, каб прыросту нацыянальнага даходу дабівацца пры дапамозе сістэматычнага ўзросту грамадской прадукцыйнасці працы. Максімальнае выкарыстоўванне інтэнсіўных фактараў узросту з'яўляецца важнай дыrekтывой, якая вынікае з духу новай грамадской і гаспадарчай стратэгіі ся-мідзесятых гадоў.

Нарэшце, прынцып дынамізацыі замежнага гандлю і гаспадарчага супрацоўніцтва заключаецца ў максімальным выкарыстоўванні зневінных фактараў узросту, і асабліва той карысці, якая вынікае з міжнароднага сацыялістычнага падзелу працы.

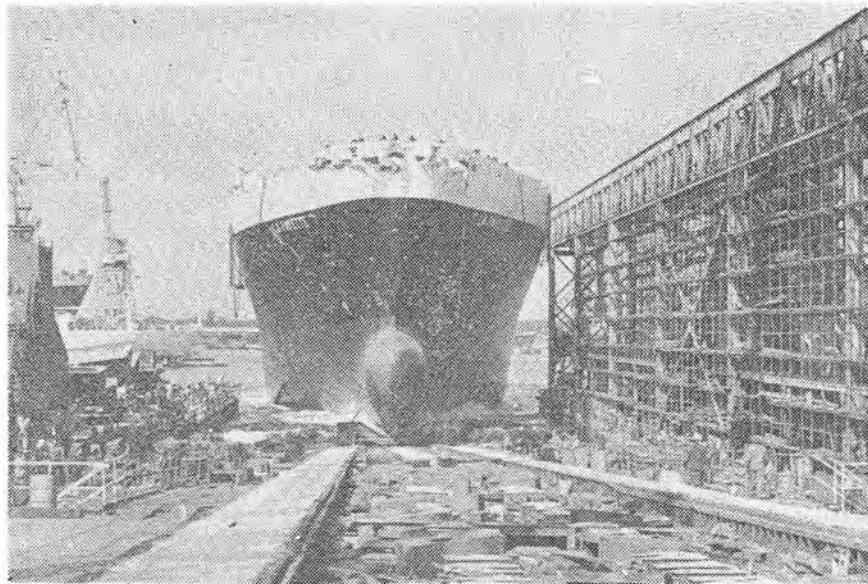
II. ВЫНІКІ ВЫКАНАННЯ НОВАЙ СТРАТЕГІІ

У сямідзесятых гадах наступілі карысныя змены ў структуры нацыянальнай гаспадаркі. Толькі за 1971—1977 гады можна было адзначыць:

- а) дынамічны ўзрост рэальных даходаў насельніцтва,
- б) выразны ўзрост нацыянальнага даходу,
- в) пастаянны ўзрост узроўню грамадской прадукцыйнасці працы,
- г) паляпшэнне эффектыўнасці гаспадарання,
- д) выразнае прыспяшэнне тэмпаў інвестыцый як у галіне вытворчасці сродкаў вытворчасці (аддзел А), так і ў вытворчасці сродкаў спажыцця (аддзел Б),
- е) ўзрост удзелу капіталаўкладанняў у нацыянальным даходзе, выкліканы неабходнасцю прыспяшэння мадэрнізацыі гаспадаркі, а тым самым павелічэнне вытворчых магчымасцей краіны,
- ё) выразны ўзрост абаротаў замежнага гандлю.

Дынамічны ўзрост рэальных даходаў насельніцтва ў 1971—77 гады, два разы хутчэйшы, чым прадугледжваў план, быў вынікам:

- а) хуткага росту месц працы,
- б) лепшага, чым у папярэдній пяцігодцы (1966—70), спалучэння ўзросту платы з узростам прадукцыйнасці працы,
- в) павышэння платы і пэўных змен у сістэме заработной платы ў розных галінах прамысловасці, а таксама прынцыпіяльнай

Гданьская суднаверф імя Леніна. Апускаецца на ваду чарговы корпус кантэйнернага карабля для замежнага арматара. Фота ЦАФ.

рэгуліроўкі заработка платы чаргова для розных прафесіянальных груп,

г) рашэння аб увядзенні розных цэн на падставовыя прадукты харчавання, а таксама невялікага руху цэн іншых тавараў і кансуміцыйных паслуг,

д) значных дасягненняў у галіне сацыяльнай дапамогі.

Трэба ў гэтым месцы прыпомніць, што ў галіне сацыяльнай дапамогі зроблена было нямала. Напрыклад, прынята было расшэнне аб павышэнні найніжэйшых пенсій па старасці, інваліднасці і для сямей. Узраслі таксама дапамогі для хворых. Выраўнаны былі права фізічных і разумовых працаўнікоў да дапамогі ў час хваробы. Павялічана дадатак за няшчасныя выпадкі ў працы і за прафесіянальную хваробу да 100% заработка платы. Для вясковага насельніцтва велізарнае значэнне мела прызнанне яму правоў да бясплатнай медыцынскай дапамогі. Выразна палепшилася апека над маці і дзіцём. Павялічаны быў сямейны дадатак на трэцяе і кожнае наступнае дзіця, а таксама месячны дадатак для мацярэй, якія выхоўваюць троє і больш дзяцей. Звернута была таксама большая ўвага на пашырэнне грамадскага харчавання, асабліва на прадпрыемствах, у школах і ва ўстановах.

Разам з узростам даходаў насельніцтва павялічвалася забесьпичэнне рынку таварамі і паслугамі. Гэта было лагічным вынікам новай стратэгіі грамадска-гаспадарчага развіцця.

Хуткі ўзрост даходаў насельніцтва выклікаў таксама хуткі ўзрост запатрабавання на прадукты харчавання, асабліва на мясе. Павялічылася пры гэтым запатрабаванне не толькі ў групе найніжэй зарабляючых, але таксама ў тых групах насельніцтва, якія спажывалі больш мяса і вырабаў на чалавека, чым складае сярэдні ўзровень спажыцця ў высакаразвітых краінах. Аднак і далей утрымоўваецца вялікі ўдзел прадуктаў харчавання ў габальным спажыцці насельніцтва. Так, у 1974 годзе гэты ўдзел склаў 42%, г.зн. быў на палавіну вышэйшы, чым у высакаразвітых краінах.

Трэба таксама сказаць, што хуткія тэмпы гаспадарчага развіцця і дасягнутая дынаміка прыросту нацыянальнага даходу сталі прычынай таго, што высокі ўзровень капіталаўкладанняў не стрымаў тэмпай узросту кансумпцыі. Аб гэтым сведчыць высокая дынаміка спажыцця насельніцтвам матэрыяльнага багацця ў 1971—77 гады.

Пачатае ў рамах новай грамадска-гаспадарчай стратэгіі абнаўленне гаспадаркі прывяло да хуткага ўзросту запатрабавання на навейшую тэхніку і тэхналогію. Вынікі гэтай працы відочны ў розных галінах нашай прамысловасці, але асабліва ў машынай і хімічнай прамысловасцях.

У 1971—77 гады Польшча праводзіла актыўную крэдытную палітыку, беручы пазыкі ў высакаразвітых капиталістычных краінах, прызначаючы іх на пакупку машын, апаратуры і абсталявання. Мэтай гэтай палітыкі было павышэнне ўзроўню якасці і мадэрнізацыі прадукцыі. Аб эфектыўнасці гэтай дзеянасці сведчыць факт павышэння ўзроўню аўтаматызацыі ў розных галінах прамысловасці, галоўным чынам, машынай, лёгкай і хімічнай, павелічэнне колькасці фінальной прадукцыі на рынках імагчымасці сплачвання крэдытаў гэтай прадукцыяй. Задоўжанасць Польшчы з узятых пазык з'яўляецца рацыянальнай і ніколі не перакрочыла граніцы бяспечнасці.

У перыяд ад 1971 года можна было заўважыць дынамічны ўзрост сельскагаспадарчай прадукцыі. Яна павялічылася ў 1974 годзе на 22% замест планаваных 15—17%. Аднак пасля 1974 года наступіла пагаршэнне ўраджаяў у параўнанні з вельмі высокімі ў папярэднія гады. Гэта адбілася адмоўна на жывёлагадоўлі і скупе мясных прадуктаў, стварыла цяжкасці і ў іншых сферах сельскагаспадарчай вытворчасці і перапрацоўцы сельскагаспадарчых прадуктаў, што выклікала неабходнасць значнага павелічэння імпарту збожжа і кармоў пры адначасовым змяншэнні выгаднага экспарту сельскагаспадарчых прадуктаў.

Прыведзеныя акалічнасці аказалі адмоўны ўплыў на забеспя-
чэнне краіны харчовымі прадуктамі, перш за ёсё мясам і мясны-
мі вырабамі.

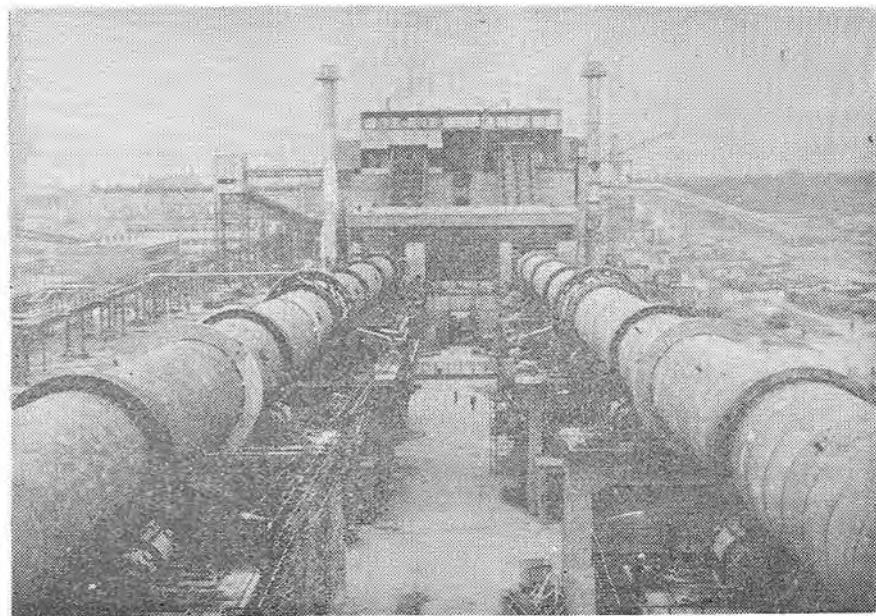
Такім чынам, у выкананні стратэгіі грамадска-гаспадарчага
развіцця краіны ў 1971—77 гады, побач з несумненнымі значны-
мі дасягненнямі ва ўсіх галінах жыцця, выступілі таксама на-
пружанасці і цяжкасці. Павялічылі іх яшчэ наступныя факта-
ры:

а) некарыснае становішча ў сельскай гаспадарцы ў тры чар-
говыя гады — 1974, 1975, 1976,

б) некарысная кан'юнктура ў замежным гандлі ў 1974—1976
гады,

в) усё больш адмоўныя вынікі ў старэлай структуры дэталі-
чных цэн.

Гэта былі аб'ектыўныя фактары, якія выступілі адначасова,
пагаршаючы становішча на рынку. Так, напрыклад, некарыснае
становішча ў сельскай гаспадарцы ў 1974—76 гады суправадзяло з вы-
кананнем праграмы павышэння заработка платы, у выніку чаго
наступіў узрост пакупной здольнасці насельніцтва прыблізна на

Цэментны завод „Варта II“. Фота ЦАФ.

22 мільярды злотых у год. Супадзенне ў часе двух гэтых з'яў выклікала пэўныя цяжкасці на прадуктовым рынку. Паглыбленне гаспадарчага крызісу ў капиталістычных краінах і некарысная кан'юнктура ў замежным гандлі ў 1971—76 гады сталі прычынай пэўных цяжкасцей у продажы нашых тавараў на заходніх рынках. Пры гэтым узрост цэн на імпартаваныя нашай краінай сыравіны і матэрыялы быў вышэйшы, чым на тыя, якія экспартуе Польшча. У выніку — ваганне цэн на сусветных рынках аказалася некарысным для нашага гандлёвага балансу.

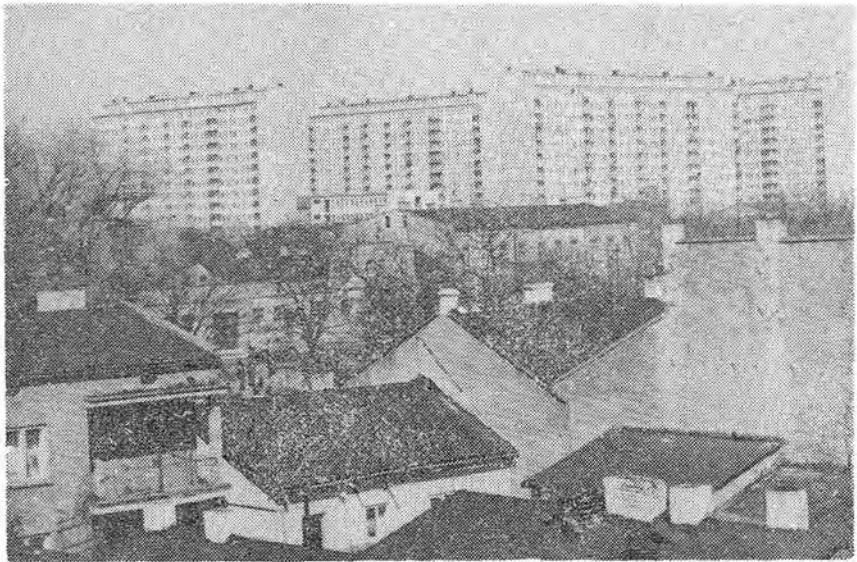
Устарэлая структура дэталічных цэн выклікала і далей выклікае значнае аслабленне рынковай раўнавагі і няправільную структуру набыцця.

Побач з аб'ектыўнымі фактарамі, якія адыгралі адмоўную ролю ў паяўленні пэўных цяжкасцей на рынку, выступаюць яшчэ суб'ектыўныя прычыны, якія вынікаюць з імкненняў да непатрэбнага пашырэння інвестыцыйнага фронту, да ўзросту коштав некаторых капіталаўкладанняў без выразнай патрэбы і парушэння пратпорці ў іх структуры. Паявілася аб'ектыўная неабходнасць правядзення глыбокага аналізу грамадска-еканамічнай рэчаіснасці краіны і пачатку акрэсленага дзеяння, якое прыняло назну гаспадарчага манеўру, гэта значыць, пэўнай перагрупіроўкі сіл і сродкаў у выкананні стратэгіі грамадска-гаспадарчага развіцця.

III. АГУЛЬНЫЯ НАПРАМКІ ГАСПАДАРЧАГА МАНЕЎРУ НА 1976—80 ГАДЫ

На V Пленуме ЦК ПАРП была зроблена ўсебаковая ацэнка вынікаў, дасягнутых у выкананні стратэгіі грамадска-гаспадарчага развіцця краіны, вызначанай на VI З'ездзе і развітай на VII З'ездзе ПАРП, звяртаючы ўвагу на дадатнія вынікі і на слабасці і бар'еры, якія ўзніклі ў апошнія гады мінулай пяцігодкі. На гэтай падставе вырашана было зрабіць гаспадарчы манеўр у далейшай стратэгіі грамадска-гаспадарчага развіцця ў 1976—80 гады.

Галоўнай мэтай манеўру з'яўляецца ўзмацненне гаспадарчай раўнавагі там, дзе яна была парушана. Падкрэсліць трэба, што манеўр выконваецца не ў самой стратэгіі, але ў метадах яе ажыццяўлення. Такім чынам манеўр гэты паглыбляе прынцыпы стратэгіі сямідзесятых гадоў, а не звужае самую стратэгію і не адыходзіць ад яе. Не азначае ён таксама абмежавання эффектыўнасці ў грамадска-гаспадарчым развіцці, якой характарызавалася першая гатова сямідзесятых гадоў. Наадварот, пастановы V Пленума ЦК ПАРП прапануюць павелічэнне гэтай эффектыўнасці.

Бэлхатуў стары і новы.

Гаспадарчы манеўр у стратэгіі на 1976—80 гады заключаецца ў наступным:

- а) паступовае змяншэнне ўдзелу акумуляцыі і капіталаўкладанняў у нацыянальных даходах,
- б) умацоўванне раўнавагі на рынку,
- в) дынамізацыя экспартных магчымасцей гаспадаркі,
- г) змяншэнне тэмпаў ўзросту імпарту ў параўнанні з экспартам,
- д) прыспяшэнне ўзросту сельскагаспадарчай прадукцыі,
- е) павышэнне якасці працы і паляпшэнне жыццёвых умоў.

Такім чынам, у палітыцы капіталаўкладанняў дзяржавы пла-
нуеца на 1976—80 гады больш спакойныя, чым у мінулым пя-
цігоддзі, тэмпы ўзросту капіталаўкладанняў пры значных зме-
нах у іх структуры. Агульныя памеры капіталаўкладанняў
у 1976—80 гады ўзрастаюць на 43%, а ў папярэднім пяцігоддзі
адпаведні ўзрост усіх капіталаўкладанняў склаў 91%. Такім чынам,
зменшыца нагрузкa на нацыянальны даход з боку інвес-
тыцый. У 1975 годзе ўдзел інвестыцый у нацыянальным даходзе
склаў каля 32%. Такі высокі працэнт быў звязаны з заканчэн-
нем вялікіх будоўляў. На 1980 год прапануеца зменшыць ўдзел
інвестыцый да 26%. У 1972—75 гадах тэмпы ўзросту капіталаў-
кладанняў былі хутчэйшыя, чым нацыянальнага даходу.

У 1976—80 гады тэмпы капіталаўклення ў параўнанні з папярэднімі гадамі значна меншыя.

У гэты перыяд заўважаюцца значныя змены ў структуры капіталаўклення. Павялічваецца роля мадэрнізацыі сталага маёнтку, перш за ўсё шляхам замены машын на больш сучасныя і прадукцыйныя, а памяншаецца колькасць будаваных новых прадпрыемстваў.

У структуры аддзелаў капіталаўклення павялічваецца ўдзел сельскай гаспадаркі, кансумпцыйных прамысловасцей, прамысловасцей, якія працуюць для сельскай гаспадаркі, транспарту, жыллёвага будаўніцтва, камунальнай гаспадаркі і аховы здароўя. Дзеянасць у гэтай сферы будзе азначаць наступнае:

а) прыспышэнне будоўляў для харчовай гаспадаркі, галоўным чынам у сельскай гаспадарцы і ў прамысловасці сельскагаспадарчых машын,

б) прыспышэнне жыллёвага будаўніцтва.

Вельмі важным заданнем у рамах гаспадарчага манеўру з'яўляецца ўмацоўванне раўнавагі на рынку. Тому грамадска-гаспадарчы план стварае асаблівы прыярытэт для развіцця прадукцыі на рынак. У сувязі з гэтым пастаўлены наступныя заданні:

а) змены структуры прамысловай прадукцыі для прыспышэння ўзросту прадукцыі на рынак; у 1976—80 гады прадукцыя на рынак узрасце прыблізна на 60%,

б) хуткага ўзросту імпарту тавараў на рынак; дастаўкі гэтих тавараў узрастуць у 1976—80 гадах на 66%,

в) значнае перагрупаванне капіталаўклення на карысць галін прамысловасці, якія даюць кансумпцыйныя прадукты; частка сродкаў была перасунута з іншых галін гаспадаркі на прамысловасці, якія вырабляюць кансумпцыйныя тавары; такім чынам капіталаўкленні ў гэтих прамысловасцях ў 1976—80 гады ўзрастуць на 44% у параўнанні з папярэднім пяцігоддзем.

г) хутчэйшага ўзросту паслуг для насельніцтва — прыблізна на 70% за пяць гадоў,

д) прымненне спецыяльных сродкаў для павышэння якасці прадукцыі і хуткага пашырэння асартыментаў тавараў,

е) паступовага ўдаскагальвання сістэмы цэн; пакупная сіла насельніцтва будзе накіроўвацца перш за ўсё на прамысловыя тавары і паслугі.

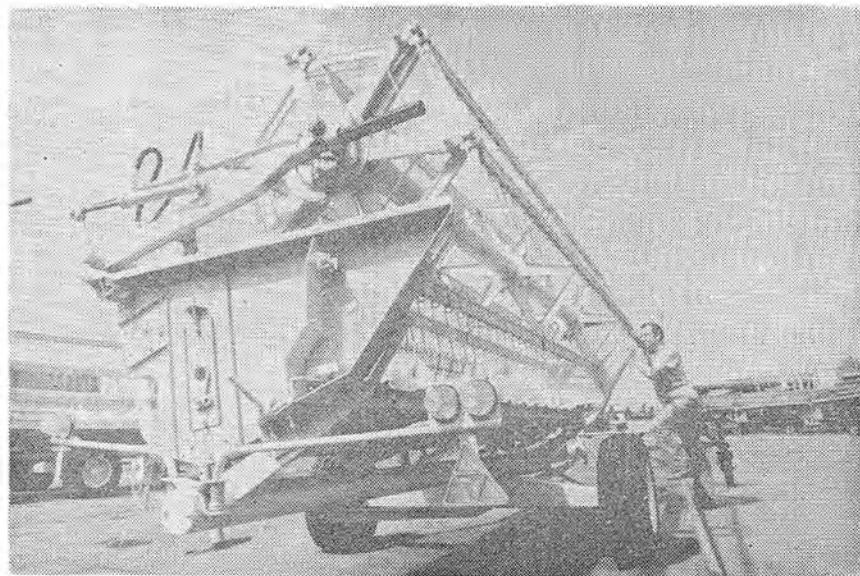
Галоўнай праблемай, якую яшчэ трэба вырашыць, з'яўляецца павелічэнне паставак на рынок тавараў з вышэйшим уздоўжнем перарабкоўкі, а таксама новых тавараў і тэхнічна сучасных. У 1976—80 гады пастаўкі тавараў на рынок павінны ўзрасці на 66%, у той час, калі даходы насельніцтва — на 38%. Наступае такім чынам значны адварот прaporцыі з папярэдняга пяцігоддзя.

У галіне замежнага гандлю ў 1976—80 гады павінен наступіць адварот дагэтуляшнай прапорцыі паміж узростам экспарту і імпарту. Неабходнасць павелічэння сплат замежных крэдытаў, пазычаных у 1971—75 гады на разбудову прадукцыйнага патэнцыялу, з'яўляецца прычынай павальнейшых тэмпаў узросту імпарту, чым экспарту, і паступовага пераходу ад адмоўнага сальда замежных абаротаў тавараў да дадатняга. Плануецца поўнае ўраўнаважэнне абаротаў з сацыялістычнымі краінамі, а з капіталістычнымі краінамі робіцца ёсё магчымае, каб ліквідаваць адмоўнае сальда ў абаротах тавараў: у 1976—80 гады прадугледжваецца дабіцца дадатняга сальда з гэтымі краінамі.

У сувязі з гэтым плануецца:

па-першае, змены структуры прамысловай прадукцыі ў напрамку прыспяшэння развіцця тых галін гаспадаркі, якія даюць найбольш прадукцыі на экспарт. У выніку гэтага тэмпы развіцця гэтай прадукцыі ў 1976—80 гады ўзрастуць прыблізна на 86%;

па-другое, павелічэнне ступені спецыялізацыі прамысловасці ў экспартнай вытворчасці. Гэта будзе азначаць пабудаванне ў Польшчы моцнага экспартнага сектара ў гаспадарцы. У гэтым напрамку будуць кіравацца значныя капіталаўкладанні. Адна-

Фабрыка жніўных машын у Плоцку. Фота ЦАФ.

часова спецыялізацыя і кааперацыя ў рамах СЭУ павінна спры-
яць трохразоваму ўзросту ўдзелу ўзаемных паставак у абаротах,
ахопленых умовамі аб спецыялізацыі і кааперацыі;

па-трэцяе, увядзенне новых рашэнняў у эканамічна-фінанса-
вой сістэме, якія павялічваюць матэрыяльнае зацікаўленне прад-
прыемстваў развіццём экспарту і стымулюючым гэтае развіццё.

Харчаванне сельніцтва становіцца праблемай вялікай гра-
мадской, палітычнай і эканамічнай важнасці. Таму становішча
ў сельскай гаспадарцы і харчаванне краіны ў плане на 1976—80
гады быў прадметам асаблівых клопатай. В Пленум ЦК ПАРП
сканцэнтраваў сваю ўвагу перш за ёсё на як найхутчэйшым па-
веліченні гарадоў свіней і рагатай жывёлы. З гэтай мэтай былі
зроблены, між іншым, падвышки цэн скупу мяса, павеліченне
імпарту збожжа і кармоў.

На 1976—80 гады запланавана большая дынаміка ўзросту ра-
сліннай прадукцыі, чым жывёльнай, што дасць магчымасць па-
лепшыць раўнавагу ўласной кармовай базы з пагалоўем жывёлы.

Прагрэс у сельскай гаспадарцы і харчаванні насельніцтва за-
лежыць галоўным чынам ад стварэння прамысловасці навейшых
сродкаў вытворчасці для сельскай гаспадаркі, яе тэхнічнай рэ-
канструкцыі, а таксама развіванне прадукцыі і паслуг усёй га-
спадаркі для патрэб сельскай гаспадаркі.

Галоўныя напрамкі дзеянасці ў гэтай галіне ў 1976—80 гады
наступныя:

а) значнае павеліченне капіталаўкладанняў на будаўніцтва
ў сельскай гаспадарцы і ў працуючых на патрэбы сельскай гаспа-
даркі галінах прамысловасці: капіталаўкладанні на гэтак званы
харчовы комплекс складуць 23% усіх капіталаўкладанняў у пя-
цігадовым плане.

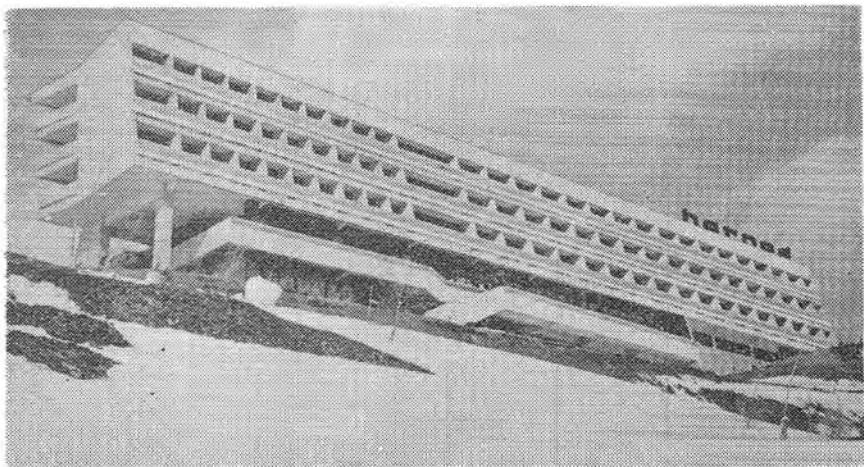
б) прыспышэнне тэхнічнай рэканструкцыі сельскай гаспадар-
кі, абапіраючыся на разбудову прамысловасці сельскагаспадар-
чых машын, трактараў і ўгнаенняў,

в) прыспышэнне развіцця таварнай прадукцыі шляхам да-
лейшай спецыялізацыі індывидуальных сельскіх гаспадараў у ка-
аперацыі з грамадской гаспадаркай,

г) поўнае выкарыстоўванне зямлі,

д) значнае павеліченне кадраў для сельскай гаспадаркі і ін-
тэнсіфікацыі навучання на ўсіх узроўнях.

Важнай умовай паспяховага выканання пастаўленых задач,
якія вынікаюць з гаспадарчага манеўру і, агульней справу беру-
чы, з выканання стратэгіі інтэнсіўнага грамадска-гаспадарчага
развіцця, з'яўляецца аб'ектыўная неабходнасць удасканальвання
якасці працы і павышэння яе эфектыўнасці на ёсё вышэйшы
узровень. Вядома ж, што ўмовы жыцця грамадства, яго жыщё-
вы ўзровень з'яўляюцца функцыяй якасці працы.

Дом адпачынку „Гарнасъ“ у Татранской Букавіне. Фота ЦАФ.

VII З'езд ПАРП высунуў вельмі важны логунг: „За вышэйшую якасць працы і ўмоў жыцця народу“, у якім быў выражаны генеральны прынцып стратэгіі будаўніцтва развітага сацыялістычнага грамадства ў Польшчы. Гэты лозунг адлюстроўвае цесную сувязь паміж якасцю працы і ўмовамі жыцця грамадства. Програма павышэння якасці працы, як працы вытворчай, так і ў сферах грамадскага жыцця, накрэсленая VII З'ездам, мае свае прадпасылкі ва ўсім дагэтуляшнім грамадска-гаспадарчым развіцці краіны.

Выкананне гэтай праграмы — гэта не толькі забеспечэнне на вышэйшым узроўні матэрыяльных патрэб, але таксама значнае павышэнне ўзроўню забеспечэння нематэрыяльных патрэб, што звязана з узростам значэння сацыяльнай сферы, асветы, культуры, якасна вышэйшых прынцыпаў грамадскага суյчицца і г.д. Трэба памятаць, што ад якасці працы залежыць не толькі колькасць і якасць створанага матэрыяльнага і духоўнага добра, а значыць, усё лепшае забеспечэнне ўзрастаючых патрэб, але і развіццё асабовасці чалавека, ступень яго прафесіянальнага і маральнага задавальнення. Бо праца, якая выгаўняе галоўную частку жыцця чалавека, ва ўмовах нашага ладу можа і павінна стаць для чалавека ўсё больш істотным фактам якасці ўмоў яго жыцця. Галоўнае, каб зрабіць з высакаякаснай працы, а значыць, рацыянальнай і прадукцыйнай, прынцыпіяльнай рысы чалавечай гаставы і спосабу жыцця — чалавечай думкі і дзеянасці, згоднай з сацыялістычнымі ідэаламі. Такім чынам, лозунг

дасягнення „высокай якасці ўмоў жыцця“ ахоплівае па сутнасці цэласць матэрыяльных, духоўных і грамадскіх патрэб.

Дасягненне вышэйшага матэрыяльнага ўзроўню жыцця людзей з'яўляецца толькі адной з прапаноў гэтага лозунга. На вышэйшую якасць сацыялістычнага грамадства складаецца прынятая сацыялістычная мадэль кансумпцыі, якая вяжацца ўсё паўней з духоўным росквітам інтэлектуальных вартасцей людскага жыцця, распаўсюджванне сацыялістычнай маральнасці, высокая культура грамадскага сужыцця і шырокі доступ да духоўных каштоўнасцей, твораных у грамадстве, і, нарэшце, высокое пачуццё нацыянальнай годнасці, а таксама дысцыпліны і грамадской адказнасці. У імкненні да дасягнення „высокай якасці ўмоў жыцця“ заключаецца, такім чынам, старанне аб умацоўванні і распаўсюджванні сацыялістычнага стылю жыцця.

Сузалежнасць правоў і абавязкаў, дыялектыка свабоды з'яўляюцца марксісткай дырэктывой гастаноў VII З'езду, становяцца штодзённай практыкай сацыялістычнага будаўніцтва ў Польшчы. Забяспечваюць яны ўсё больш удасканальваную сістэму функцыянавання сацыялістычнай дэмакратыі і ўмацоўвання эканамічнай, арганізатарскай і выхаваўчай ролі сацыялістычнай дзяржавы. На падставе пастаноў VII З'езду мы накрэслі і ў 1976 годзе на III Пленуме ЦК ПАРП праграму ўмацоўвання сацыялістычнай дзяржавы, а на IV Пленуме — праграму развіцця сацыялістычнай дэмакратыі.

Умацоўванне сувязі партыі з грамадствам абазначае цяпер у нашай краіне пашыранне дэмакратычных форм і метадаў кіравання дзяржавай, асабліва дзякуючы ўвядзенню шырокіх кансультатый і правядзенню дыскусій на тэму ўсіх важнейшых і складаных спраў краіны і народу.

Значна ўзрасла палітычная культура грамадства нашай краіны. Зацясніеца і паглыблівецца палітычная інтэграцыя грамадства вакол яго кіруючай сілы — Польскай аўяднанай рабочай партыі.

* * *

Польская Народная Рэспубліка ўступіла ў новы этап — этап пабудовы развітага сацыялістычнага грамадства. У праграмным дакладзе Эдварда Герка на VII З'ездзе ПАРП ёсьць такое сцвярдженне: „На працягу трох дзесяцігоддзяў была выканана ў нашай краіне большасць задач пераходнага перыяду ад капіталізму да сацыялізму (...)“ і ў выніку гэтага „(...) маём права сцвердзіць, што ў прынцыпе мы пабудавалі ў нашай краіне падставы сацыялізму...“, а „...сацыялізм атрымаў ужо ўласную трывалую падставу“.

Такім чынам, у нашай краіне адбываецца працэс адначасовага выканання задач, звязаных з заканчэннем пабудовы падстаў сацыялізму, характэрных для пераходнага перыяду, перш за ёсё ў сельскай гаспадарцы, а таксама працэс выканання задач, звязаных з пабудовай развітага сацыялістычнага грамадства. Гэта кумулятыўны працэс, у выніку якога вырашаючыя задачы ў галіне развіцця вытворчых сіл і матэрыяльна-тэхнічнай базы, у галіне грамадскіх адносін вытворчасці і ідеалагічна-палітычнай надбудовы.

Сацыялістычная рэканструкцыя сялянскай гаспадаркі будзе адбывацца разам з пабудовай развітага сацыялістычнага грамадства. У перыяд бліжэйшых трох-чатырох пяцігодак можна сформаваць у вёсцы грамадскасць высокакваліфікаўаных спецыялістаў сельскай гаспадаркі, грамадскасць адукаваную, заможную, якая поўнасцю карыстацца будзе здабычамі сучаснай цывілізацыі.

Дасягненні сямідзесятых гадоў наблізілі перспектыву развітага сацыялістычнага грамадства. Павялічылі яны патрэбныя і неабходныя для гэтай мэты сілы і сродкі. Новая стратэгія грамадска-гаспадарчага развіцця, накрэсленая VI і VII З'ездамі ПАРП, дae магчымасць паступова вырашаць задачы, характэрныя для пабудовы развітага сацыялістычнага грамадства.

Дац. д-р А. Барвіюк

Беласток. Алея 1-га Мая. Фота Я. Целушэцкага.

ПРАГРАМА „ВІСЛА”

На нашых вачах адбываеца працэс небывалага развіцця науکі, тэхнікі, прамысловасці. З гэтым працэсам звязана ўсё большае запатрабаванне на ваду і ўсё лепшае добраўпарадкаванне рэк і аэру.

Большая частка еўрапейскіх краін яшчэ ў XIX і на пачатку XX стагоддзя ўпарадкавала ў сябе водную гаспадарку, асвоіла свае рэкі, азёры і іншыя вадаёмы. Апошнія з гэтых краін здзейнілі гэта ў пяцідзесятых і шасцідзесятых гады нашага стагоддзя. Польшча, асабліва басейн ракі Віслы, з'яўляеца свайго роду ўнікумам на водных картах Еўропы. Толькі цяпер пачынаецца здзяйсненне канцепцыі добраўпарадкавання Віслы. Узнікае пытанне: чаму так позна? У адказ на гэтае пытанне трэба сцвердзіць, што яшчэ ў міжваенны перыяд бачылася патрэба аднаўлення і разбудовы эффектыўнай воднай гаспадаркі. На жаль, перашкодай у рэалізацыі гэтага каштоўнага мерапрыемства быў недахоп фінансавых сродкаў. Польшча міжваеннага перыяду была беднай, адсталай краінай, і не пад сілу была ёй гэтае аграмадная задача.

Ваенныя страты і эканамічнае адсталасць краіны ў паслявенні перыяд прымушала ўлады Народнай Польшчы канцэнтраўца на першачарговых задачах — стварэнні сучаснай гаспадаркі і сучаснай прамысловасці. Сёння Народная Польшча займае дзесятае месца ў групе найбольш прамысловага развітых краін свету. У сямідзесятых гады наша краіна пабудавала магутны сучасны эканамічны патэнцыял, які дазваляе прыступіць да здзяйснення мары пакаленняў — рэалізацыі да 2000 года велізарнага мерапрыемства, якім з'яўляеца комплексная праграма асваення Віслы.

Першая комплексная праграма воднай гаспадаркі была апрацавана навуковым калектывам у Польскай акадэміі навук у 1955 годзе. Ахоплівала яна дваццацігадовы перыяд — да 1975 года. У асноўным гэтае праграма з'яўляеца актуальнай па сённяшні

дзень. Былі таксама і чарговыя апрацоўкі, звязаныя з усёй воднай гаспадаркай краіны. Зразумела, што калі б не было гэтых апрацовак, не было б сёння падстаў да апрацоўкі ў кароткім часе такай поўнай праграмы асваення Віслы і ўсіх водных рэсурсаў краіны. Калі гэтая праграма пасля канчатковых апрацовак споўніць усе ўмовы, якія стаяць перад нашай воднай гаспадаркай, гэта будзе дасягненнем не толькі вялізнага калектыву сённяшніх найлепшых спецыялістаў, але і спецыялістаў мінульых дзесяцігоддзяў.

Цэнтральны Камітэт Польскай аб'яднанай рабочай партыі на сваім Пленарным пасяджэнні 16 чэрвеня 1978 года прыняў спецыяльную гастанову ў справе комплекснай праграмы асваення Віслы і водных рэсурсаў краіны. У гэтай пастанове між іншым сцвярджаецца:

„Комплекснае загаспадаранне і выкарыстоўванне водных рэсурсаў Віслы з'яўляецца чарговым, важным звязком у стратэгіі развіцця, акрэсленай VI і VII З'ездамі партыі. Дагэтуляшнія дасягненні сацыялістычнай Польшчы, яе вялізны ўжо і сучасны эканамічны патэнцыял, створаны ў сямідзесятыя гады, дазваляюць пачаць гэтае новае вялікае заданне і гарантуюць яго выкананне.

Варшава. Мост Панятойскага і акружжаючыя яго сучасныя жыўлёвыя будынкі. Фота ЦАФ.

Цэнтральны Камітэт ПАРП дарукае ўраду падрыхтоўку пра-
граммы рэалізацыі ў 1981—2000 гады гэтага мерапрыемства. Цэн-
тральны Камітэт прадставіць яго на зацвярдзенне VIII З'езду
партыі“.

Праграма комплекснага асваення Віслы і ўсіх водных рэсурсаў
краіны прадугледжвае некалькі этапаў у яе рэалізацыі.

Прэзідыум Урада ПНР на сваім пасяджэнні 23 сакавіка 1979
года разгледзеў праблемы, звязаныя з забудовай верхняй Віслы
ў 1979—1982 гады і зацвердзіў напрамкі працы на 1981—1985
гады.

1. МЕЛІЯРАЦЫЯ ЗЯМЕЛЬ

У рачным басейне Віслы знаходзіцца каля чатырох мільёнаў
гаектараў зямельных угоддзяў. Рэгулюванне воднага комплексу
на ўсёй гэтай плошчы створыць умовы значнага павелічэння
ураджаю ўсіх культур. Апрача стварэння супрацьпаводкавай
аховы на ўсёй прывіслянскай тэрыторыі, у рачным басейне Віслы
будуць праводзіцца меліярацыйныя працы.

Сістэма прадбачаных у праекце рознага тыпу вадасховішчаў
дазволіць пачаць меліярацыйныя працы (у рамках агульных
коштаў упарадкавання Віслы і пры выкарыстанні неабходнага
да рэалізацыі праекта выкананічага патэнцыялу) на тэрыторыях,
сумежных з каскадамі.

Дзеля атрымання высокіх ураджаяў згодна з патрэбамі на-
роднай гаспадаркі, асноўнае значэнне мае рэгулюванне водных
комплексаў, асабліва арашэнне вялікіх плошчаў ворнай зямлі,
дзякуючы будаванию новых, а таксама рэстаўрацыі старых ме-
ліярацыйных сістэм.

2. РАЧНЫ ТРАНСПАРТ

Адным з важнейшых дабрадзеяйстваў асваення Віслы будзе
развіццё рачнога транспорту.

Запатрабаванне на транспартныя паслугі (у пераліку на танаж
транспартных паклажаў) узраستала ад 1960 года на 8% у сярэд-
нім у год. Узрастаць яно будзе таксама і ў будучыні, таму што
вядома, з якімі цяжкасцямі змагаецца чыгуначны і суднаходны
транспорт. Асваенне Віслы, згодна з праектамі, прадбачае па-
велічэнне рачнога транспорту да 107 мільёнаў тон паклажы ў год
ва ўнутранакраёвым транспарце, а таксама да 10 мільёнаў тон
у міжнародных зносінах.

Дзякуючы сістэме плацін, шлюзаў, паглыбленню рэчышча
і інш., рака стане праезнай для рачнога транспорту на ўсёй

Віслы непадалёк аб Варшавы. Фота Фогеля.

сваёй даўжыні. У прадбачаных планам перыядах будзе рэгулявана сярэднє цячэнне Віслы на даўжыні 270 км і транзітнай глыбіні 1,0 м, а таксама пабудаваны будзе каскад на ніжнай Вісле на даўжыні 391 км са ступенямі з сярэднім нахілам і мінімальнай транзітнай глыбінёй 2,5 м. Апрача таго, 298 км верхняга цячэння Віслы будзе выкарыстана як водны шлях з існуючымі ўжо ступенямі. Транзіт а і глыбіня на гэтым адrezку складзе мінімум 1,0 м. У выпадку неабходнасці ўвядзення на верхнім цячэнні Віслы транспарту, патрабуючага большай транзітнай глыбіні (што можа вынікаць з камунікацыйных сістэм Шлёнска-кракаўскай акругі), будзе магчымасць пашырыць каскад нізкіх суднаходных ступеняў, гарантуючых глыбіню 1,6 м на даўжыні 298 км. Гэта ўжо праблема выключна камунікацыйнага характару.

Пачатая ў 1979 годзе будова вугальнага порту ў Тыхах створыла магчымасць перавозіць ужо ад 1983 года танным рачным транспартам каля 5 мільёнаў тон вугалю ў год з шахт у раён Кракава.

Чарговым этапам выкарыстоўвання Віслы ў рачным суднаходстве будзе транспарт вугалю на далейшым адрезку ад Кракава да электрастанцыі Паланец.

3. ГІДРАЭЛЕКТРАСТАНЦЫ

Уся праграма добраўпарадкавання Віслы прадбачвае пабудову на гэтай рацэ больш 20 гідравлектрастанцый агульнай гарантаванай магутнасцю амаль 2000 MW. Дзякуючы гэтаму, атрымаецца ашчаднасць вугалю да 3 мільёнаў тон у год. Гэтыя гідравлектрастанцыі адыграюць вялікую ролю ў забеспечэнні электраэнергій у перыяды гэтак званай кульмінацыі запатрабавання моцы. Пачатая ўжо ў гэтай галіне праца спалучаеца з пабудовай каскадаў спачатку ў верхнім, потым у ніжнім і сярэднім цячэнні Віслы. Праводзяцца падрыхтоўчыя працы, звязаныя з рэалізацыяй воднай ступені і гідравлектрастанцыі „Цехацік“ магутнасцю каля 160 MW. Побач з існуючай электрастанцыяй „Улацлавак“ будзе гэта адна з пяці пачаваных вялікіх гідравлектрастанцый, якія пабудуюцца ў ніжнім цячэнні Віслы.

Пабудова вадасховішчаў і водных ступеняў паскорыць развіццё гідравлергетыкі ў эканамічна абронтуваных межах. Прадбачваеца выкарыстанне да 2000 года каля 30% гідравлектрычнага патэнцыялу басейна Віслы.

Да 1985 года пабудуюцца наступныя водныя ступені: на ніжній Вісле — у Цехацінку, Улацлаўку і Вышагродзе. Пойная забудова ніжній Віслы абронтувана рэнтабельным выкарыстоўваннем электраэнергіі і забеспечэннем новых крыніц вялікай колькасці вады для энергетыкі.

4. АХОВА АД ПАВОДКІ

Добраўпарадкаванне Віслы і яе басейна, а таксама ўсёй воднай сістэмы ў Народнай Польшчы неабходна дзеля лепшага забеспечэння вадой і паліпшэння яе якасці. Адказваючая спажывецкім і тэхналагічным патрэбам вада павінна змяшчацца ў I або II класе чысціні. У дзевяностых гадах, беручы пад увагу ўзрастаюче запатрабаванне на ваду для розных мэт, каля 40% даўжыні Віслы павінна мець ваду I класа чысціні, а каля 60% — II класа.

У рачным басейне Віслы будзе пастаянна звязаныя звяртатца ўвага на забеспечэнне ад паводак. У першую чаргу пабудаваны будуть комплексныя водныя багейны, дадатковыя земляныя валы на найбольш паводковых раках, асабліва на Дунайцы і Віслоку,

даўжынёю каля 200 км. Будуць таксама павышаны ў многіх месцах існуючыя валы карпацкіх прытокаў на даўжыні 148 км. Ва ўсім рачным басейне Віслы ўзнікне каля 2000 года паводкавы запас аб'ёмам каля 2,2 мільярда m^3 вады, у тым ліку ў карпацкіх рэзервуарах — каля 950 мільёнаў m^3 . Паводкавы запас карпацкіх рэзервуараў у значнай ступені будзе спрыяць змяншэнню паводковых уздымаў у басейне верхній Віслы. У сувязі з тым прадбачваецца паніжэнне да 2000 года сярэдніх тадавых паводковых затрат у рачным басейне Віслы з 900 да 180 мільёнаў злотых.

5. АЧЫШЧАННЕ СЦЁКАЎ

Воды Віслы забруджаны больш дазволенай нормы на адрезку 531 км, што складае больш 54% яе цячэння. Забруджаюць воды Віслы ў асноўным яе прытокі, якія, на жаль, адигрываюць ролю прыёмнікаў сцёкаў вялікіх гарадоў, прамысловых раёнаў і распаложаных над гэтымі прытокамі прамысловых прадпрыемстваў.

Перажываем у сучасны момант не столькі дэфіцыт вады наougul, колькі дэфіцыт чыстай вады. З мэтай ачышчэння вод Віслы плануецца пабудаваць 170 вялікіх механічна-біялагічных ачышчальніяў, а таксама мадэрнізаваць большасць існуючых ачышчальніяў, як гарадскіх, так і прамысловых. Гэтае велізарнае заданне пабудовы і мадэрнізацыі ачышчальніяў будзе спалучана з ужо запланаванымі камунальнymi будоўлямі ўздоўж ніжній Віслы і на ўсім узбярэжжы, згодна з міжнароднай канвенцыяй аб ахове вод Балтыкі.

Утварэнне сістэмы ачышчэння вод, прызначаных на спажывецкія і тэхналагічныя мэты, стрымае працэс якаснай дэградацыі вады Віслы. Існуе нават магчымасць змяніць напрамак працэсаў, заходзячых у нашых водных запасах: запэўніць павышэнне, а не паніжэнне якасці нашых вод.

Галоўнае цяпер — зрабіць з Віслы і яе басейна, які ў сучасны момант пакрывае больш 60% водных патрэб краіны, вадасховішча чистай вады. Гэтай мэце паслужыць пабудова новых ачышчальніяў і мадэрнізацыя існуючых, а таксама пабудова рознага тыпу вадасховішчаў.

На 442 вялікіх прадпрыемствах, што знаходзяцца ў басейне Віслы, да 1985 года пабудуюцца ачышчальні сцёкаў. З гэтага ліку аж 336 ачышчальніяў будуть супольнымі для камунальнай гаспадаркі і прамысловасці.

Вялікія капіталаўкладанні прадбачаны на пабудову гарадскіх ачышчальніяў сцёкаў, нягледзячы на тое, што складаюць яны толькі каля 35% агульнай колькасці сцёкаў у басейне Ві-

слы, аднак прыпадае на іх долю аж 58% агульнага забруджання. Дзякуючы вялікім капіталаўкладанням у сцекавую гаспадарку, да 1985 года прадбачваецца значнае паляпшэнне чысціні вод. Трэцяя частка ўсіх капіталаўкладанняў, звязаных з праграмай „Вісла“, у 1981—1985 гады будзе прызначана на пабудову ачышчальняў сцёкаў.

* * *

Вада — гэта не толькі неад'емная частка нашых краявідаў. Вада з'яўляецца неацэннай, штораз больш дэфіцытнай сывороткай для прамысловасці і сельскай гаспадаркі, неабходнымі сродкамі існавання чалавека. Статыстыкі сцвярджаюць, што чалавек, які карыстаецца водаправодам, расходуе 200—350 літраў вады ў год. У выніку пастаяннага росту ліку насельніцтва, а ў першую чаргу ў выніку хуткага развіцця прамысловасці павялічваецца запатрабаванне на ваду. Найбольш водапаглынальнімі з'яўляюцца горная, хімічная і металургічная прамысловасці, а таксама энергетыка. Да вырабу, напрыклад, адной тоны сталі патрабуецца 20 m^3 вады, адной тоны штучнага шоўку — 500 m^3 вады.

У палове восьмідзесятых гадоў запатрабаванне на ваду з Віслы павялічыцца да $15,5$ — $17,5$ мільярдаў m^3 . У 2000 годзе гэтае запатрабаванне прадугледжваецца ў размерах $35,5$ — $39,5$ мільярдаў m^3 . 70% гэтага запатрабавання прызначыцца для прамысловасці. Аднак таксама і камунальная гаспадарка, у сувязі з ростам ліку насельніцтва і аснашчэннем сем'яў водапаглынальнім да машнім абсталяваннем, такім, як пральная машина і інш., прадугледжвае ў канцы дваццатага стагоддзя запатрабаванне на 5 мільярдаў m^3 вады.

На жаль, водныя рэсурсы нашай краіны абмежаваныя, займае 22 месца ў Еўропе. Колькасць водных запасаў, прыпадаючых у нас на аднаго жыхара, у пяць разоў меншая ад сярэдній сусветнай.

Віслай працякае ў сярэднім 30 мільярдаў m^3 вады ў год. Здараюцца аднак сухія гады, калі колькасць вады змяншаецца да 20 , нават да 15 мільярдаў m^3 .

Басейн Віслы ахоплівае больш 60% плошчы Польшчы, а яго водныя рэсурсы складаюць амаль 60% агульных водных запасаў краіны. Таму правільнае гаспадаранне вадой з'яўляецца надзвычай важнае і справай для народнай гаспадаркі: і для развіцця прамысловасці, і сельскай гаспадаркі, і камунальнай гаспадаркі, і гідраенергетыкі, суднаходства, а таксама для адпачынку насельніцтва.

Віктар Швед

З ДУМКАЙ АБ ВАДЗЕ І ХЛЕБЕ

Каб жыць, чалавек вымушаны пастаянна нішчыць усё, што яго акружае. Гэтая праўда рэдка, на жаль, даходзіць да нашай свядомасці, і таму мы не заўважаем сваей знішчальнай дзеянасці. Найперш, каб неяк пражыць, нашы продкі секлі першабытны лес, падпальвалі непраходныя пушчы, забівалі дзікіх звяроў. Інакш праста загінулі б ад холаду і голаду.

У Алеся Барскага, у яго паэтычным зборніку „Жнівень слоў“, ёсьць верш, які пачынаецца так:

„Продак, выслушай слова нашчадка,
Выслушай боль, закіды, сумненні!
На ліха ты вынайшаў бронзу,
Ці не хапіла б камення?“

Падобныя пытанні ў адрас нашых продкаў і сучаснікаў можна было б яшчэ доўга чаргаваць. Для прыкладу, на ліха людзі вынайшлі такія атрутныя, як пестышыцы і гербіцыды, як мінеральныя ўгнаенні? Ці без магутных трактараў і адмысловых камбайнаў не змаглі б мы пражыць так, як жылі людзі сто гадоў таму назад, каті яны няспешна хадзілі за валамі і зямлю-карміліцу паролі драўлянай сахой? Ці не маглі б мы абыйсціся без звышгукавых самалётаў і хуткагонікіх аўтамабіляў? А навошта нам магутная, але і, на жаль, знішчальная сіла атама?

Колькі б яшчэ не паставілі мы подобных пытанняў, вядома, што яны ўсе былі б пазбаўлены ўсялякага сэнсу. Проста, такі напрамак развіцця прыняла чалавечая цывілізацыя. Без пестышыдаў і гербіцидаў сучасная сельская гаспадарка не змагла б абараніцца ад шкоднікаў і пустазелля, а без мінеральных угнаеннія... вядома, без іх ураджай былі б нават на палаўину меншыя. Таксама без трактараў, камбайнаў, аўтамабіляў і самалётаў... праста немагчыма нават уяўіць нам жыцця без гэтых атрыбутаў сучаснасці, хоць ведаєм, што наш продак, нават той з 1880 года, калі б нейкім цудам уваскрэс з мёртвых, хутчэй бы ад пе-

рапалоху назад скаваўся ў магілу. Дзеля гэтага хапіла б, для прыкладу, каб пабачыў ён, як сучасны трактар паўзе па шырокіх загонах, уквечаных ільном, ды распрыскае па полі нейкую атруту. А гэта ж цяпер надзённая справа. Такім чынам гаспадары полуць лён. Адзін з маладых сялян з вёскі Трыvezha ў Гайнаўскай гміне гаварыў мне, што ён кожны год контрактуе 5 га ільну. Калісці трэба было б ачысціць яго ад пустазелля ўручную, а цяпер... цяпер праполку праводзяць гербіцыды. Толькі... толькі няма пакуль што такога разумнага, які змог бы рашуча адказаць, ці гэтыя гербіцыды, апрача таго, што ад іх гінуць чплокі, яшчэ на што іншае не шкодзяць?

А што будзе за сто год? Ці тады з кожным з нас не магло б здарыцца тое ж самае, калі б давялося нам заглянуць у наступнае стагоддзе? Бо цяжка нам цяпер меркаваць, што за сто гадоў прыдумае яшчэ чалавек? Якім капіталам аплоціць ён далейшае развіццё цывілізацыі?

Адно толькі можам ведаць напэўна: поступу чалавецтва, яго эвалюцыйнага, усё хутчэйшага руху наперад ніхто і нішто не зможа спыніць!

Існуе і дзейнічае ў нашай краіне ўрадавы камітэт „Польшча-2000“. Плануюць сваю будучыню, праўда ў крыху меншых адрэзках часу, паасобныя ваяводствы.

Вядома, для прыкладу, што на працягу дзесяцігоддзяў, ад 1975 да 1985, жывёлагадоўля ў Беластоцкім ваяводстве павялічыцца амаль на 20 працэнтаў, надоі малака — на 48%, а збор збожжа — на 46%. Адначасова прыдзецца хлебаробам увясці ў эксплуатацыю амаль 65 тысяч гектараў дзяржаўнага фонду зямлі, пастаянна нарастаючага за кошт гаспадарак, якія старыя сяляне аддаюць дзяржаве ўзамен за пажыщёвую пенсію.

Канцэнтрацыя зямлі, арганізацыя спажывецка-вытворчых комплексаў, тэхналогія вялікамаштабнай сельскагаспадарчай вытворчасці, дзе машина ідзе за машынай, а чалавек зводзіцца да ролі кіруючага аператара — вось што нас чакае ў бліжэйшыя гады.

У пагоні за развіццём жывёлагадоўлі, будуем усё болей прасторныя фермы для курэй, авечак, свіней і кароў. Аборы на сотні кароў, свіннікі на некалькі тысяч свіней — гэта ўжо справа нашых дзён.

Такія маштабы жывёлагадоўлі патрабуюць зусім новай арганізацыі працы. Тут няма часу на тое, каб забаўляцца з вядром, запоўненым стравай, віламі кожны дзень насіць салому на падсціл або старанна ўручную чысціць хлеў з гною. Сёння царствујуць прамысловыя, аўтаматычныя метады абслугоўвання жывёлы. Напрыклад, у спулдзельні прадукцыйнай у Дарожках. Абора на 1200 кароў, дзе няма зусім падсцілу, а малако з аўтаматыч-

Белавежа. Дубы ў парку. Фота Рыбі.

ных дайльных апаратай празрыстымі правадамі адразу плыве ў вялізныя рэзервуары з праграмным халаджэннем. Гной змываюць вадой. Таксама на вялікіх свіных фермах. Дырэктар ПГР у Бельску, добры знаток па навуцы і па практицы сучасных метадаў сельскагаспадарчай вытворчасці, гаварыў мне аднойчы, што вучоны, які знайшоў бы реальны і з эканамічнага пункту гледжання прыемлівы спосаб выкарыстоўвання гнаёўкі, мог бы разлічваць на Нобелеўскую прэмію. Кожная свінаферма, у якой падлогу палошчуць вадой, прадукуе столькі гэтай гнаёўкі, што яна проста не паспывае натуральным спосабам раствараца ў зямлі і хутка запаўняе ўсялякія сковішчы. Трэба яе вывозіць. Але куды? Гэта ж звычайная атрута, хоць карысная для ўраджаю як угнаенне, але прымяняць яю можна толькі пад ворыва, каб цалкам не засмуродзіць наваколля. Не прыкрытая зямлёю гнаёўка астаецца толькі атрутай. Здарылася ўжо, што вялікая свінагадоўчая ферма, адна з найстарэйшых у Беластоцкім ваяводстве, накіравала сваю гнаёўку ў раку Белую і... вытруцила ў ёй усё жывое ў наваколлі Беластока. Асабліва пацярпелі каралеўскія карпы са ставаў у Дайлідскім сельскагаспадарчым тэхнікуме. Часам трактарысты атрымоўваюць загад выехаць недзе ў поле або ў лес, адкрыць кран і разліваць гэтую смярдзю-

чую нечысць, дзе папача! Нібы гэта нікому не шкодзіць, бо трапішы ў глебу, яна „перагарыць“ і будзе добрым натуральным угнаеннем. Але... але наваколле даўжэйшы час астaeца зусім непраходнай зонай.

Адзін з карэспандэнтаў „Нівы“ амаль кожны год прысылае нам допісы з ваколіц Бельска, што мясцовы ПГР сістэматычна гноіць кішонку. І вельмі злуеца наш карэспандэнт, што мы не збираемся „правучыць“ гэтых „партачоў“, што яны „знішаюць“ дзяржаўнае добро. У сістэме загагоўкі кармоў для жывёлы кішонка (сілас) займае надта ж важнае месца. Калі яе мала, дык востры пах сіласу яшчэ цярпімы. Аднак калі ферментуе некалькі дзесяткаў тон адначасова, тады такі смурод ідзе, што хоць ты цэламу наваколлю бяры працівагазы... І нічога дзіўнага, што людзі пішуць скаргі на „негаспадаргасць“. Калі я зварнуўся за паясненнямі, дырэктар ледзь не рассмяяўся з маёй наіўнасці. Аказваецца, вялікапрамысловая тэхналогія нарыйтоўкі гэтай кішонкі дапускае даволі высокі працэнт страт. Проста гніе верхні слой кармавой масы. Яго адкідаюць на бок, як непрыдатныя адходы. І зноў: калі малая прадукцыя, адходаў мала, а калі разгорнутая жывёлагадоўля, патрабуе адпаведна вялікіх нарыйтовак...

Гэта цана, якую вымушаны мы плаціць за тое, каб забяспечыць хутка нарастаючыя патрэбы ў харчаванні жыхароў вёсак і гарадоў.

Многа чаго мы тут яшчэ не патрапім прадбачыць і зразумець. Мінеральныя угнаенныя чалавецтва прымняла ўжо даўным-даўно. Самым старэйшым спосабам угнаення поля было жаравое хлебаводства. Людзі палілі лес, а попел — гэта ж мінеральнае угнаенне. На папялішчы, вучыла практика, багацейшы плён. Сёння ў некаторых краінах прымняюць ужо па некалькі соцені кілаграмаў чистага рэчыва на адзін гектар. У нас, на Беласточчыне, пакуль што не дайшлі мы нават да паўтары сотні кілаграмаў NPK на гектар. Толькі перадавыя сяляне, дзяржаўныя і спулдзельчыя гаспадаркі, рассяваюць у нас на свае палі па 200—250 кілаграмаў хімічна чистага рэчыва мінеральных угнаенняў на адзін гектар. На кожнай сельскагаспадарчай нарадзе арганізатары вясковай прадукцыі аднаголосна агітуюць сялян да павышэння ўзроўню мінеральных угнаенняў. Называюць іх вітамінамі ўраджаю. Начальнікі гмін маюць права ў адміністрацыйным парадку абкладаць штрафамі сялян, якія „псуюць“ агульны паказальнік па выкарыстоўванню мінеральнай стымуліроўкі ўраджаю.

І сапраўды, цяжка сабе ўявіць магчымасць забеспячэння ўсё нарастаючых харчовых патрэб насельніцтва без прымнення гэтых „вітамінаў“.

Але... ці сапраўды безадказна можна іх прымяняць?

Згоды на тое няма. Толькі здагадкі. Выдатны беластоцкі біёлаг гаворыць, напрыклад, што штучныя ўтнаенні, якія разам з водой сплываюць у речкі і азёры, парушаюць экалагічную сістэму вадаёмаў, упłyваюць на ненатуральны разрост рачной расліннасці, асабліва водарасцей. Падобныя меркаванні даводзіліся чуць ад белавежскіх вучоных. І прафесар А. Сакалоўскі, і доктар Ч. Аколаў, якія выступалі з дакладамі ў час нарады аб праблемах аховы натуральнага асяроддзя, з трывогай гаварылі, што інтэнсіўнае прымяненне мінеральных угнаенняў стварае зусім новыя суадносіны паміж раслінамі Белавежскай пушчы. Проста адны з іх буянець, а іншыя гінуць.

Няма асноў, каб не верыць у шчырасць выказванняў гэтых вучоных. Хоць, з другога боку, вядома, што якраз у Белавежы і ў яе наваколлі яшчэ вельмі далёка да высокага ўзроўню выкарыстоўвання „вітамін“ ураджаю. Гаспадарчыя дзеячы гэтых раён Беласточчыны найчасцей дакараюць за адставаць у прапагандзе мінеральных угнаенняў, а мясцовая адміністрацыя, не ведаючы, што ўжо рабіць, абкладае карамі сялян, якія „не выконваюць планаў угнаення“.

І будзь тут разумны: каго пахваліць, а каго наклеймаваць?

На сенажацях ля Войшак над ракой Нарвай. Фота Я. Целушэцкага.

Праўда адна і праўда другая, як агонь і вада, аднолькава важныя. Без агню і без вады цяжка сабе ўявіць жыццё. Яно, здаецца, зусім немагчымае, хоць таксама немагчыма аб'яднаць агонь з вадою. Трэба трymаць іх паасобку.

Можа тады пакласці гэты прынцып у аснову фармавання натуральнага асяроддзя будучыні? Бо вядома, што без паскорана-га развіцця вясковай гаспадаркі і прамысловай вытворчасці не маєм што і марышь аб належным нам месцы сярод народаў Еўропы і свету. Калі, аднак, будзем ажыццяўляць тэхнічны пра-грэс без аглядак на яго адмоўныя паслядоўнасці, тады сістэма-тычна, але няўмольна будзем падпілоўваць сваё ўласкі дрэва, на якім пасадзіла нас наша цывілізацыя, — аж, нарэшце, дрэ-ва рухне.

I, на жаль, перспектывы такой катастрофы зусім рэальныя. Ужо цяпер можна пабачыць своеасаблівую карту Беластоцкага ваяводства. Яе скліті супрацоўнікі Беластоцкага цэнтра па даследаванию і контролю асяроддзя. На гэтай карце значная колькасць наших раб абазначана чорным колерам, а чорны колер — гэта смерць. Магістр інжынер Мар'ян Кенджяжаўскі з гэтага Цэнтра сцвярджае, што паспелі мы ўжо атруціць воду на плошчы 188 квадратных кіламетраў. Праўда, гэта пакуль што ледзь наўпойная пяцідзесятая частка агульной плошчы Беластоцкага ваяводства, аднак трэба ведаць, што мы знаходзімся на пачатку індустрыйлізацыі гарадскога асяроддзя і урбанізацыі вёскі. А чым далей, tym горш, бо Беласточчына водой не багатая. Рэчкі ў нас малаводныя, маленькія, азёраў няма, нават дажджу маём менш, чым у іншых раёнах краіны.

А без вады — крок да бяды. Рэчка Белая, над якой не надта ж удачна рассеўся Беласток, нясе сваім карытам у 10 разоў больш прамысловых і камунальных сцёкаў, як крынічнай вады. Рэчка Лясная Правая або Усходняя, якая пачынаецца ац крыштальна чистых крыніц недзе пад узгоркамі за Навасадамі, ад Гайнайкі ператвараецца ў смярдзючую канаву, абазначаную на гэтай жа карце на ўсёй сваёй даўжыні найчарнейшым колерам смерці. Далей гэтая ж рэчка перасякае ўсю Белавежскую пушчу, шчодра разносячы па яе балоцістых берагах сваю атрутуту. Асабліва ў час паўнаводдзя, калі перапаўняюцца шматлікія пушчанская ручайкі, калі сама Лясная выступае з берагоў і шырокая разліваеца сярод лясных нетрай. Пасля вада адплывае, але атрута застаецца. А паслядоўнасці... вядомыя. Можна іх назіраць і голым вокам у выглядзе высахшых дрэў, і пад мікраскопам, які пакажа гібелль мікробаў. А ў прыродзе няма лішняга. Усё жывое мае тут сваё месца. Хопіць парушыць адно звязно экалагічнай сістэмы, каб пачаліся ланцуговыя паслядоўнасці, аб якіх ніхто раней і не падумаш.

Від на раку Буг з пасёлка домікаў адпачынку ў Драгічыне. Фота М. Гайдука.

Калі вярнуцца да рэчкі Лясной, дык можна было б усяго гэтага пазбегнуць, калі б гайнаўскія прадпрыемствы, асабліва хімічнае і дрэзвапрацоўчае, мелі адпаведныя, высакаспрайныя абсталяванні для ачысткі ўласных сцёкаў, каб такую ачышчальню меў урэшце і сам 15-тысячны прамысловы горад — адзін з галоўных цэнтраў беластоцкай індустрый. На жаль, і прамысловыя камбінаты, і гарадскія ўлады пастаянна маюць пільнейшыя, болей неадкладныя патрэбы, чым пабудова вельмі дарагіх абсталяванняў для ачысткі сваіх адходаў, перапоўненых атрутай.

І Гайнаўка тут не адзіная, не паршывае выключэнне і не самы большы атруціцель. Таксама справа маецца і ў Бельску, і ў Лапах. Гэтую кампанію гарадоў папоўнілі яшчэ і Сямяцічы, дзе прадпрыемства „Гортэкс“ у 1978 годзе пачало сваё працаванне, бо пачаць яе неабходна было, а вынік вядомы — рэчка Каменка перастала быць рэчкай, а ператварылася ў прамысловую канаву, якая нясе сваю атруту праз цудоўную даліну Буга, а ён і без таго ўжо палохае чорным колерам на ўспамянутай карце Беластоцкага цэнтра па даследаванню, ахове і кантролю асяроддзя. Аказваецца, што найбуйнейшая з нашых рэк ужо ад су-

седзяў нясе ў падарунку шмат чаго непатрэбнага, а зараз за мяжой — мельніцкая крэйда, пасля Каменка ад Сямяціч і чым далей, тым горш...

Можна толькі спадзявацца, што прыгажосць і чысціню Буга выфагуе планаваная пабудова вялікага вадасховішча ў раёне вёскі Граннае. Толькі гэта яшчэ даволі далёкая перспектыва часу.

З праграмы аховы натуральнага асяроддзя на Беласточчыне вынікае, што плануецца спыніць дабычу крэйды ў Мельніку, што сямяціцкі „Гортэкс“ атрымае адпаведную ачышчальню, а зона лясоў, якія пачынаюцца зараз над Бугам і цягнуцца аж да Кляшчэляў і далей амаль да Белавежскай пушчы, мае быць зонай захавання натуральнага краявіду.

Можна было б так па парадку разглядаць усе пасёлкі гарадскога тыпу і ахкаць ды войкаць над станам рэк, якія даюць ім жыццё, а яны іх труцяць. Вядома ж, што сярод 17 гарадскіх адміністрацыйных адзінак толькі 4 маюць даволі прымітыўныя абсталяванні для ачысткі нечысці. У апрацаванай у 1978 годзе праграме аховы асяроддзя ў Беластоцкім ваяводстве да 1985 года можна прачытаць, што найбольш занячышчанымі ў нас рэкамі з'яўляюцца Нарва, Белая, Арлянка, Каменка, Лясная Правая, Супрасль, Крынка, Гараднянка, Таргонка і Нерасль.

Значыць, амаль усе рэчкі, якія маюць буйнейшае гаспадарчае значэнне. Толькі няма тут яшчэ Нараўкі. Затое Нарва займае першае месца. Гэта таму, што Нарве перш за ўсё прыслужылася цукраварня ў Лапах. Салодкі эффект яе дзейнасці пакідае, на жаль, вельмі горкія адгоны, якія забіваюць на сваім шляху ўсё живое.

Праўда, цукразавод у Лапах мае ўласную ачышчальню, якая, як гэта часта ў нас бывае, зусім не ў сілах выпаласкаць рэштак атрутні з гаты, што выплывае ў раку. Проста велічыня прадукцыі перавышае першапачатковыя намеры, бо такія патрэбы дыктуе непадкупнае жыццё. Так найчасцей бывае не толькі ў Лапах. Так дзеецца і ў Бельску, і ў Гайнайцы, і ў Сямяцічах.

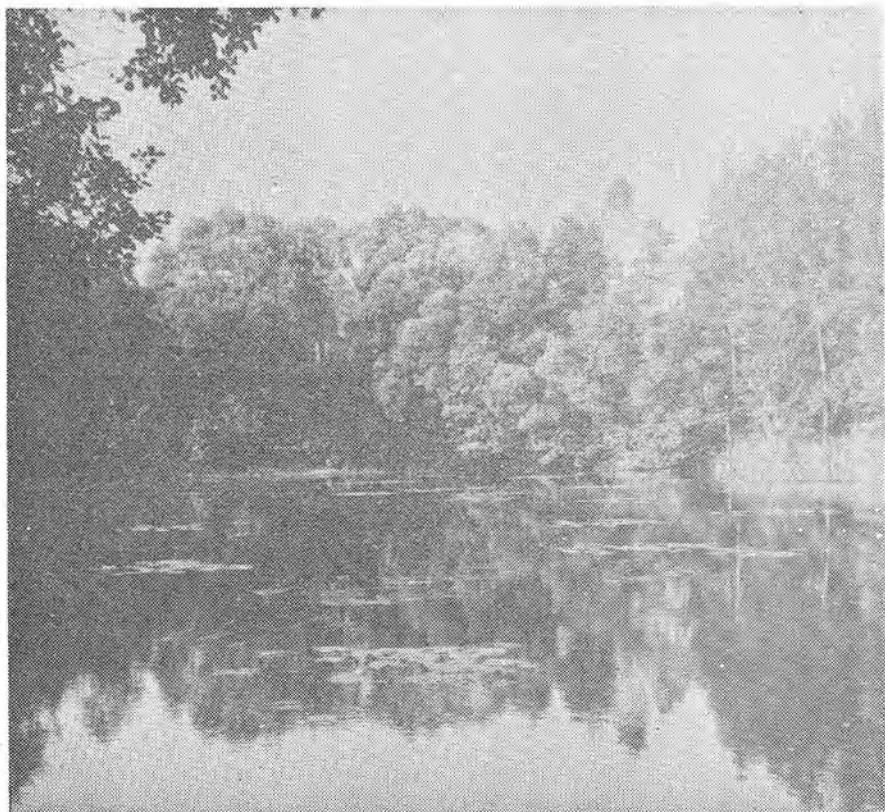
Ды дарэмна гаварыць, што так нельга, што гэта неадказная гаспадарчая палітыка. Адказ заўсёды будзе адзін: дык што павашаму? Закрыць заводы? А што людзі на гэта скажуць? Хто ім дасць працу і ўтрыманне?

І гэта праўда. Вось харектэрны прыклад. Нарва ў ваколіцах Тыкоціна раздзялялася нядаўна на дзесяткі рукавоў, якія густой сеткай пакрывалі непраходную дрыгвяністую даліну. Некалькі тысяч гектараў знаходзілася пад адвечным балотам, лазой і самасейкай-травой. Было гэта недаступнае для чалавека царства ўсялякіх балотных звяроў і птушак. І пазайздросці ўм гэтага чалавек. Камусыці здалося, што гэтыя прастор неабходна вярнуць

сельскай гаспадарцы, каб маглі туды прабрацца трактары і камбайны, каб тутэйшы селянін адрокся нарэшце ад драўнянай лодкі, якой адвечна карыстаўся.

Правялі меліярацыю, што ў нас найчасцей раёназначна з адвардненнем. Узровень вады ў верхніх слаях глебы раптоўна абнізіўся, дрыгва адступіла, а з ёю прапала ўсё, што сваё жыццё спрадвеку вязала з балотам. Праўда, у сялян паявліся прасторныя сенажаці і высакаякасныя пасбішчы, можна было разводзіць жывёлагадоўлю. Адначасова аднак прыхільнікі жывой прыроды ўзнялі крик, што ўсё гэта далёка яшчэ не кампенсуе беззгаётных страт, што ў ваколіцы Тыкоціна неабходна аbstаляваць прыродазнаўчы нацыянальны парк або запаведнік.

І тады аднойчы вясной, калі на рэштках балота даволі падсухла мінула гадняя трава, меліяраваная Нарва раптам альнулася ў агні.

На ставе ў Красным ля Супраслі. Фота Я. Целушэцкага.

Генрык Рэмбішэўскі, які тады жыў у Тыкоціне, рассказвае, што быў гэта своеасаблівы пратэст мясцовых сялян супраць намераў утварэння ў іх наваколлі недаступнай для іх зоны старарэчча. Думка сялян была такая: спатіць усё тое, што асталося яшчэ пасля меліяратараў, і ўсе гэтыя гарадскія дзівакі адчэпяцца ад нас са сваім паркам і запаведнікам. Даволі намучыліся на гэтым балоце нашы дзяды-прадзеды, хопіць і нам ужо гэткага жыцця! Выгадней жа пусціць каровак на сакавітую сеянку, хай пасуцца без мяжаў, на шырокіх прасторах асушаных балот, хай перажоўваюць траву на духмянае малако, за якое можна атрымаць гроши. А якая карысць селяніну ад балотных птушак, гэтих качак ці лебедзяў?

Так прыблізна яны меркавалі і падабралі момант, калі быў спрыяльны вечер, падклалі агонь і пачалося сапраўднае пекла.

„Я да канца майго жыцця, — кажа Г. Рэмбішэўскі, — не забуду гэтага піску, крыку і енку бездапаможных птушак, якія тысячамі кружыліся над сваімі гнёздамі і гінулі ў агні...“

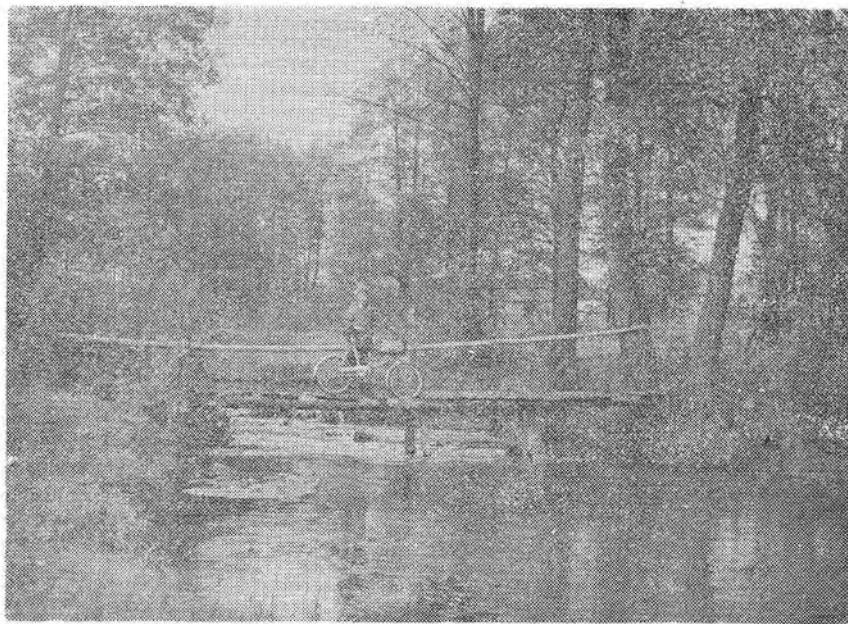
А сяляне паціху цешыліся: вось як добра! Птушкі перапалохаюцца, звяры згінуць, а мы спакойна будзем тут пасвіць сваіх кароў, бо на папялішчы лазнякоў вырасце адборная трава.

Ведаю, можна і трэба абурацца на такое злачынства, можна гэтых сялян абзываць варварамі. Гэта можна.

Можна аднак і трэба дапусціць думку, што яны тварылі сваё варварства, маючы на ўвазе найбольш высакародную мэту. На працягу стагоддзяў іх продкі карыліся перад сілай гэтай дрыгвы. І вось яны атрымалі шанцы знішчыць яе, накінуць балоту сваю волю, прымусіць, каб яно ім служыла, карміла, узбагачала. Чаму ж ім не выкарыстаць гэтых шанцаў?

І вось узнякае дылема: ці на сілу можна людзей рабіць шчаслівымі?

Вядома, што штучнае возера на Нарве паміж Семяноўкай і Бандарамі, велічынёю роўнае аднаму з буйнейшых Мазурскіх азёр, зусім неабходнае для нашай гаспадаркі. Без яго нават Беласток задушыўся б ад недахопу вады. Аднак запытайце пра гэта жыхароў вялікай вёскі Лука, якія вымушаны былі пакінуць свае ад соцень гадоў абжытых сялібы, для якіх настаў проста час біблійнага патопу. Што яны вам скажуць? Я пытаў, дык ведаю, з якім цяжкім сэрцам давялося пакінуць ім бацькоўскі парог, хаця прapanавалі ім гроши за зруйнаваныя сялібы, за лес і поле, за кожнае фруктовае дрэва, хаця спакушалі новымі жылымі дамамі з поўным камфортом сучаснай бытавой тэхнікі. А старэнкі, амаль зусім ужо глухі дзядуля са слязьмі паўтараў мне:

На рэчцы Машчонцы каля Мельніка. Фота М. Гайдука.

„Вось ужо 90 гадоў будзе, як я тут жыву. Хацелася б, каб мянеться тут і пахавалі. Але дзе ж там!“

Крыху малодшы за яго солтыс гаварыў з сумам:

„Чалавек, як тая птушка, хацеў бы вяртацца да свайго гнязда. А куды мы вернемся? І птушкі таксама не знайдуць сваіх гнёздай...“

„Лёс наш ужо такі“, — уздыхалі жанчыны. І сапраўды лёс выбраў іх, каб яны заплацілі цану за агульны прагрэс у нашым жыцці.

А плаціць трэба. І найлепш было б, каб рабілі мы гэта планава, з поўнай свядомасцю неабходнасці гэтай цаны прагрэсу, а не зводзілі свайго дзеяння да латання ўсё новых дзірак.

Думкі многіх спецыялістаў ад фармавання натуральнага асяроддзя, у якім мы жывем, зводзяцца перш за ўсё да того, каб помнікі прыроды — цаніцы калі не вышэй ад помнікаў культуры, дык напэўна ўжо наройні з імі. Карабеўскі палац, для прыкладу, гавораць яны, мы змаглі адбудаваць, цяпер праводзім аднаўленне шэдэўраў архітэктурнага мастацтва ў Кракаве. Гэта таксама мы ў сілах зрабіць. Але вось знішчанага тарфяніка ва ўрочышчы Гарбач за Міхаловам ніякая сіла нават за тысячу гадоў і за сотні мільярдаў злотых не зможа вярнуць назад прыро-

дзе і людзям. Каб вырас другі дуб, падобны таму, якога яшчэ і цяпер называюць „дубам Ягайлы“, трэба чакаць некалькі сот гадоў. Ёсць невялікая кветачка, якую па-беларуску завуць ятрышнік, а па-польску — сторчык. Каб паглядзець на яго, нямецкія вучоныя прыязджаюць у Белавежскі нацыянальны парк, бо ў іх айчыне загінула яна ўжо 150 гадоў таму. Пала ахвярай цывілізацыі і тэхнічнага прагрэсу. У нас чакае яе падобны лёс, бо на зрубах, не маючы аховы ад сонца, гіне гэты сторчык. Аб гэтым даведаўся я ад белавежскага батаніка Чэслава Аколава — дырэктара прыродазнаўчага музея ў Белавежы.

Па берагах своеасаблівага возера Гарбач (гэта за Міхаловам) водзіцца кветачка-расічка.

Асушка тарфянікаў, якую вядуць га-суседску з запаведнікам Гарбач, пагражае і гэты вельмі рэдкай у прыродзе расліне. Маленькая, зусім непрыкметная фіялетава-бела-зялёная кветачка. Аднак для навукі яна надзвычай каштоўная, бо нясе інфармацыю аб эвалюцыі нашага свету яшчэ з таго часу, калі на зямлі не было ні чалавека, ні нават звяроў. Калі загіне, ніхто яе пасяіць не зможа, ніхто яе не выгадуе. Успамін астанецца толькі ў падручніках батанікі і на каляровых здымках.

Доктар Кішыштаф Волк з Белавежы сцвярджае, што на шашы з Гайнаўкі ў Белавежу кожны год гіне пад калёсамі аўтатранспарту аж 1500 (паўтары тысячы!) розных жывёл. Цяжка паверыць, але вучоныя кажа праўду. З тым, што слова „жывёла“ акрэслівае тут усялякае жывое стварэнне, а не толькі зуброў, лосяў або аленяў. Гэтыя буйныя жывёлы, асабліва зубры, патрапяць самі абараніцца перад атрыбутамі цывілізацыі. Белавежскія леснікі рассказываюць вось такую гісторыю: нейкаму замежнаму турысту ў Белавежскай пушчы пераступіў дарогу велізарны зубр. Стаяў на шашы, звесіў сваю кудлатую галаву і толькі свідраваў гачыма зялёны калідор дарогі.

Турист і яго сямейка пачалі аж крычаць ад захаплення. Яны падумалі, што гэта жывая реклама Белавежскай пушчы. Рашилі на памяць сфатаграфавацца ў кампаніі караля белавежскіх нетраў. З крыкам выскачылі з аўтамабіля і пачалі шчоўкаць сваімі апаратамі. І тады... тады зубр паказаў ім, хто тут гаспадар. З аўтамабіля асталася куча жалеза, а сямейка туристаў ледзь выратавалася ад смерці.

Аб чым сведчыць гэты пералік фактаў, якія мы можам наглядзіць у нашым штодзённым жыцці?

Сведчыць ён перш за ёсё аб тым (гэта сцвярджае таксама праф. А. Сакалоўскі), што ўсялякае ўмяшальніцтва чалавека ў прыроду павінна быць надзвычай дакладна прадумана, а кожная правамоцная пастанова ніколі не можа ажыццяўляцца без па-

пярэдній падрабязнай кансультанцыі вучоных, якія добра ведаюць непадкупныя законы прыроды.

Галоўная плаціна Семяноўскага штучнага возера падыме ўзровень вады да 7—8 метраў. Здаецца, што так і трэба, бо дзеля ж гэтага дзяржава і выдае вялікія гроши, каб стварыць аграмадны рэзервуар вады. Спецыялісты аднак, у тым ліку і прафесар Сакалоўскі, рапаць быць асцярожнымі, бо падумайце, што будзе з невялікімі рачулкамі, якія цяпер свабодна аддаюць свае воды ў Нарву? Ці часам не пачнуць яны плысці то назад, то зноў у Нарву, залежна ад узроўню вады ў возеры? А што будзе ніжэй плаціны або крыху далей ад гэтага вадасховішча? Кожная ж нават самая маленская рачулка маз свой падземны даволі шырокі басейн, які папаўняеца за кошт грунтовай вады. Ці ніжэй за галоўнай плацінай узровень гэтых грунтовых водаў не абнізіцца на столькі, што выкліча гэта беззваротныя змены ў экалагічнай сістэме ўсяго наваколля? Ужо цяпер вядома, што па гэтай прычыне могуць высахнуць калодзежы ў навакольных вёсках. Прафесар Сакалоўскі асабліва хвалюеца за Белавежскую пушчу. Надта ж блізкая яна, кажа вучоны, ад берагоў гэтага штучнага возера.

Што ж тады рабіць? Трэба гадзіць агонь з вадою. Зна-

Над ракою Нараўкай. Фота Я. Целушэцкага.

чыць, ва ўсіх прадпрыемствах і буйнейшых гарадах неабходна пабудаваць высакаспраўныя ачышчальныя абсталіванні і адна-часова адгарадзіць ад гаспадарчай і ад бяздумнай людской дзея-насці найбольш вартасныя і непаўторныя для прыроды і наукуі дзялянкі нашай зямлі. Значыць, неабходна ствараць яшчэ но-выя нацыянальныя паркі, у якіх гаспадарыла б сама прырода. Гэта прадбачвае праграма аховы натуральнага асяроддзя ў Бе-ластроцкім ваяводстве. Для прыкладу, у Белавежскай пушчы, апрача ўжо існуючых, прыхільнікі аховы прыроды пропануюць яшчэ дадаткова абсталіваць прынамсі 9 новых зон дбайнай аховы прыроды, між іншым хацелі бачыць такія вось запаведнікі: Міхноўка, дзе знаходзіцца залежы рэдкага торфу; Глыбокі Кут — з яго хараکтэрным борам; Крынічка — ясень і падмоклы лес; Воўчи Шлях, дзе растуць найбольш каштоўныя дубы і адвечны лес сфармаваўся ў некалькі паверхаў, што якраз і з'яўляецца галоўнай прыкметай, якая адрознівае пушчу ад звычайнага лесу.

Новыя запаведнікі плануюцца таксама ў Кнышынскай пушчы.

Іх маюць галаўніць зоны краявідаў пад аховай. Праграма аховоў асяроддзя ў Беластоцкім ваяводстве вызначае 6 такіх зонаў. Адна з іх — гэта Надбужская даліна — ад самай граніцы аж да Драгічыны. Калі гэтая намеры спалучыць з планамі пабудовы вадасховішча ў раёне вёскі Граннае і з намерамі ператварыць старажытны горад Мельнік у ціхі цэнтр адпачынку і вядомую здраўніцу, у якой будуть лячыць людзей круглы год багатымі мінеральнымі водамі, дык для Надбужскай даліны адкрываюцца даволі замачлівія перспектывы.

Але здараўлася чуць і зусім іншыя меркаванні. Некаторыя гас-падарчыя дзеячы хацелі б тутэйшыя лясы і малаўраджайныя палі ператварыць у выпаны для авечак. На шчасце, канцепцыя зоны краявіду пад аховай атрымала ўжо прызнанне ў афіцыйным дакуменце ваяводскай рады, і яна, здаецца, пераможа.

Другая зона краявіду пад аховай — гэта ўся тэрыторыя Белавежскай пушчы. Ужо цяпер Белавежскі нацыянальны парк занесены ў спісак найбольш каштоўных помнікаў спадчыны чалавечства. Спісак такі склалі спецыялісты Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Пачаўшы ад 1 сакавіка 1975 года, леснікоў у Белавежскай пушчы абавязвает спецыяльны рэжым працы. Між іншым, не-льга тут рубіць соснаў, якія маюць менш 140 гадоў. Мінімальны ўзрост для дубоў вызначаецца на 240 гадоў.

Тут дазволю сабе на адзін успамін. Доктар Чэслаў Аколаў і ляснічы, інструктар па ахове прыроды ў Белавежскай пушчы, інжынер Яцк Высмулэк у час сяброўскай гутаркі запыталі мяне аднойчы, ці я ведаю, які дуб у Белавежскай пушчы найбольш магутны?

— Быў, — гавару, — дуб Ягайлы, а цяпер, можа, дуб „бартын“. — I аказалася, што я не адгадаў. Бо самым магутным дубам, сапраўдным царом Белавежскай пушчы, з'яўляецца цяпер дуб, які расце якраз не ў Белавежскім нацыянальным парку, а ў зоне прыдарожнага запаведніка, якая паласой у 100 з лішнім метраў апаясвае па абодвух баках шашу з Гайнаўкі ў Белавежу. Доктар Аколаў і ляснічы Высмулэк згодна сцвярджаюць, што якраз у гэтым запаведніку найбольш каштоўных дубоў і соснаў. I таму, гавораць яны, неабходна замкнуць для масавага руху гэтую шашу. Дакладнае даследаванне паказала звышнатуральнае накапленне ў лісцях і кары прыдарожных дрэў цяжкіх, асабліва жалезістых элементаў. А гэта пачатак канца цудоўнага лесу.

Турыстаў, гавораць яны, трэба вазіць прыстасаваным для гэтага вузкачыгуначным транспартам, а паравозы падмніць электратраухавікамі. У самых глыбокіх нетрах Белавежскай пушчы здаўна існуе якраз даволі густая сетка вузкачыгуначнага транспарту. Мясцовы ўлады аднак ніяк не могуць дагаварыцца з міністэрствам лясніцтва, якое з'яўляецца ўласнікам гэтай чыгуначнай дарогі. А гэта ж была б сапраўдная раскоша ехаць такім няспешлівым вагончыкам праз зялёнае мора адvezных дрэў, праз царства зуброў, лосіў, рысій, аленяў і ваўкоў, якіх асталося ўжо вельмі мала. У гарах маюць свой „сплыў“ ракой Дунаец, у нас мог бы быць праезд цераз пушчу!

Больш 120 тысяч туристаў наведвае кожны год Белавежу. Жалезная праграма іх пабыўкі прадбачвае імгненны праезд у гатэль „Іва“, а адтуль — шпацыр да „дуба Ягайлы“. Дуба ўжо няма, ляжыць гэты волат на зямлі і хутка ператвараецца ў парахно. Присутныя турысты дапамагаюць закончыць нават яго мёртвае існаванне, бо кожны хоча ўзяць на памяць кавалак кары або трэску ад гэтага дуба.

Дуба няма, але жыве легенда і традыцыя. Дык кожны турыст хоча асабіста паглядзець хоць на парахно гістарычнага дрэва, якое ў сапраўднасці з Ягайлам не магло мець нічога супольнага, бо лёгка ablічыць, што тады, калі жыў гэты слáўны кароль, дубу Ягайлы было няшмат гадоў, і таму ўладар Польшчы і Літвы не мот выбраць гэтага малапрыкметнага дрэва ў дрыму-чай пушчы для свайго адпачынку пасля цяжкіх лоўляў.

Доктар Ч. Аколаў кажа, што шлях да гэтага дуба турысты ўжо так затапталі, што 75 працэнтаў раслін на гэтым шляху беззваротна ўжо загінула. А гэта ж у нацыянальным парку, дзе не можна сарваць ні адной кветачкі. Прыйдзецца будаваць спецыяльную кладку, каб выратаваць тут раслінны свет ад далейшага знішчэння.

Тым часам больш цікавыя для вока звычайнага турыста краінівіды знаходзяцца якраз за межамі Белавежскага нацыянальнага парку, між іншым і на шляху вузкачыгункі. Для прыкладу, сасна, якой ужо больш 500 гадоў, расце ва ўрочышчы каля Стражы. Там жа знаходзіцца сасна з барцю, у якой яшчэ ў 1972 годзе жылі і мёданосілі пчолкі.

Трэцяя праектаваная зона краявіду пад аховай распасціраеца ўздоўж даліны ракі Нарвы — ад ускраін Белавежскай пушчы аж па межы Беластоцкага ваяводства і далей.

Нарва з'яўляецца адным са звенняў „гідрасістэмы Віслы“, у справе якой існуе вядомая ўрадавая програма, і таму асабліва трэба дбаяць пра яе чысціню. Дзеля падмацоўкі „сістэмы Віслы“ з нашага боку, побач з вадасховішчамі Семяноўкай і Бандарамі, плануеца ажыццяўць якраз тую ідею, якая не ўдалася на балоце за Тыкоцінам, а менавіта, паміж Суражам і Жэндзянамі меліяратары, паслухаўшы ахойнікаў прыроды, рашылі пакінуць адвечную дрыгву з абмежаванай гаспадарчай дзейнасцю чалавека. Сяляне маглі б тут спецыялізавацца ў гадоўлі качак і гусей, якія дасканала тут сябе адчуваюць.

А калі трэба было б, дык не пашкадаваць для сялян самых розных ільгот або праста прапанаваць перасяліца ў іншыя раёны ваяводства, дзе добрай зямлі ўдосталь.

Наступная зона — гэта Кнышынская пушча. Прафесар Аляксандр Сакалоўскі даказвае, што ў сваім значэнні для навукі і прыроды не ўступае яна Белавежскай пушчы. Толькі праста мала мы яе ведаем. А ў дадатак, Кнышынская пушча — натуральная зялёныя лёгкія горада Беластока. Знішчыць яе — значыць пазбаваць сябе паветра. Яна паглынае ўсялякую нечысць, якой перапоўнена гарадское паветра, яна аддае ўзамен неабходныя для жыцця чистыя кісларод.

Затым прадбачваеца ахойваць даліну Бебжы і ўсходнюю прыгрнічную гатасу паміж Кузніцай на поўначы і Баброўнікамі на поўдні Беластоцкага ваяводства, дзе на рэчцы Нетупа селяща самыя вартасныя сем'і баброў, а зямля праслаўлена ў краіне татарска-мусульманскай культурай.

Зараз на Беласточыне асталося каля 20 працэнтаў тэрыторый, якую яшчэ не паспей чалавек змяніць на свой лад. Зямлі пад лесам, для прыкладу, маём цяпер больш, чымсьці мелі мы яе пасля вайны. Асабліва многа маладога лесу за паслявеннія гады пасадзілі сяляне на малавартасных палях паміж Гайнай-кай, Бельскам і Сямяцічамі. Гэта значна падмацавала кволія сялянскія пералескі, якія асталіся ад колішніх Бельскай пушчы.

У гэтай галіне нельга шкадаваць ні грамадскіх, ні планавых дзяржаўных намаганняў, бо лес — самы лепшы фільтр для ачысткі паветра.

А што яно патрабуе ачысткі, найлепш відаць зімой, калі зямлю пакрые белы снег. У першых днях сававіка 1979 года пабываў я ў глыбокіх нетрах Белавежскай пушчы. І што? Снег пачарнелы! Ад чаго? То ж тут ад фабрык далёка, паветра чыстае. Прыйемна праста дыхаць. Аказваецца, што гэтае пушчанскае смалістое паветра і тут ужо не вельмі чыстае. І нічога дзіўнага. Калі ў Апольскім ваяводстве мінулай зімой выпаў жоўты снег, бо ўвабраў ён у сябе пыл з-над пустыні Сахары, дык сажа на снезе ў Белавежскай пушчы зусіммагчымая. Гэта ж над прамысловай Гайнаўкай, асабліва ў раёне няшчаснай, а як жа для гаспадаркі неабходнай, хімічнай фабрыкі безупынку вісіць хмара чорнага дыму і едкага, млюснага смуроду. Хопіць мацнейшага пашыру ветру, і зараз усё гэта атуліць зляёнае мора пушчы.

А ўжо калі паглядзеце на снег у горадзе, скажам, у Беластоку, асабліва на другі або на трэці дзень, тады можна толькі дадумашца, што гэты снег быў калісьці белым. Кожную хвіліну сыплецца на нашы галовы розная нечысць, глытаем яе разам з паветрам і ўсё гэта разам адкладваецца ў арганізме чалавека.

Справа тут падобная, як з тымі фабрыкамі, якія атручваюць воды, толькі яшчэ болей складаная, бо тых, хто псуе паветра, непараўнальна больш, чымсьці тых, што муцяць ваду. Кожны аўтамабіль, кожны комін, ды не толькі фабрычны, але і той, што знаходзіцца ў пасялковай кацельнай, усялякае вогнішча, разам і паасобку атручваюць нам паветра.

І таму трэба абмяжоўваць усё тое, што дыміць. Дзеля гэтага, між іншым, у Бельску і Гайнаўцы, у Саколцы і Сямяцічах ужо ў наступным годзе (1981) будуть пабудаваны гарадскія сеткі газаправодаў і абсталяванні для падачы кухоннага газу ў камунальныя кватэры. Прывізначана на гэта 24 мільёны злотых, а пабудова прымысловых установак для ачысткі вады будзе каштаваць амаль паўтара мільярда злотых.

Такую цану прыдзецца нам заплаціць за чыстае паветра, за кропнічную ваду, за тое, каб маглі мы спакойна здабываць хлеб і цешыща ўсё больш заможным жыхцём. Шкадаваць гэтых мільярдаў няма што, бо яны адплоцяць нам добрым здароўем, якому няма ж цаны.

Віктар Рудчык

БЫЦЦАМ ТОЙ ЗУБР

Дзіўны і незвычайны кшталт мае Гайнайская гміна. Калі да-
кладна вызначыць яе межы і паглядзеце на іх з птушынага па-
лёту, тады тэрыторыя гэтай гміны нагадвае крыху задуманага
над сваім лёсам караля Белавежскай пушчы, якога абкульбачыў
тутэйшы непакорны чалавек. Гэты своеасаблівы гайнайскі зубр
кудлатым ілбом накіраваўся на поўнач — туды, дзе вёскі Ба-
рысаўка, Рэпіска, Альховая Кладка, Галякова Шыя, Васількова,
Трывежка, Катоўка і Навасады.

Нагамі запёрся ён у Белавежскую пушчу, схаваўся ў яе гушча-
рах аж па валахатае бруха — так што не відаць ні яго ног, ні
жывата, быццам застыў на цвёрдай зялёной аснове, якую вызна-
чаюць больш-менш прастыя межы: на поўдні — дзяржаўная гра-
ніца, якая супадае з граніцай Гайнайской гміны аж да месца, дзе
рака Лясная Правая (або Заходняя) пакідае нашу краіну. Гэтая
мяжы тут крута паварочвае на поўнач і ад пасёлка Перавалока,
быццам стралой, праз Чарлёнку і Буды ляціць аж да трыбы
184-га квартала Белавежской пушчы, дзе, павярнуўшы на захад,
накіроўваецца гэтай жа трывай да цяперашніх ускрайніх адвежи-
на-лесу, ахапіўшы па дарозе вёскі Пасталова, Скрыплева, Савіны
Груд і Ліпіны. Гэта невялічкая вёсачкі або проста асобныя ка-
лёніі. Усе яны ў час гітлераўскай акупацыі перажылі трагедыю
пацыфікацыі. Карнікі загадалі іх жыхарам на працягу дзвюх
тадзін пакінуць свае сялібы, а будынкі тут жа пусцілі з дымам.
Не засталося нічога.

Спадзяваліся, што гэтым чынам вызывацца яны ад партызан,
а заадно дараваная Гітлерам фельдмаршалу Герынгу Белавеж-
ская пушча пашырыць свае межы.

Вядома, і тут яны пралічыліся, бо і ў далейшых вёсках на Гайнайшчыне, а перш за ўсё ў Дубінах і Навасадах, народныя
мсціўцы знаходзілі сваіх шчырых сяброў і прыхільнікаў. Жы-
хар вёскі Навасады Рыгор Саевіч быў, напрыклад, начальнікам

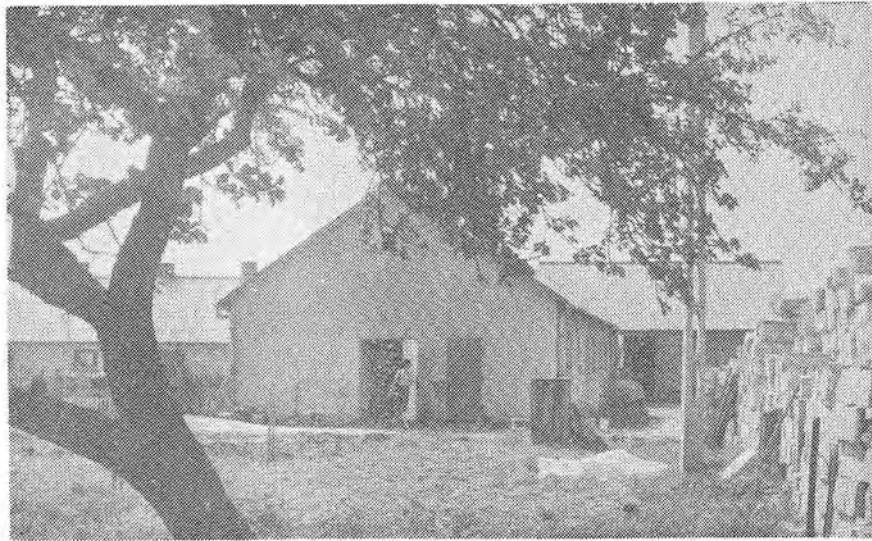
штаба партызанскаага атрада імя Дзяржынскага, які дзейнічаў менавіта ў Белавежскай пушчы.

Любоў да свайго, да роднага прымусіла жыхароў спаленых вёсак адразу пасля вайны вярнуцца на даўнейшае месца. Пушча іх прыгарнула, дапамагла залечыць раны, і вёсачкі гэтыя, хоць не выдзяляюцца нічым асаблівым (можа толькі цудоўнымі краявідамі), усяцэла зноў уліся ў эканоміку Гайнаўскай гміны. Складаюць яе неад'емную частку.

Аднак не яны вызначаюць воблік гэтай гміны. Яе начальнік магістр Ежы Буйноўскі найперш назаве вам вёску Навасады, дзе сваю жывёлагадоўчую базу абсталявала Гайнаўская спулдзельня сельскагаспадарчых гурткоў, або вёску Новаберазова — вялікую, добра адбудаваную, дзе размясціўся Філіял Бельскага ПГРУ, або вёску Дубічы Асочныя, дзе можна пахваліцца такім гаспадарамі, як выдатны жывёлагадоўца Цімафей Александрук; запросіць вас начальнік і ў Махнатае, дзе паспяхова праводзіць сваю калектыўную гаспадарку спулдзельня прадукцыйная.

Гэта ўсё ў тым кутку Гайнаўскай гміны, дзе тутэйшаму зубру вырастает якраз высокі горб, які нагадвае чалавека, асядлаўшага пушчанскага караля.

Крыху далей на поўдзень разбегліся па калёніях Пасечнікі Вялікія, або Дужыя, бо і так іх называюць самі жыхары гэтай вёски.

Сейнагад-ўчая ферма Алы Паниэвіч у Ліпінах. Ганарыцца яна першай картай сельскагаспадарчага спецыяліста ў Гайнаўскай гміне.

О, пра гэтую вёску, пра Пасечнікі, магістр Ежы Буйноўскі будзе гаварыць вам у захапленні!

Можа тады і нам варта наведаць яе. Найперш спынімся ля вясковай злеўні малака. Гэта ў Пасечніках адзіны пункт, дзе кожны дзень, асабліва зранку, калі трава блішчыць яшчэ расой, збираюцца людзі з усёй грамады, прывозяць малако ў аб'ёмістых конвах, бо вёска багатая, і, чакаючы сваёй чаргі, заводзяць гутаркі пра штодзённыя сялянскія справы.

Калісці запытаў я Мікалай Краско, чаму ў Пасечніках няма святліцы? Чаму кожны з іх клапоціца выключна пра свае ўласныя справы?

— Вось вы, — гавару яму, — сабе змаглі пабудаваць вялізную аўтарню і яшчэ большы хлеў...

— Аўтарню пабудаваў я, — паясняе гаспадар, — пяць гадоў таму назад. Яна 28 на 12 метраў, а хлеў 30 на 6,5 метраў. Яго я будаваў яшчэ раней. Маю таксама адпаведную клуню і гараж на свае шматлікія машыны...

— Ну вось! — спыняю яго. — А святліцы ў вас няма!

— Так, гэта праўда, — згаджаецца селянін і падтрымліваюць яго іншыя жыхары Пасечнікаў Вялікіх. — Мы напэўна не пашкадавалі б ані грошай, ані ўласных сіл, каб пабудаваць нейкі агульны грамадскі дом, у якім, на дадатак, можна было б размясціць клуб з невялікім гандлёвым цэнтрам. Толькі дзе, у якім месцы яго будаваць?

Сапраўды, у Пасечніках гэта сур’ёзная праблема. Тоё, што называецца вёскай Пасечнікі Вялікія, адносіца перш за ёсё да тэрыторыі, бо гаспадароў тут усяго 42, але жывуць яны адзін ад аднаго ў адлегласці да 3 км. Проста распаўзліся па хутарах і так сядзяць, як астравы на моры. Сусед суседа хутчэй сустрэне на кірмашы ў Гайнавіцы, чымсыці ў сваёй роднай вёсцы. Зімой цяжка вырвавацца з дома, бо дарогі заносіць снегам, восенню і вясною доступу на хутары бароніць балота і глыбокія калдобіны, а летам і так няма часу на сяброўскія сустрэчы ў вясковай святліцы. Сядзяць таму найчасцей яны дома, любуюцца сваім багатым хатнім абсталяваннем і ў свабодны час глядзяць тэлевізійныя перадачы. Калі няма нічога цікавага з Варшавы, пераключаюцца на Брэст і Мінск.

— Мой сын, — кажа Мікалай Краско, — панавешваў антэн, што я не могу разабрацца, да чаго ўсе яны...

У Пасечніках ён, Мікалай Краско, першы рашчыў спецыялізацца ў гадоўлі пародзістых авечак. Было гэта нейкіх дзесяць гадоў таму назад. Цяпер са смехам успамінае ён свае першыя сем авечак, ад якіх заснавалася яго ваўністая жывёлагадоўля. Ад гэтих сямі авечак дайшоў ён цяпер да сотні. У прасторнай аўтарні аж кішыць ад авечых ілбоў.

Ала Паніцэвіч (злева) часта звяртаемца за парадамі да працаўнікоў сельскагаспадарчай службы.

— Як вы тут разбіраецеся ў гэтым каралеўстве? — пытаю.

— Кожная авечка ў мяне закальчыкавана, мае свой нумар, — паясняе гаспадар. — Я ж абавязаны ведаць, якое ягня ад якой авечкі, і таму гэты самы нумар малюю алейнай фарбай на баку маткі і паўтараю яго на баку ягняці. А калі здарацца блізняты, што ў авечак бытвае даволі часта, тады яшчэ дадаю літары „А“, „Б“ і гэтак далей...

Мікалай Красько ахвотна расказвае пра свае жыццёвяя спраўы. Жыве ён, думае, плануе і працуе па-сучаснаму. Сям'я ў яго таксама тыповая для нашага часу; жонка і двое дзяцей. Старэйшая дачка закончыла найперш гастронамічны тэхнікум, а пасля папаўняла свае веды на гадавых пасляматуральных курсах для спецыялістаў па харчаванні. Вясной 1979 года была яшчэ дома, але ўжо тады хацела паступаць недзе на працу, хоць бацька ахвотна заплатіў бы ёй нават двайную яе месячную зарплату, каб толькі асталася яна дома.

— Змушаць аднак не буду, — кажа ён. — Маладыя хочуць цяпнер хутчэй быць самастойнымі, незалежнымі. Хай ідзе. Я і мая Нінка, значыць, жонка, мы яшчэ не старыя і самі справімся з гаспадаркай. О, сына ахвотна пакінуў бы я дома, бо прыдзе час, што трэба будзе падмяніць мяне маладымі рукамі, каб мацней учапіцца за ўсю гэту сучасную тэхніку...

Цяжка гадаць, як будзе, але магчыма і ўдасца Мікалаю Красько заахвоціць сына да механізаванай высокарэнтабельнай гаспадаркі, бо ўжо цялтер у гэтай вёсцы наглядаецца нарастаючае зацікаўленне працай на зямлі.

Мікалай Івацюк, гаспадар, якому 40 год, каб аддзяліцца ад бацькі, купіў сабе 4 гектары зямлі. Яго сусед **Ян Галёнка** гадуе малочных кароў і вядзе адкорм букатаў. Узіраўся Мікалай Івацюк на ўсё гэта з-за плоту і думаў паціху: а ці я горшы? У суседа вялікая абора, поўнасцю механізаваная з пайлкамі і абсталяваннямі для механічнага даення кароў і ўборкі гною. У Мікалая Івацюка ёсьць таксама хлеў 16 на 9 метраў, але ён старамодны, непраезны. Трэба яго прыстасаваць да сучасных умоў, і тады можна разводзіць жывёлагадоўлю...

Вось так ад суседа да суседа, крок за крокам ідзе гэты прагрэс цераз Пасечнікі Вялікія, перабіраеца ў іншыя вёскі гэтай гміны. Кіраўнік гміннай сельскагаспадарчай службы **Ян Байко** кажа мне, што гэтая вёска мае вельмі спрыяльнія ўмовы для развіцця менавіта жывёлагадоўлі.

— Калі ў цэлай гміне, — паясняе ён, — зялёныя ўгоддзі займаюць 28% сельскагаспадарчай плошчы, то ў Пасечніках якраз у два разы іх больш — 55% пад сенажацямі і пасбішчамі. Гэта ж рай для жывёлы!

І жыхары Пасечнікаў добра сябе адчуваюць у гэтым жывёлагадоўчым раі. Ужо на пачатку 1979 года было тут аж 12 спецыялістычных гаспадараў. Зараз лік гэты бадай што падвоіўся, бо ў час агульнавясковага сходу пад канец 1978 года рашылі яны аднагалосна змагацца за ганаровае званне „Вёска сельскагаспадарчых спецыялістаў“.

Цяжка тут прыводзіць прыклады, а яшчэ цяжэ называць прозвішчы, бо ў Пасечніках Вялікіх жывуць амаль адны Галёнкі. Вось спецыялісты па гадоўлі малочных кароў: два Мікалаі Галёнкі, два Васілі Галёнкі і адзін Ян Галёнка. Пятро Галёнка спецыялізуецца ў адкорме свіней, а Мікалай і Уладзімір Кунтэлі ды Мікалай Лаўрыновіч пайшлі ў след за Мікалаем Красько і заняліся авечкамі.

Калі пастаўка малака ад сялян з Гайнайскай гміны шавялічылася за апошнія гады больш чым на 10 працэнтаў, калі аднатаўваны вялікі скажок у гадоўлі авечак, калі на пачатку 1979 года ў сялянскіх хлявах на Гайнайшчыне налічвалася больш 10 тысяч свіней (на 15% больш, чым у папярэдняй гады), то Пасечнікі Вялікія маюць у гэтым развіцці жывёлагадоўлі свой вельмі вялікі ўздел.

Але не толькі Пасечнікі. Начальнік гміны Ежы Буйноўскі хваліць таксама і жывёлагадоўчую базу Гайнайскай спулдзельні

сельскагаспадарчых гурткоў у Навасадах, і некаторых гаспада-
роў з Дубічаў Асочных, Махнатага і Новаберазова.

Калі зноў вярнуцца да геаграфічнага кшталту Гайнаўскай гміны і прыгадаць сабе гэтага ўмоўнага зубра, дык Пасечнікі і Навасады будуть моцнымі апорнымі пунктамі яго хрыбта. Крыху вышэй, дзе зубровы хрыбет пераходзіць у кшталт асядлаўшага яго чалавека, знайдуцца якраз Дубічы Асочныя і Махнатае.

Пачнем тады ад **Навасад**. Што тут цікавага? Перш за ёсё ў апошнія гады і Навасады, і суседня падгайнаўскія **Дубіны** праішлі грунтоўную абноўку. Памятаю гэтыя вёскі, калі цяжка было праз іх праобрацца. Рэшткі колішняга бруку з вырвамі і калдобінамі, на якіх аўтамабіль танцаваў, быццам шалею наеўшыся.

А цяпер роўны асфальт і тратуары па абодвух баках вясковай вуліцы. Але гэта толькі фонкавае ўражанне. Магістр Ежы Буйноўскі кажа, што без навасадаўской жывёлагадоўчай фермы цяжка было бы марыць аб загаспадаранні ёсёй зямлі ў Гайнаўскай гміне. З тысячы гектараў дзяржаўнага фонда, якія замацаваны за гэтай гмінай, аж 600 га прынягla ў загаспадаранне тутэйшая спулдзельня сельскагаспадарчых гурткоў. Мае яна свае базы ў Махнатым, Чыжыках, Арэшкаве і нават у Гайнаўцы. Але найбуйнейшая жывёлагадоўчая ферма знаходзіцца якраз у Навасадах.

Найболыши мяса ў Гайнаўскай гміне дастаўляе спулдзельня сельскагаспадарчых гурткоў у Навасадах.

— Тры тысячи кормнікаў за адзін жывёлагадоўчы цыкл — гэта многа значыць для нашай гміны! — сцвярджае начальнік і просіць яшчэ, каб пахваліць заслужанага кіраўніка гэтай фермы **Сяргея Плеву** і найлепшага яго памочніка **Яна Харытанюка** — інжынера па адукацыі, які ўступную прафесіянальную практику праходзіў у гмінай адміністрацыі.

— З болем сэрца адпусціў я яго ў Навасады, — кажа начальнік, — бо гэта чалавек таленавіты і адказную работу любіць. Аднак у Навасадах ён болей патрэбны, бо СКР пастаянна пашырае сваю базу. У мінулым годзе яны зноў пад Паставам абсталёвалі новую хлеўню, у якой адначасова будуць вясці адкорм 800 свіней. Гэтая спулдзельня стымулюе таксама развіццё жывёлагадоўлі ў аднаасобніцкіх гаспадарках.

Каб у тым пераканацца, наведаў я Анастасію Балтрамюк у Навасадах. Энергічная гэта жанчына. Гадуе яна парасят, якіх аддае для далейшага адкорму ў эскараўскую хлеўню. Супрацоўніцтва вельмі карыснае і для сялянкі і для СКРу.

Дарэчы, не толькі яна адна выявіла гэту крыніцу сялянскага даходу. **Уладзімір Крук**, малады гаспадар з Катоўкі, таксама кожны год пастаўляе па нейкіх 50 парасят навасадаўскай СКР.

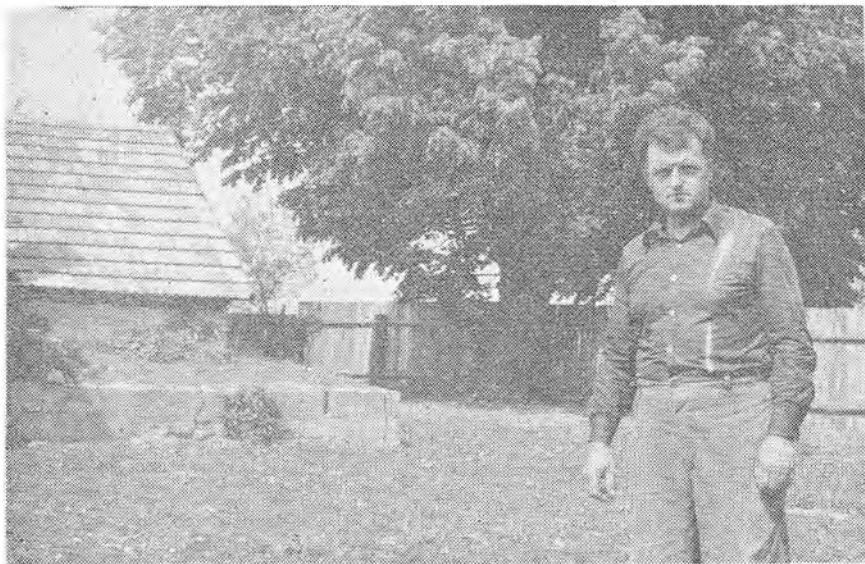
Сустрэў я яго аднойчы ў Гайнайцы. Валодзя Крук прыехаў за трактарам. Гэта адзін з тых маладых жыхароў Гайнайўской гміны, якія прадстаўляюць ужо зусім іншыя адносіны да зямлі і да яе выкарыстоўвання, чымсьці адносіліся да яе іх бацькі і дзяды. Для іх, для маладых, зямля — перш за ўсё такое ж са-мае месца працы, як для рабочага яго завод, як для шахцёра яго капальня. І ад умеласці, ад разумнай арганізацыі работы залежаць, — так яны мяркуюць, — вынікі працы на зямлі.

Уладзімір Крук, калі я з ім сустрэкаўся, быў яшчэ кавалерам, жыў са старэнкімі бацькамі. Хворая маці мела тады 64 гады, а бацька быў на 10 год старэйшы. І пры такіх абставінах, разлічаючы амаль выключна на ўласныя рукі, да сваіх дзевяці з лішнім гектараў Валодзя Крук даклаў яшчэ 7 га з дзяржаўнага фонду зямлі.

— Аднаго ільну было ў мяне аж 6 гектараў, — кажа ён і тут жа дадае, што садзіў яшчэ 2 га бульбы.

Верыць не хочацца, што гэта магчыма, што ён уласнімі рукамі ўсё гэта пасяяў, дагледзеў, сабраў і ўрэшце прадаў дзяржаве.

— А хто цяптер уручную працуе! — заяўляе малады гаспадар. — Возьмем для прыкладу лён. Калісці мама мая цэльымі тыднямі сядзела на невялікім загончыку і палола яго, а цяптер заказваю я ў навасадаўскім СКРы апрысквальнік, прыязджае спецыяльная брыгада, палівае поле гербіцыдамі, і ўсё пустазелле адразу праладае. Лён расце чысценькі, высокі, аж сэрца ра-

Мікалай Крас'ко першы ў Пасечніках Вялікіх пачаў спецыялізавацца ў гадсулі авечак.

дуеца. Збожжа таксама кашу я камбайнам, бо сам усяго не зрабіў бы, а так, то яшчэ два га поля ўзяў для апрацоўкі ад свайго дзядзькі, таксама з Катоўкі, толькі яму не хацелася ездзіць на гэты ўчастак, бо ён знаходзіцца ў шасці кіламетрах ад вёскі. А мие гэта аплоціца ды яшчэ як! Вось у мінулым годзе, — расказвае Валодзя Крук, — налічылі мне каля паўмільёна злотых даходу! Трэба запрацаваць жа на сваю пенсію!

Катоўка, вёска невялікая, налічвае ўсяго 43 хаты, але людзі тут жывуць дружна. Дзейнічаюць партыйная і маладзёжная арганізацыі. Уладзімір Крук з'яўляецца старшынёю гуртка Саюза сацыялістычнай польскай моладзі. Нават на гэта знаходзіць ён яшчэ час і ахвоту.

— Па нашай прапанове, — гаворыць ён, — мы апусцелую сялянскую хату перарабілі на вясковую святліцу, шмат працавалі таксама грамадскім чынам пры рамонце і пабудове дарог.

Значыць, і ў галаве гайнаўскага зубра, там, дзе знаходзяцца менавіта Катоўка, Трывежа, Васількова або Рэпіска, бурліць інтэнсіўнае жыццё. А хто хоча жыць па-сучаснаму, за прыкладамі не вымушаны выбірацца за мора, знайдзе іх у сябе. Уладзімір Крук спецыялізуецца цяпер у жывёлагадоўлі.

Хто не верыць, хай сам пераканаецца, бо нам пара пакінуць Катоўку, каб наведаць Дубічы Асочныя.

Сярод 64 гаспадароў, якія жывуць у гэтай вёсцы, выдзяляецца сваім сучасным выглядам гаспадарка Цімафея Александрука. І жылы дом, і хлявы, і клуня — усё тут мураванае, яшчэ новае. А на панадворку — усялякая сельскагаспадарчая тэхніка, якую папаўняе зялёны аўтамабіль фірмы „Вартбург“.

І цяжка паверыць, што дзесяць гадоў таму назад расла тут яшчэ высокая крапіва, а сам Цімафей Александрук лічыў сябе рабочым, які вызваліўся ад „праклятай“ зямлі. Жыў і працаваў у Гайнавіцы, у спулдзельні „Чын“. Без падрыхтоўкі і спецыяльнай адукациі. Рабіў усё, што загадалі, ішоў туды, куды накіроўвалі.

— А цяпер я сам пан у сябе, — гаворыць ён, а голас яго тучыць упэўненасцю і горда, — нават бацюшка асабіста зараз да мяне трыведзе, каб пасвяціць пасху, бо ведае, што гэта яму аплоціца.

Не, ніякага скарбу Цімафей Александрук не адкапаў, ані не папаўся яму мільён злотых у „тоталётку“, хаця гадавую вартасць яго таварнай прадукцыі сельскагаспадарчы банк ацэнівае менавіта амаль на мільён злотых. Для прыкладу, у 1978 годзе прадаў ён дзяржаве малака, мяса, збожжа і бульбы больш чым на 800 тысяч злотых. З таго асталася яму, як сам ацэнівае, нейкіх 300 тысяч злотых чыстага даходу.

Лёгка лічыць чужкія, але трэба памятаць, што гэта вынік працы цэлай сям'і: яго, жонкі, сына і дачкі. Сын ужо ажаніўся і хо-ча гаспадарыць самастойна. Купіў сабе амаль 10 гектараў зямлі, спадзяеца, што бацька таксама даложыць яму крыху поля са сваёй 32-гектараў гаспадаркі і тады пачне ён будавацца. Зноў усё ад фундаменту.

Вядома, гэта праца для людзей ад важных, якія пракладаюць пущавіны новага для іншых сялян. Такіх людзей сустрэў я таксама і ў Махнатым. Ды не толькі ў існуючай там спулдзельні прадукцыйнай, якая аб'ядноўвае намаганні 30 даунейшых гаспадароў. Пакуль што гэтая спулдзельня знаходзіцца яшчэ ў стадыі дзіцячага развіцця, проста распрацоўвае ўласны шлях у будучыні. Члены яе гадаюць свіней і абсяваюць супольна 250 гектараў поля, будуюцца... Найважнейшае, аднак, гэта тое, што перасталі яны азірацца за сябе, на дзедаў-прадзедаў, на іх спосаб жыцця і метады гаспадарання.

Але ў спулдзельні дагэтуль толькі 30 членаў, а ў Махнатым аж 120 гаспадароў. Вёска вялікая і працавітая, вуліца брукаваная, шырокая і задбаная. Ідзеш гэтай вуліцай, і вочы любуюцца новымі, найчасцей мураванымі дамамі за жалезнымі шматкаляровымі платамі, за якімі ў агародчыках — кветкі і фруктовыя дрэвы.

І не трэба праводзіць вялікіх доследаў, каб здагадацца, што жывуць тут людзі, якім не чужая звычайная чалавечая радасць,

якія спакойна думаюць аб сваёй будучыні, якія ведаюць, што зробленага іх уласнымі рукамі ніхто ў іх не адбярэ.

— На нашым супольным конце, — кажа солтыс вёскі Махнатае Сяргей Кучко, — знаходзіцца ўжо 140 тысяч злотых.

Эта ў асноўным узнагароды за перадавыя месцы ў конкурсах „Беластоцкая вёска гаспадарная і культурная“. Махнатаўцы супольна будавалі святліцу, рамантавалі дарогі, разбудоўвалі школу. Неаднойчы бачыў я іх асабіст за працай грамадскім чынам, асабліва ў днях партыйнага чыну, на які выходзілі яны цэлай вёскай, а прыклад даваў менавіта солтыс, малады яшчэ і непаседлівы чалавек, вясковы гарманіст, добры арганізатор і вясёлы сябар. Нядаўна ажаніўся і пачаў ужо будаваць сабе ўласны мураваны дом. Адначасова закончыў ён завочна сельскагаспадарчы тэхнікум.

— Хацелі б мы, — кажа солтыс, — нашы грамадскія грошы прызначыць на пабудову крамы ў нашай вёсцы, каб за кожнай пачкай папярос або за кавалкам мыла ці пачкай парашку не ганяць у суседнюю вёску.

Мікалаі Галёнка, сын Хведара, сусед Мікалая Красько, разводзіць ма-
лочных кароў.

Суседняя вёска — гэта Старое Беразова, яна зараз за чыгуначнай дарогай, амаль злілася ўжо з Махнатым. Нават солтыс Сяргей Кучко кажа, што цяжка тут аддзяліць, хто жыве ў Махнатым, а хто ўжо ў Старым Беразове, асабліва адносіцца гэта да тых сялян, што закладваюць новыя сялібы за чыгункай з боку Махнатага. І таму гайнаўскі ГС, як дагэтуль, не згаджаецца на пабудову нават грамадскім чынам якой-колеч крамы ў Махнатым, бо ў Старым Беразове, зараз за чыгуначнай дарогай, здаўна знаходзіцца ўжо вясковая крама. Будавалі яе супольнымі сіламі ў пачатку 60-х гадоў жыхары абедзвюх суседніх вёсак. Заахвочціў іх да гэтага тадышні старшыня Гайнаўскага павятовага саюза спулдзельняй „Сялянская самапомач“ Кастусь Майсения. І мне таксама давялося прымату удзел у закладцы фундаментаў пад гэтую краму.

Было гэта аднак даўно, і цяпер махнатаўцы зайздросцяць сваім суседзям з-за жалезнай дарогі, хацелі б' мець такую ж краму ў сябе. А можа хтосьці захацеў бы адкрыць тут прыватны гандлёвы кіёск? З праўнага боку няма ў гэтым ніякіх перашкод. Бо стараберазоўцы напэўна сваёй крамы з вёскі не выпусцяць. Гэта ж таксама вялікая вёска, а людзі жывуць тут не менш багата, чым у Махнатым. Каб пераканацца ў гэтым, даволі наведаць хоць бы Трафімока або Трашчотку.

Мы аднак перабярэмся праз шашу Бельск—Гайнаўка, каб заўітаць у Новаберазова. Вёска велічынёю, як гэта часта бывае ў дзяцей, мабыць, у два разы перарасла Старое Беразова, а начальнік Буйноўскі адразу цятне мяне на падворак Антона Іванюка.

— Гэта наш спецыяліст па жывёлагадоўлі, — кажа ён.

Відаць гэта і без яго паясненняў, бо амаль палаўну ўсяго падворка займае ў Іванюкоў вялізная абора, ад якой расплываецца едкі пах свежага гною. Гэта працуе механічнае абсталяванне для ачысткіaborы. Даіць кароў тут таксама даламагае тэхніка.

Іванюкі кожны дзень адвозяць у злеўню па 80 літраў малака, не лічачы таго, што застаецца на ўлесныя патрэбы. Хто змог бы ўручную надаіць столькі малака, за якое банкавае конта гаспадара кожны месяц папаўняеца на 12—15 тысяч злотых?

Антона Іванюка, на жаль, не засталі мы дома. Рабочы час, поўдзень. Не сядзець жа гаспадару ў хаце. Старэнкі дзядуля Пётро Самасюк, які корпаўся на падворку і даглядаў гноеўборшчыка, кажа, што зяць пaeaхаў у поле за пшаніцай.

Пётр Самасюк выдаў сваю адзіную дачку замуж за Іванюка яшчэ ў 1955 годзе. У новаберазоўскім разуменні лічыўся ён тады зажытчным гаспадаром і таму ўзяў мужа сваёй дачкі ў прымакі. Аднак...

Між вёскамі Махнатае і Старое Беразова выраслі новыя жыллёвыя дамы.

— Няма ніякага парайнання! — сцвярджае дзядуля, калі я прашу яго, каб сказаў мне, што ён трymаў, а што гадуе цяпер яго зяць. — Што я меў, а што цяпер мае зяць! То ж на адны будынкі прыйшлося нам выдаць амаль мільён злотых.

Антон Іванюк у 1973 годзе, калі толькі пачуў спрыяльнью атмасферу для вялікатаварнай вясковай прадукцыі, адразу купіў сабе просторны падворак, дзе можна было разгарнуцца з новым будаўніцтвам.

— Цяжка нам даводзілася, — успамінае гаспадар, — бо грошы былі, а будаўнічых матэрыялаў не хапала. Мне аднаму трэба было іх столькі, колькі давалі на ўсю гміну. Калі ўжо купіў цэглу, то два гады прыйшлося чакаць на жалезныя бэлькі. Каб не спагада і дапамога начальніка гміны, каб не падтрымка гміннага камітэта партыі, да сённяшняга дня не закончыў бы гэтай пабудовы.

Слухаю я гэтыя тыповыя для селяніна нараканні і гляджу, як у садочку, уздоўж новаберазоўскай вуліцы, побач са старэйкай, хіба яшчэ даваенны хаткай, вырастает новы мураваны асабняк. Кому гэта? Найстарэйшая дачка Галіна ўжо ў Беластоку. Другая закончыла агульнаадукацыйны ліцэй і вучыцца далей, не праяўляючы асаблівай ахвоты да бацькавай гаспадаркі. Можа тады наймалодшая з трох сяцёў, якая закончыла сельскагаспа-

дарчую школу, захоча калісці пераняць зямлю ад бацькі?

Гадаць аб гэтым пакуль што цяжка. Антон Іванюк і яго жонка яшчэ адносна маладыя людзі і доўгі час самі змогуць пака-заць суседзям, як трэба прымушаць зямлю, каб давала максі-мальны даход, каб добра жылося селяніну і каб карысць мела дзяржава.

— Хто не ўмее або не хоча як след па-сучаснаму апрацоўваць зямлю, — кажа начальнік Буйноўскі, — таму свабодная дарога, хай ідзе ў горад, хай шукае, як у нас кажуць, „лёгкага хлеба“. Мы ахвотна нават купім ад яго гаспадарку і зямлю аддамо лю-дзям, якія абыспечаць высокатаварную прадукцыю, бо ёсць у нас такія людзі, для прыкладу, Ала Панцэвіч з Ліпін або Вольга Васілюк з вёскі Звадзецкае.

Ала Панцэвіч у двух прасторных хлявах вядзе прамысловы адкорм свіней, а Вольга Васілюк займаецца гадоўляй курэй-ня-сушак. Яйкі яна пастаўляе ў інкубатор. Дзве жанчыны і два шляхі для праяўлення ўласнай самастойнай ініцыятывы.

Ліпіны знаходзяцца між Гайнаўкай і Дубінамі, на ўскраіне Белавежскай пушчы. На гэты раз я не паспей даехаць туды, бо за гадоўляй свіней мог паназіраць і ў іншых вёсках Гайнаўскай гміны. Ну, а курыная ферма Васілюкоў у Звадзецкім засцікавіла мяне асабліва, бо не часта даводзіцца сустракаць аднаасобнікаў, якія разводзілі б курэй у курніках на пяць тысяч штук.

Звадзецкае — гэта вёсачка з сямі хат, якая амаль спалучаецца з Навасадамі. Мясцовыя людзі называюць яе найчасцей Васілю-камі, бо сапраўды ў Звадзецкім жывуць амаль адны Васілюкі.

Валянцін Васілюк, муж Вольгі, працуе на чыгунцы. Яна сама таксама да 1967 года выцірала пыл у гайнаўскіх канторах. Жылі яны тады ў тыповай вясковай хатцы, якая маленъкімі вокнамі глядзела на свет. У гэтай жа хатцы дачакаліся дзяцей і неабходна было заняцца іх выхаваннем. Тады жанчыны яшчэ не маглі карыстацца трохгадовым бясплатным водпускам на выхаванне малых дзяцей. Вольга пакінула працу ў адміністрацыі і гадавала свае маленствы. Адной мужавай зарплатай цяжка было затыкаць усе дзіркі сямейнага бюджету. І тады Вольга Васілюк падумала аб курах. Найперш проста на ўласныя патрэбы, каб не купляць яек у суседзяў або на кірмашы. А пазней, па меры на-каплення вопыту, і сама пачала прадаваць гэты тавар. Першы курнік паставілі ў 1966 годзе, а прамысловую прадукцыю пачалі год пазней.

Цяпер у Васілюкоў сапраўдная высокатаварная ферма курэй-нясушак, ад якіх кожны дзень прадаюць яны па некалькі тысячи штук яек. На месцы старэнькай, бацькоўскай хаткі паявіўся двухпавярховы пышны асабняк з каналізацыяй, вадой, газам ды

ўсім іншымі электрычнымі і электроннымі цудамі тэхнікі нашага веку.

Праўда, няма чаго зайдросціць усім гэтым перадавікам вясковай гаспадаркі, якія ўпарты перастаўляюць гайнаўскую зубра на шляхах сучаснасці, якія намагаюцца дагнаць сваіх калег па прафесіі ў іншых раёнах краіны, якія ўрэшце бароняць гонару Гайнаўшчыны ў вачах ваяводской улады. Больш яны прайаўляюць адварі і назойлівай працы, чымсьці разлічваюць на сваю хітрасць і на звычайнае шчасце.

У Васілюкоў быў я зімой, якраз тады, калі завеяла ўсе дарогі, а мароз даходзіў ноччу да 20 і больш градусаў. Ім таксама не хапіла коксу. Начальнік бездапаможна раскладаў руکі, ГС адсылаў да ваяводы, а гэты кокс хоць бы з-пад зямлі трэба было здабыць, бо інакш... тысячи курэй не толькі перасталі б нясціся, але і зусім прапалі б. Цэлы тыдзень яны не спалі, каб неяк ратааць набытак усяго жыцця. А гэта толькі адзін са шматлікіх прыкладаў іх шэрых штодзённых будняў.

Тады ж, зімой 1979 года, і Мікалай Краско, аўтар з Пасечнікаў, таксама шукаў дапамогі ў начальніка. Яму патрэбны быў прамысловы корм.

— Мае ж авечкі, — паясняў ён Яну Байко, кірауніку сельска-гаспадарчай службы Гайнаўской гміны, — мае авечкі, — гава-

Вёска Новаберазова летам патанае ў зелені.

рыў, — кожны дзень з'ядаюць паўтара цэнтнера восьпкі. Памажыще, бо хана будзе...

Ён спецыяліст, ён патрабуе. Толькі з парожнягі і Саламон не зможа наліць. Нават вельмі скупыя планавыя пастаўкі не паступалі тады ў вызначаны час. Трэба было самому ганяць па вёсках, шукаць, купляць, малоць, прасіць, бо жывіну не пераканаеш, што цяжкі час, галодная яна доўга не пастаіць...

Так што, лічачы чужыя грошы, трэба бачыць абодва бакі „златога бізнесу“: белы і чорны. Адначасова да такіх людзей, як Васілюкі, як Краско, як Крук і многія, многія іншыя, адносіца трэба з вялікай пашанай, хоць бы толькі за тое, што яны не баяцца рызыкі, што ставяць, калі трэба, усё на адну карту і найчасцей выігрываюць, бо гэта не азарт, а разважлівая калькуляцыя. Неабходна лічыць, планаваць, выбіраць што лепшае, выгаднейшае, болей карыснае. Проста, трэба варушыць мазгамі.

Ці так дзеецца ва ўсіх 23 вёсках, якія складаюць Гайнаўскую гміну?

Цяжка тут адказаць „так“ або „не“, бо праўда, як заўсёды ў жыцці бывае, знаходзіцца недзе пасярэдзіне. Начальнік гміны Ежы Буйноўскі, чалавек, які ў гэтай гміне прынамсі палаўні людзей ведае асабіста, а перш за ўсё звяртае ўвагу на тэмпы развіцця асноўных галін эканомікі гэтага раёна нашай краіны. Для прыкладу, на працягу трох гадоў (1975—78) колькасць свіней павялічылася тут больш чым на паўтары тысячи, праведзена меліярацыя зямельных угоддзяў у Койлах, Новаберазове, у Горным пад Гайнаўкай, у вёсках Хітрая, Барок, Махнатае, Василькова і на калёніі ў Навасадах. На палях гміны працуе каля 150 трактараў. Прымяне мінеральных угнаенняў павялічылася за гэты час на 15 цэнтнераў хімічна чыстага рэчыва, лічачы на кожны гектар. А калі адклікацца яшчэ да ранейшых гадоў, то выйдзе, што зацікаўленне штучным угнаеннем на Гайнаўшчыне проста падвоілася. Няма аблогаў. За гэты час 120 сялян пабудавала сабе аборы, прасторныя, сучасныя, якія змяшчаюць па 20 кароў. Ёсьць у гміне амаль 60 хлеўняў для адкорму прынамсі 100 свіней у кожнай. Пабудаваны або адрамантаваны дарогі.

— Цяпер, — кажа начальнік, — вы зможаце даехаць у кожную вёску.

Так, перамены ў Гайнаўской гміне здзяйсняюцца паскоранымі тэмпамі. Гэта праўда. Аднак праўдай, ды горкай праўдай з'яўляецца і тое, што гайнаўскі зубр занадта моцна закараніўся ў Белавежскай пушчы і трывмаецца мінулага часу, як вош барады. Амаль усе яго эканамічныя паказальнікі знаходзяцца ніжэй сярэдняга ўзроўню ў ваяводстве. То ж даунейшая Гайнаўшчына, Гайнаўшчына ў рамках павету, таксама цягнулася заўсёды ў хвасце іншых раёнаў Беласточчыны. Палаўніна ўсіх гаспадароў

Хата Мікалая Макрэцкага ў Дубінах.

па-даўнейшаму ўсё яшчэ не лічыць сваёй гаспадаркі асноўнай кропкай утрымання і грамадскага авансу. Яны пастаянна недзе працујуць, каб зарабіць „на падатак“. Раней гэтым чынам імкнулася сяляне забяспечыць сабе і сваім сем'ям бясплатнае лячэнне і сямейны дадатак да зарплаты. Цяпер бясплатнае лячэнне маюць усе сяляне, але рабочая сіла на прадпрыемствах Гайнаўкі пастаянна патрэбная. Гэтыя прадпрыемствы вельмі ахвотна прымаюць сялян з навакольных вёсак, бо яны не змагаюцца за кватэры ды і іншыя іх патрабаванні сацыяльнага характару вельмі абмежаваныя. Яны не едуць на адпачынак, бо на гэта не маюць часу і ахвоты, не выбіраюцца на розныя экспкурсіі, бо трэба працаваць у полі, а калі добра ім заплаціць, дык не будуць лічыць гадзін сваёй працы.

Так прывілася на Гайнаўшчыне (ды не толькі там) гэтая двухпрафесіянальнасць сялян і цяпер з'яўляецца яна тут бадай што сацыялагічнай нормай. Добра, калі гэтыя сяляне-рабочыя ці рабочыя-сяляне спалучанымі сіламі сваёй сям'і трymаюць свае гаспадаркі на нейкім, хоць бы сярэднім узроўні для ўсёй гміны. Аднак здарaeцца і так, што такі гаспадар ледзь пракорміць самога сябе. Амаль 200 гаспадараў у Гайнаўскай гміне знаходзіцца ніжэй эканамічна неабходнага мінімума. Проста не апраўдваюць яны свайго існавання. На здаровы розум, трэба было б іх звы-

чайна ліквідаваць. Але як? Гэта ж, калі разам скласці, тры даволі вялікія вёскі! А сярэднія паказальнікі, калі гміне прыдзеца разлічвацаца са сваіх дасягненняў, дзеляць роўна на ўсіх і выходзіць так, як з тымі суседкамі, з якіх адна 12 разоў у год за баўлялася з іншымі мужчынамі, а другая толькі адзін раз і то выпадкова, бо п'яны палюбоўнік першай суседкі памыліў дзвёры і не туды трапіў! Статыстычна аднак выйшла ім па 6,5 раза ў год на адну.

Пара і нам адпачыць ад усіх гэтых паказальнікаў. Не адзіным жа хлебам жыве чалавек, нават той традыцыйны мужык у Гайнаўскай гміне. Кожная трэцяя вёска мае тут уласны клуб, якім апякуецца або прадпрыемства „Рух“ або гайнаўскі ГС.

Анатоль Швед просіць мяне на каву ў новаберазоўскі „Клуб селяніна“. Гэта даволі прасторны, хаць аднапавярховы будынак, пабудаваны грамадскім чынам усіх жыхароў вёскі, і цяпер добра ім служыць. Працу тут арганізуе Зінаіда Швед, жонка Анатоля, які ўжо два гады таму назад адзначаў сярэбраны юбілей сваёй бесперапыннай працы ў прафесіі настаўніка, з таго 15 гадоў прыпадае яму на школу ў Новаберазове. Уросён у гэтае асяроддзе, як старая груша ў мяжу на полі. Яшчэ і не стары, яшчэ бадзёры, поўны энергіі, якой хапае яму і на выхаванне дзяцей, і на грамадскую актыўную дзейнасць.

Толькі горла ў апошнія гады пачынае крыху падводзіць.

— Гэта прафесіянальная настаўніцкая хвароба, — гаворыць ён хрыплым голасам і зараз дадае, што ў гэтым асяроддзі адчувае сябе, як рыба ў вадзе. Свой сярод сваіх. Ён патрэбны ім, жыхарам Новаберазова, яны патрэбны яму...

...П'ем тады моўчкі гарачую каву, а я вачыма блуджу па нейкіх карцінах сучаснага мастацтва, развешаных на ўсёй шырыні сцяны прасторнай залы, і думкамі адплываю ў далёкае мінулае.

— Гэта карціны мастака Гофмана з Торуні, — паясняе настаўнік Анатоль Швед, які таксама любіць у свабодны час узяць у рукі пэндзаль, каб фарбамі перадаць людзям свае думкі, які сваю любоў да прыгожага намагаеца прывіць новаберазоўскай дзветвары, і не толькі на ўроках мастацтва выхавання. Якраз пры гэтым жа клубе пад яго кіраўніцтвам ужо шмат гадоў дзейнічае мастацкі турток. Дзеци фатаграфуюць, малююць, вядуть хроніку сваёй вёскі, намагаюцца спыніць час на паперы, час, які так хутка нішчыць адметныя рысы паасобных вёсак і раёнаў, уводзячы ўсюды уніформу сучаснага стылю людзей эпохі матэрыяльнага дабрабыту.

Гартаю хроніку, якую гасцінна падсоўвае пані Зінаіда, і бачу ў ёй дамы і людзей, якіх ужо няма.

Вось **Якуб Мартынюк** — матрос з „Аўроры“ або яго аднавясковец, рэвалюцыянер, даваенны падпольшчык Іван Кальбіка, ці

Пяцьро Баравік з недалёкага Арэшкава, таксама матрос, які аса-
біста штурмаваў Зімовы палац у Петраградзе...

Здаецца, вось зараз адчыняць яны дзвёры, прысадзіць за сто-
лікам, каб яшчэ раз расказаць прысутным пра гэтыя гістарыч-
ныя падзеі, якія павярнулі чалавецтва на новы шлях.

Халодныя хвалі Балтыйскага мора
У высокі ўздымаліся вал.
Над берагам Невы стаяла „Аўрора“,
Чакала на першы сігнал.

I вось ужо выстрал раздаўся з гарматы,
Пранесся над Піцерам гук.
У дыме, з рукою да вока паднятай,
Стаяў беларус — Мартынюк...

Так яго ў сваім паэтыцкім уяўленні пабачыў наш паэт Віктар Швед. Беларус Мартынюк стаў легендай мясцовага, таксама беларускага насељніцтва. Са шматлікіх франтоў рэвалюцыі вярнуўся ён на бацькаўшчыну, хоць бацькоў тут ужо не было. Закалёна гэта ў баях матроса цягнула аднак да свайго, да роднага, да той зямлі, якую ад вякоў тапталі яго дзяды-прадзе-
ды.

Вучоны наш зямляк **Міхал Кандрацюк** у адным са сваіх шматлікіх даследаванняў аб назвах вёсак на Беласточчыне піша, для прыкладу, што: „(...) аб урочышчы Пасечнікі ўпамінаеца ў рукапісе з канца XVIII стагоддзя, у лістракцыі падаткаў паглоўнага і падымнага з Бельскай зямлі. Пасечнікі належалі тады да Нараўскай парафіі. Як вёска на картах называ Пасечнікі з'яўляеца ў XIX ст. (...) Пасечнікі — гэта каралеўскія ці княжацкія прыгонныя, якія даглядалі пчол, мелі пасеку і ад яе павінны былі плаціць даніну мёдам і воскам або грашыма...“

Іншы даследчык нашай мінуўшчыны, доктар **Ежы Вісьнеўскі** на аснове дакументаў з палаўіны XVI стагоддзя даказвае, што ў тадышній Бельскай пушчы знаходзіліся ўжо вёскі Вітултова (хіба цяперашнє Вітава), Сток, Карыціск, Стары Корнін, Ягаднік, Махнатае, Мора, Беразова (якое цяпер Старым называеца), Шастакоў (цяпер — Шастакова), Збуч, Курашэва, Локніца і Камень. Заснаваў гэтыя вёскі нейкі Астафей Малецкі, адводзічы ім валокі зямлі „ля мяжы Белавежскага лясніцтва, вакол вёскі Дубічы Асочныя, на абодвух берагах рэчкі Локніца, па-суседску з нядаўна заснаваным фальваркам Ляды...“

*Шумяць легендай векавой
Нам Белавежскія лясы.
Зямля мая, кут родны мой,
Я твой адданы, верны сын!*

Гэтыя слова за паэтам Алесем Барскім мог бы паўтарыць кожны жыхар Гайнайўскай гміны. Ніколі яны не хацелі чужога, зайдёды баранілі свайго. У другой палаўні XVI ст., як вынікае з дакументаў, якія прыводзіць доктар Уладзімір Юзвюк у сваім апісанні Гайнайўскага павету, жыхары многіх тутэйшых вёсак падавалі скаргу ў суд нават на гетмана Браніцкага і яго эканома, які „(...) экзекуцыямі несамавіта мучыць, да прац неслыханых і неабыкнавенных прымушае...“

Звярніце, калі ласка, увагу на мову гэтай скаргі. Так пісалі сяляне з вёсак: Старое Беразова, Шастакова, Асоўка, Махнатэа, Дубічы Асочныя, Хітрая, Сток, Курашава, Вітава, Барок, Ягаднікі, Старакорнін і Карыціск, пісалі так, значыць, і так гаварылі чатырыста з лішнім гадоў таму назад!

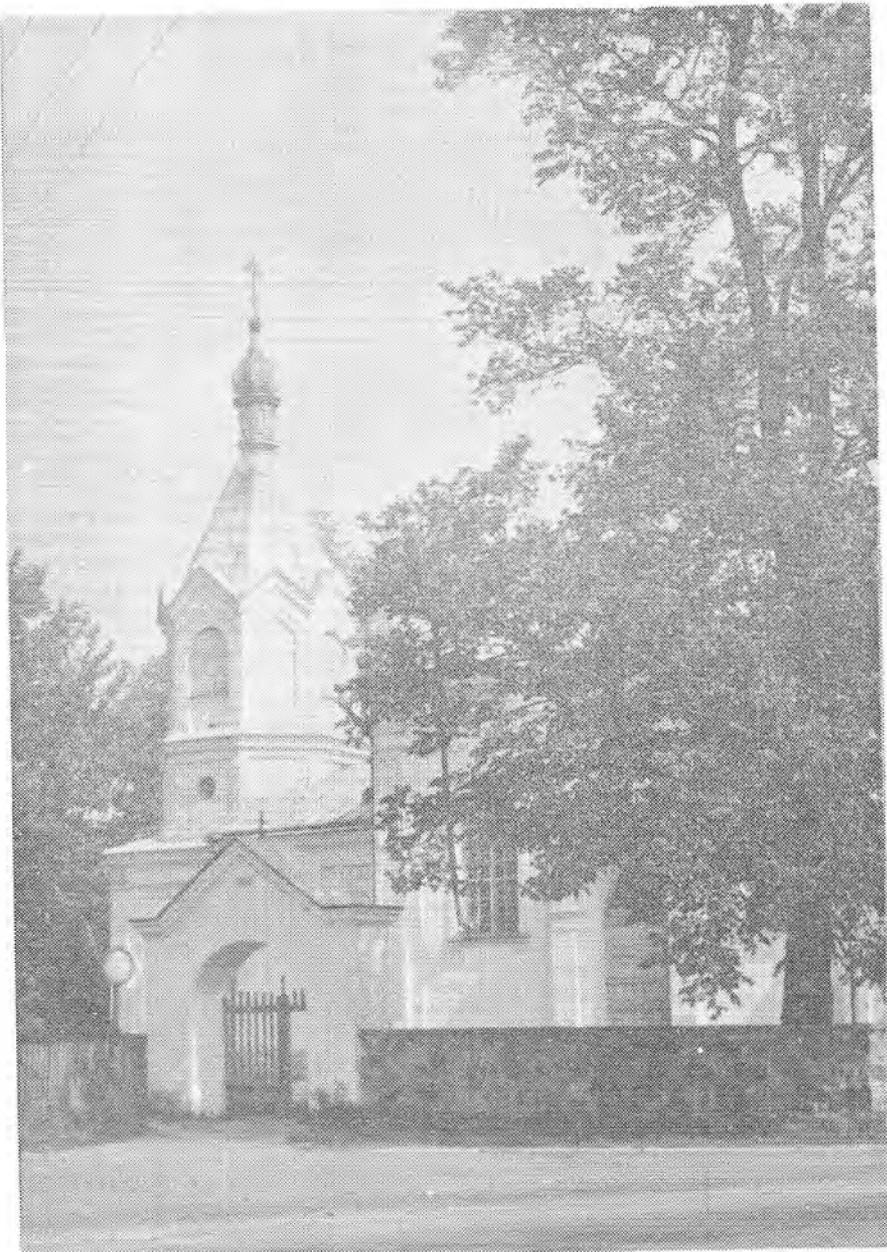
А цяпер прыслушайцесь, калі ласка, гаворцы іх нашчадкаў. Вось жанчыны з Арэшкава выходзяць на сцэну з пастаноўкай „Нядзельная раніца“. Яны гутараць аб сваіх штодзённых справах і співаюць старынныя мясцовыя песні, якія пераходзілі ў іх з пакалення ў пакаленне.

*Ой, гуляла Машанька
Той па садочку.
Гэй, накалола ножсаньку
На калочку...*

Або такія слова: „Плыvi, плывi, з ружы кветка, до самого броду...“

Пабываіце яшчэ ў Навасадах або ў Дубінах, дзе раскажуць вам пра Аляксея і Паўла Трашчоткаў, пра Аляксандра і Рыгора Шварцаў, пра Данілу Янчука, Яна Верамюка, пра Марыю Галёнку і Рыгора Саевіча. Раскажуць, як яны змагаліся з даваеннымі прыгнётамі, а пасля ў час гітлераўскай акупацыі ваявалі ў партызанах або дапамагалі ім чым толькі маглі.

Калі добра паслушаецце, як шумяць старыя дрэвы, што растуць пад царквой у Дубінах, калі паўзіраецеся на мігатлівия прамені ранняга або вячэрняга сонца, як яны іграюць сярод лісця, то быць можа ўдасца вам пабачыць чырвоныя сцягі, якія неаднойчы горда лапаталі над гэтымі дрэвамі. Падобныя сцягі і лозунгі паяўляліся часта і на іншых высокіх дрэвах па ўсёй Гайнайўшчыне. Яна ніколі не пакарылася нікаму ворагу.

У даваенны час на гэтых высокіх дрэвах ля царквы ў Дубінах паяўляліся чырвоныя сцягі.

*Ад веку мы спалі і нас разбудзілі,
Мы знаем, что трэба рабіць...*

Як жа часта гэты грамадаўскі гімн раздаваўся пад саламяны-
мі стрэхамі Гайнаўшчыны! Крыавая нядзеля, 2 снежня 1926
года, калі паліцыя наладзіла сапраўдную бойню для ўдзельнікаў
павятовага з’езду „Грамады“ ў Старым Беразове, гэты дзень
увайшоў у гісторыю рэвалюцыйнага руху на Беласточчыне.

І так было заўсёды.

*Мы дружна паўстанем з сярпамі, касамі
Прагонім з зямлі палачоў...*

Адразу пасля заканчэння другой сусветнай вайны, калі неаб-
ходна было са зброяй у руках ахоўваць народную ўладу, хлоп-
цы з-пад Гайнаўкі тапоўнілі рады міліцыі і органаў бяспекі. Гэта
вынікае з матэрыялаў, апублікованых Ваяводскім камітэтам пар-
тыі, пацвярджаюць гэта даследаванні доктара Генрыка Маецка-
га аб пачатках народнай улады на Беласточчыне. Беларусы з-пад
Гайнаўкі, як і з усіх Беласточчыны, заўсёды былі і асталіся на
баку прагрэсіўных сіл.

Са школы ў Новаберазове, якая знаходзіцца па-суседску
з клубам селяніна, гаманлівай гурбой высыпалася дзетвара. Пе-
рапынак. Можна свабодна пагуляць па школьнай пляцоўцы, за-
бегчы ў клубны кіёск па ласункі або звычайна пагутарыць з ся-
брамі і сяброўкамі.

І зноў чуеца звонкая мясцовая беларуская гаворка. А калі да
гэтых дзяцей звярнуцца на літаратурнай беларускай мове, яны
ахвотна адкажуць вам і па-беларуску.

Настаўніца Лідзія Бэбко, якая ў Новаберазове ўжо восем год
навучае дзяцей беларускай мове, кажа, што іх бацькі ахвотна
пасылаюць сваіх дзяцей на гэтыя ўрокі. Каб яшчэ толькі не
было клопатаў з падручнікамі і школьнікамі...

Так вось мінулае падае руку сучаснасці, і гайнаўскі зубр, хоць
памалу, аднак, пастаянна накіроўваеца сваім кудлатым ілбом
у бок прагрэсу.

Яго бруха выпаўняе ненасытная буйнапрамысловая Гайнаўка,
горад ужо цяпер 15-тысячны, які пастаянна паглынае прыгарад-
ныя вёскі. Размясціўся ён у самым цэнтры Гайнаўскай гміны, але
адгарадзіўся ад яе адміністрацыйным падзелам, бо Гайнаўка —
горад, самастойная адміністрацыйная адзінка, якая крыху звер-
ху глядзіць на гмінную ўладу. Чуе сваю сілу аднаго з галоўных
прамысловых цэнтраў цяперашній Беласточчыны і ведае аб сваіх
шырокіх перспектывах на далейшае развіццё.

Аднак без Гайнаўкі, без яе прамысловасці, школ ды грамадска-культурных устаноў і Гайнаўская гміна была б шмат бяднейшая, а без апоры ў суседніх вёсках развіццё самой Гайнаўкі не магло бы ажыццяўляцца так інтэнсіўна. Гміна і горад складаюць неразлучныя, узаемна неабходныя і папаўняючыя часткі.

У даваенны час лясная прамысловасць Гайнаўкі прыцягвала шукаючых заробку з усяе краіны. Зліліся яны з мясцовым насельніцтвам, расплыліся ў широкай рэчцы людзей з навакольных вёсак, якія ад першых дзён пасля вайны аж па сённяшні час папаўняюць насельніцтва Гайнаўкі, і так кшталтуеца своеасаблівая грамадскасць гэтага горада, у якой, калі заглянуць за парог прыватных асабнякоў, пераважаюць элементы мясцовой беларускай культуры. Вёска падае адкрытыя руکі гораду і сама поўнымі прыгаршчамі чэрпае з яго дабрадзеястваў.

*Знаёмая дарога, лес, лугі, поле —
На Гайнаўшчыне адпачываеца ўволю.
І радасна ідзеши дамоў, лёгкія ногі,
Калі знаеш — выглядаюць цябе з дарогі...*

На Гайнаўшчыне кожнага, хто толькі прыходзіць з добрым словам і адкрытым сэрцам, заўсёды выглядаюць з дарогі. Гэта народ гасцінны, аб чым я пераканаўся аж надта добра... і то не адзін раз. Толькі нельга тут крыгадушнічаць, гэта не аплоціца.

Віктар Рудчык
Фота аўтара

Гайнаўка. Гандлёвы павільён. Фота Я. Целушэцкага.

1978 ЛЕТАПІС 1979

● 12 X 78 у Гайнаўцы на выязным пасядженні асветнай камісіі ГП БГКТ абмяркоўвала стан падрыхтоўкі праграмы навучання беларускай мовы ў дзесяцігодцы і справу падручнікаў.

● 15 X 78 у Міхалове выступілі з двума канцэртамі беластоцкія „Каласкі“.

● 21 X 78 у будынку ГП БГКТ у Беластоку адбылося ўрачыстое адкрыццё сезона 1978/79. У мінульм сезоне БГКТ мела 34 харавыя, 23 тэатральныя і 2 танцевальныя гурткі. Адбыліся 72 сустрэчы (пераважна з „белавежцамі“), лектары выступілі з 61 дакладам, было зроблена 210 фотавыставак, мастацкія калектывы далі 45 канцэртаў.

На ўрачыстасці актыўным дзеячам БГКТ былі ўручаны значкі „Заслужаны для Беласточчыны“: Мікалаю Гайдуку — залаты, Веры Рышчук і Лідзіі Мікалаюк — сярэбраныя.

● 22 X 78 у Беластоку адбыўся семіnar літаратурнага аб'яднання, прысвечаны 20-годдзю дзейнасці „Белавежы“. З агляда мі творчасці „белавежцаў“ выступілі выкладчыкі аддзялення польскай філалогіі Беластоцкага філіяла Варшаўскага універсітэта Я. Леанчук і В. Смашч.

● 25 X 78 у варшаўскім клубе БГКТ адбылася сустрэча з Вандай Міхалеўскай, былым дзеячом КПЗБ. Госця расказала аб сваёй падпольнай дзейнасці і аб супрацоўніцтве з кіраунікамі „Змагання“.

● 3 XI 78 у будынку ГП БГКТ у Беластоку адбылася сустрэча працаўнікоў таварыства і „Нівы“ са звыш стоасабовай групай вучняў Бельскага белліцэя. Гаварылі аб дзейнасці БГКТ і працы рэдакціі.

● 5 XI 78 на ўрачыстай акадэміі, прысвечанай 61 гадавіне Вялікага Каstryчніка, якая адбылася ў варшаўскім клубе БГКТ, выступілі з успамінамі ўдзельнікі рэвалюцыйных падзеяў у Маскве Уладзіслаў Маскалян і Северын Марыянскі.

- 5 XI 78 у Чыжах і Кленіках адбыліся канцэрты „Арэшкай“ з Арэшкава.
- 6 XI 78 беластоцкія „Каласкі“ выступілі з канцэртам у папраўчым доме і прытулку для непаўнагоддзеных у Беластоку.
- 15 XI 78 у варшаўскім клубе БГКТ адбылася сустрэча з праф. Львом Шакуном, загадчыкам кафедры беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў Мінску.
- 19 XI 78 у Востраве і Ячне адбыліся канцэрты вакальнага калектыву з Гарадка.
- 26 XI 78 адбылося пленарнае пасяджэнне ГП БГКТ, прысвячанае разглядзу ролі беларускай народнай творчасці ў дзеянасці таварыства. Дзеля апрацоўкі доўгатэрміновай комплекснай праграмы дзеяння ў гэтай галіне пленум паклікаў спецыяльную камісію.
- 29 XI 78 у варшаўскім клубе БГКТ Ю. Туронак выступіў з дакладам „Украінская нацыянальная меншасць на Славаччыне“.
- 13 XII 78 у памяшканні ГП БГКТ у Беластоку адбылася сустрэча з пісьманосцямі, якія дабіліся найлепшых вынікаў у распашоджванні „Нівы“. Усе яны атрымалі ад „Нівы“ ўзнагароды і дыпломы. Найбольшую колькасць падпісчыкаў (176) здабыў у 1978 годзе Уладзімір Гуралеўскі з Рыбалаў.

На юбілеі гарадоцкага хору. Фота В. Рудчыка.

На з'ездзе карэспандэнтаў „Нівы“. Фота М. Шаховіча.

● 13 XII 78 у варшаўскім клубе БГКТ у рамках азнаямлення з цікавейшымі магістэрскімі працамі кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта Надзея Панасюк прадставіла сваю працу „Вобразы жанчын у літаратурнай творчасці Івана Шамякіна“.

● 13 I 79 у мarmуровай зале Палаца культуры і навукі ў Варшаве адбылася ўрачыстая навагодняя сустрэча членаў і сімпатыкаў БГКТ. Прысутнічала больш 900 асоб.

● 22 I 79 у люблінскім клубе ТППР „Маша“ адбылася аўтарская сустрэча Віктара Шведа. Выклікала вялікае зацікаўленне.

● 29 I 79 адбылося пасяджэнне Прэзідyума ГП БГКТ, прысвячанае працы ў 1978 годзе. На 31.12.78 г. было ў БГКТ 5649 членаў (у тым ліку 45% жанчын), згуртаваных у 180 гуртках. Сацыяльны склад: 28% — інтэлігенцыя, 27% — сяляне, 24,5% — рабочыя, 20,5% — вучні і студэнты. Узрост: да 30 год — 61%, да 40 — 20,5%, вышэй 40 — 18,5%. Адукацыя: пачатковая — 34%, сярэдняя — 33,5%, засаднічая прафесіянальная — 20,5%, вышэйшая — 12%.

● 1 II 79 у Беластоку адбыўся з'езд карэспандэнтаў „Нівы“. Былі падведзены вынікі конкурсу „Карэспандэнт года“. За 1978 год стаў ім Мікалай Панфілюк з Дубіч Царкоўных (109 публікаций). Другое месца заняў Эдмунд Вайсковіч з Гайнаўкі (72 публікацыі) і трэцяе — Уладзімір Сідарук з Чаромхі (61 публікацыя).

● 18 II 79 у кінатэатры прафсаюзаў у Беластоку выступілі з канцэртам „Каласкі“ і гарадоцкі хор.

● 24 II 79 адбылося „хрышчэнне“ песеннага калектыву ляўкоўскага керамічнага завода. Калектыву атрымаў імя „Цаглінкі“. Шэфствуе над ім ГП БГКТ.

● 24 II 79 быў „ахрышчаны“ таксама іншы падшэфны ГП БГКТ — хор у Райску. Прысвоена яму імя „Згодныя макі“.

● 24 і 25 II 79 у фінале ваяводскіх спаборніцтваў алімпіяды

ведаў пра Польшчу і сучасны свет вучні Бельскага белліцэя імя Б. Тарашкевіча занялі пяць першых месц. А вось пераможцы: (у дужках здабытыя імі пункты): Андрэй Рубашэўскі (45), Мікалаі Крупіцкі (39), Ігар Анішчук (39), Міраслаў Дораш (39), Андрэй Карпюк (38). Да алімпіяды вучняў Бельскага белліцэя рыхтавала настаўніца Таіса Бялецкая. У алімпіядзе ўдзельнічала ў Беластоцкім ваяводстве 19 000 вучняў з 45 матуральных школ.

● 10 III 79 у Доме культуры імя Кастуся Каліноўскага ў Гарадку адбылося ўрачыстое святкаванне 25-й гадавіны мясцовага хору, якому шэфствуе ГП БГКТ. Хор выступіў з канцэртам. Былі віншаванні, узнагароды і таварыская сустречка.

● 1 IV 79 у гайнаўскім Доме культуры адбыўся цэнтральны агляд тэатральных калектываў БГКТ. У катэгорыі фальклорных калектываў першае месца занялі самадзейнікі з Арэшкава (інсцэніроўка „Вясельны каравай“ пад кіраўніцтвам Ніны Аверчук), другое — калектыв з Меляшкоў (абрадная сцэнка „Адведкі“ пад кіраўніцтвам Зіны Літвін). У катэгорыі драматычных калектываў першае месца занялі калектывы з Беластока (п'еса Эдуарда Бондарава „Агледзіны“ ў пастаноўцы Янкі Крупы) і калектыв з Рыбалаў (п'еса А. Маўзона „Дарога праз ноч“ у пастаноўцы Янкі Крупы). Другое месца заняў калектыв з Бельскага белліцэя (п'еса А. Маўзона „Пад адным небам“ у пастаноўцы Веры Рышчук).

● 12 V 79 у Гайнаўцы адбыўся цэнтральны агляд конкурсу „Беларуская песня-79“. Быў гэта самы масавы з дагэтуляційных аглядоў. Выступіла 14 калектываў, 9 салістай і 6 дуэтаў. Першыя месцы заваявалі: у катэгорыі фальклорных песен: сярод

„Цаглінкі“ на сваіх хрысцінах. Фота Я. Целушэцкага.

Самадзейнікі з Арэшкава з „Вясельным караваем“. Фота Я. Целушицкага.

калектываў — „Дубочкі“ з Дубяжына, сярод салістаў — Міхал Артышэвіч з Кляшчэляў; у катэгорыі сучаснай песні: сярод калектываў — Гарадок, сярод дуэтаў — Каміля Высоцкая і Галіна Кавальчук з Бельскага белліцэя, сярод салістаў — Аляксандр Раманюк з Дубяжына.

● 27 V 79 у бельскім Доме культуры адбыўся фінал вялікага чытальніцкага конкурсу „Праца і барацьба беларускага народа на працягу 60 год у беларускай савецкай літаратуры“. З восьмісот удзельнікаў конкурсу ў фінал закваліфікавана было чатырнаццаць асоб, пераможцаў у раённых элімінацыях. Першае месца занялі: Галіна Пучко з Гайнайскага белліцэя і Анна Хурса з Бельскага белліцэя, другое — Яўгенія Нічыпарук з Плёскаў, трэцяе — Мікалай Панфілюк з Дубічаў Царкоўных.

● 3 VI 79 у будынку белліцэя ў Бельску адбыўся фінальны агляд „Беларуская песня-79“ сярод школьнай моладзі. Сярод салістаў першае месца заняла Ірына Мартынюк з Рыбалаў, другое — Аля Мураўская з Орлі, трэцяе — Аня Ахрымюк з Ляўкова. Сярод дуэтаў: першае месца — Багуслава Красоўская і Кацярына Чарвацкая з бельскай школы № 3, другое месца журы конкурсу не прызнала, трэцяе месца падзялілі дуэты з Ляўкова (Аня Аліфер і Аля Стоцкая) і Курашава (Ірына Гаўрылюк і Ірына Семянюк). Сярод вакальных калектываў найвышэй быў ацэ-

нены сяміасабовы калектыў з Гайнаўскага белліцэя. Другое месца падзялілі калектывы з Бельска і Ляўкова, трэцяе — з Рыбалаў і Лубіна Касцельнага.

● 3 VI 79 у Плюцічах адбыўся народны фэстын з нагоды сялянскага свята, арганізаваны ўладамі Бельскай гміны і ГП БГКТ. У мастацкай частцы выступілі „Каласкі“ з Беластока, „Згодныя макі“ з Райска, „Дубочкі“ з Дубяжына і танцавальная група Бельскага белліцэя.

● 10 VI 79 у Літвінавічах адбыўся фэстын БГКТ з нагоды 35-годдзя ПНР. З дакладам выступіў старшыня цэнтральнай рэвізійнай камісіі нашага таварыства М. Хмялеўскі, а ў мастацкай частцы — самадзейнікі з Гарадка і Беластока.

● 17 VI 79 такі самы фэстын адбыўся ў Старым Корніне. Тут з дакладамі выступілі старшыня ГП БГКТ Мікалай Самоцік і сакратар гміннага камітэта партыі Мікалай Цімафеюк, а ў мастацкай частцы — „Цаглінкі“ з Ляўкова, Аляксандр Раманюк з „Дубочкай“ і мясцовыя спевакі.

● 1 VII 79 на народным фэстыне ў Рыбаках з дакладамі выступілі член презідyума ГП БГКТ Вінцук Склубоўскі і сакратар гміннага камітэта ПАРП у Міхалове Яўген Азябла, а ў мастацкай частцы — самадзейнікі з Гарадка і Ляўкова.

Калектыў з Гарадка на цэнтральным аглядзе „Беларуская песня-79“. Фота Я. Целушэцкага.

...А КАЛІ ПРАЦАВАЦЬ, ДЫК СА ШЧЫРАСЦЮ!

Калі Віктара Буру Галоўнае праўлэнне БГКТ прымала на паўштата на працу ў былым гайнаўскім аддзеле Беларускага таварыства, ніхто тады не думаў, ніхто не спадзяваўся, што ў яго столькі энергіі і арганізацыйных здольнасцей, што ён будзе так

умела і настойліва ажыццяўляць пастановы і імкненні праўлення аддзела і Галоўнага праўлення БГКТ. Хутка на Гайнаўшчыне ў гмінах і вёсках пачала адчывацца культурна-асветная дзейнасць нашай арганізацыі. Менавіта тamu аб ім нельга пісаць і ўспамінаць без удзячынасці. Каб былы гайнаўскі аддзел БГКТ вёў дакладную хроніку праўедзеных мерапрыемстваў, дык гэта быў бы каштоўны документ культурна-выхаваўчай працы. І гэтыя мерапрыемствы помніцца людзям, бо яны прывівалі пашану да роднай мовы, да роднай літаратуры і гісторыі, да ўсёй нашай багатай беларускай культуры. Прыдбаны і з'яднаны Віктарам Бурам калектыв павялічваў колькасць гурткоў БГКТ на вёсках, а гурткі БГКТ, у асноўным пры дапамозе настаўнікаў (у большасці выпадкаў настаўнікаў беларускай мовы), арганізоўвалі

мастакскую самадзейнасць з беларускім рэпертуарам. На вясковых сцэнах ставіліся п'есы, звінелі песні. А пасля адбываўся ў розных мясцовых сцях, а найчасцей у Гайнаўцы, агляды тэатральных калектываў, агляды беларускай песні. Гэтыя формы працы апраўдалі сябе ў дзейнасці БГКТ.

Віктар Бура дабіваўся, каб як найбольш было ў яго раёне дзейнасці аўтарскіх сустрэч нашых літаратарав з аб'яднання „Белавежа“. Важная гэта справа, калі паэты і празаікі прыезджаютъ на вёску (а Алексі Барскі і Віктар Швед аж з Варшавы) і чытають свае творы, напісаныя на беларускай мове, перад вучнямі школ ці перад жыхарамі ў вясковых клубах.

Супрацоўніцтва з грамадскім, сельскагаспадарчым і іншымі арганізацыямі, супрацоўніцтва з гміннымі ўладамі Беларускае таварыства лічыць за неабходнасць. І Віктар Бура ў гэтай галіне праяўляў шмат ініцыятывы. З імі супольна арганізоўваў шматлікія акадэміі, конкурсы, выступленні самадзейнікаў. А з нагоды гадавін Войска Польскага Віктар Бура запрашаў на сустрэчы прадстаўнікоў войска. Надоўга запомніліся такія ўрачыстыя вечары ў Ляўкове, Дубінах, Навасадах і іншых вёсках, калі палкоўнік Ян Анацік і палкоўнік Тадэуш Чайкоўскі расказвалі

аб сваіх баявых шляхах, пройдзеных у час другой сусветнай вайны. А з нагоды гадавін Савецкай Арміі і Кастрычніцкай рэвалюцыі гайнаўскому праўленню БГКТ (зразумела, што ў склад яго ўваходзіў і Віктар Бура) удавалася запрашаць на спатканні афіцэраў Савецкай Арміі, а два разы ўдалося дабіцца таго, каб прыехала савецкая вайсковая вакальная група салдат. І ўрачыстыя пасяджэнні адбываўся ў сувязі са святам Адраджэння Польшчы, утварэння Беларусі. А ўжо супольна арганізаваныя з грамадскім і гміннымі ўладамі народныя беларускія фэстывалі сталі традыцыяй. Гэта, як зайдёды, Дзень беларускага слова, песні, музыкі, танца, кнігі.

Ніхто з былых інструктараў ГП не ўдзяляў і не ўдзяляе столькі ўвагі беларускаму часопісу „Ніва“, як Віктар Бура. Ён у паразуменні з паштовымі ўладамі сістэматычна арганізоўваў конкурсы пісьманосцаў на павелічэнне падпісчыкаў на „Ніве“. Між іншым і таму на Гайнаўшчыне найбольш у нас падпісчыкаў.

Каб добра развіваліся і працавалі грамадскія арганізацыі, патрэбны ім вялікі актыў. На Гайнаўшчыне ён немалы. І для найбольш адданых актыўістаў былы аддзел наладжваў вечарыны, краязнаўчыя экспкурсіі па турыстычных мясцінах Польшчы. Як

правіла, арганізацыйны бок выезду актыву аўтобусам на некалькі дзён належай да Віктара Буры. А калі ўжо нешта арганізаваць, дык гэта ён умей. Вось, напрыклад, каб павялічыць узнагароды на тэатральныя і песьеннія конкурсы для найлепшых выканануцай, ён смела звяртаўся да многіх арганізацый і ўстаноў, прапануючы ім суарганізатарства, прычым, з удзелам у конкурссе свайго прадстаўніка. І кожная арганізацыя ці ўстанова знаходзіла грошы на пакупку рэчавай узнагароды.

Віктар Бура дацэнтваў візуальную пропаганду. У вісковых клубах часта можна было сустрэць фотавыстаўку з жыцця Савецкай Беларусі. Гэтая выстаўка была рухомай. Праз нейкі час яна перавозілася ў наступны клуб. Па фатаграфіі да выстаўкі не раз Віктар Бура прыязджаў і ў рэдакцыю „Нівы“ і ў ГП. Ствараўся як найбольш іх здаўшыць.

Аб кожным чалавеку можна напісаць кніжку. Але каб аб Віктару Буру была напісана, дык яна была б надта ж цікавая. І адзін з яе раздзелаў напэўна быў бы прысвечаны яго больш як дваццацігадовай працы ў Беларускім таварыстве, у развіццё якога ён улажыў нямала сэрца. Мужнела пры ім беларуская арганізацыя. І ён мужнёў, набіраў арганізацыйнага і жыццёвага вопыту.

Другім раздзелам успомненай кніжкі была б яго біяграфічная частка, звязаная са штатнай яго працай, з яго вуччай і з іншай, па-за БГКТ-оўскай грамадской працай. Аб усім гэтым я толькі ўспомню некалькімі сказамі.

Нарадзіўся Віктар Бура ў 1936 годзе ў вёсцы Рыбакі, што ў Міхалоўскай гміне. Тут вучыўся ў пачатковай школе і памагаў бацькам на гаспадарцы. Перад вайсковай службай нейкі час працаваў на перагрузачным пункце ў Семяноўцы (ПРК). Служачы ў арміі ў артылерый, скончыў курс санітараў і працаваў у сваёй часці на пункце хворых. Вярнуўшыся з арміі, пачаў працу ў ваяводскай станцыі хуткай дапамогі ў Беластоку, а ад 1962 года — санітарам у хуткай медыцынскай дапамозе ў Гайнаўцы. А, як вядома, хуткая дапамога заўсёды гатова ратаваць людзей. І ў дзень, і ў ночы, і ў сплякоту, і ў сцюжу, атрымаўшы трывожны сігнал, спяшаецца на дапамогу, а калі неабходна, забірае пацыента і вязе да спецыялістаў. І для Віктара Буры такія выезды сталі нармальнай прафесіянальнай працай. Ён выязджаў з лекарам да хворых і па хворых, і тады, калі здараліся калецтвы, і тады, калі былі трагічныя выпадкі.

Працуючы на поўным штаце ў хуткай дапамозе і на паўштаце ў БГКТ, ён актыўна ўключаяўся ў дзейнасць

Гайнаўскай жыллёвой спулдзельні. Выконвае ён там і па сёння функцыю старшыні адной з камісій і старшыні пасялковага гуртка Таварыства сяброў дзяцей (ТПД) гэтай жа спулдзельні. І гэты чалавек паспяхова ўпраўляецца з прафесіянальнымі і грамадскімі абавязкамі ды яшчэ знаходзіць час на вучобу. Завочна заканчвае эканамічны тэхнікум у Беластоку, а пасля — спецыялістычны курс для інспектараў гігіены і бяспечнасці працы (БГП). І на гэтым не затрымоўваецца. У 1978 годзе заканчвае ён паліцэальную студию і атрымлівае дыплом тэхніка гігіены і бяспечнасці працы. І ад 1977 года Віктар Бура працуе інспектарам па справах гігіены і бяспечнасці працы ў службе аховы здароўя гайнаўскага раёна. Па

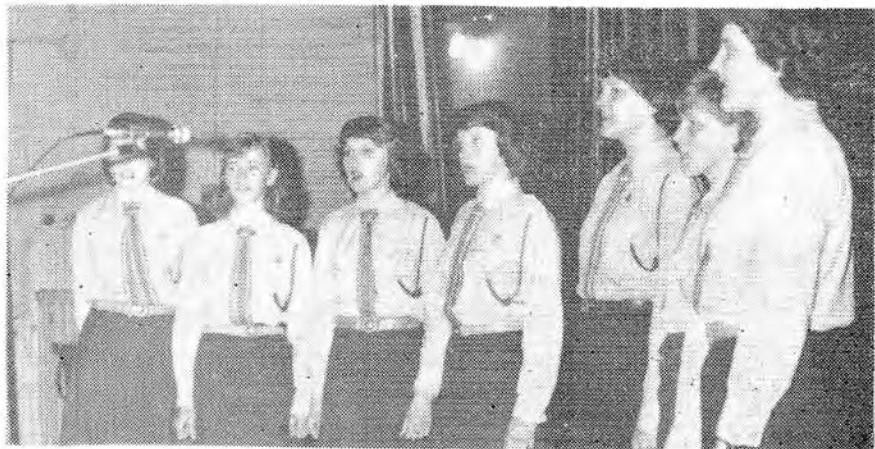
гэтай лініі ён апякуеца ўсімі пунктамі аховы здароўя.

Ад верасня 1978 года не працуе на паштаце ў БГКТ. Але і далей ён ахвотна прысячае сваю грамадскую працу для добра і карысці нашай беларускай арганізацыі.

Ён член партыі. Ажаніўся з настаўніцай. У іх дзве дачкі. Ёлія ходзіць ужо ў школу, у якой ён член бацькоўскага камітэта. Каці яшчэ пяты год.

Па ініцыятыве ГП БГКТ Віктар Бура ўзнагароджаны Сярэбраным Крыжам Заслугі, адзнакай Янкі Красіцкага і адзнакай „Заслужаны для Беласточчыны“, а па ініцыятыве жыллёвой спулдзельні — адзнакай Цэнтральнага саюза жыллёвых спулдзельняў. Ганарыца таксама адзнакай „Прыяцель дзяцей“.

Міхась Хмялеўскі

Вакальны калектыв Гайнаўскага белліцэя. Фота Я. Целушэцкага.

ЯГО ХОБІ—,,ВАСІЛЬКІ”

Запытайце Уладзіміра Раёўскага, што найбольш урэзалася ў яго памяць на працягу больш як пяцідзесяцігадовага жыцця, ён вам, не задумваючыся, адкажа: даенне кароў і страх перад выпадковай смерцю, якая магла наступіць.

Але да гэтага патрэбны хоць кароткі каментарый.

Восенню 1941 года расстаўся Уладзімір з маці, з роднымі і з сваёй вёскай Крывой. Вывезлі яго немцы на прымусовыя работы ў Прусію. Працаўаў ён у маёнтку Ле-

генхэн пад Кенігсбергам. Кожны дзень ён, 15-гадовы юнак у той час, меў абавязак накарміць, напаіць, пачысціць 28 кароў. Але найцяжэйшым было гэтых 28 кароў па два разы ў дзень выдаіць. Руки ммелі і дзеравянялі ад такой катаржной работы. Гэтае даенне страшна мучыла, і засталося яно ў памяці на ўсё жыццё.

Ён вырашыў уцячы з маёнтку дамоў. І зрабіў гэта. Дабрыў аж да Малкіні і там папаўся немцам. Пасля цяжкіх допытаў у Беластоку, быў высланы ў лагер Інстэнбург, а адтуль — зноў у той самы маёнтак даіць кароў.

На пачатку красавіка 1944 года 800 зняволеных юнакоў з розных краін вывезлі немцы капаць акопы на тэрыторыі Літвы. Рознага тыпу акопы і траншеі Уладзімір Раёўскі капаў аж да студзеня 1945 года. Немцы адступалі. Набліжаўся фронт. Чутна была страляніна, грохат гармат. І калі ўжо адчуваўся, што хутка немцы будуць уцякаць, тады Уладзімір Раёўскі з біцю таварышамі ўцяклі ў лес

і скаваліся ў пустой хатцы на лясной палянне. Праз два дні засталі іх там савецкія разведчыкі.

На зборным пункце Уладзімір Раеўскі сумленна сказаў: „Я беларус“. І яго адразу накіравалі ў рады Савецкай Арміі. Ён стаў салдатам. Пасля кароткай вучобы страляць з кулямёта, прыдзелены ён быў у 126 дывізію і адпраўлены на перадавую. Цяжкія бай вяліся тады пад Кенігсбергам на Шляўскай касе і пад Гданьскам. І пасля нядоўгага пребывання на фронце данеслася да іх вестка аб капітуляцыі гітлераўскіх войск. Усе салдаты з энтузіязмам павітали заканчэнне вайны.

Уладзімір Раеўскі ў канцы 1945 года быў дэмабілізаваны і 13 студзеня 1946 года вярнуўся дамоў у Крывую. Пачаў з маці гаспадарыць. У канцы сакавіка ўступае ў рады ППР. Ад 10 лютага 1948 года ў яго жыцці новы раздзел, звязаны з працай у гмінных і павятовых установах. У Орлі пачаткова ён працуе зборшчыкам падаткаў, а пасля — сакратаром гміннага праўлення сялянскай самадапамогі. На гэтую самую пасаду, але ўжо павятовага значэння, пераходзіць ён да працы ў Бельску. Далейшыя сем гадоў працы звязаны зноў з радамі народовымі. Ён узначальвае гарадскую раду ў Бельску, а пазней працуе ў яе аддзелах — пачаткова ў кан-

торы па найму працы (затруднене), а затым у адміністрацыйным і фінансавым.

А ўжо ад лістапада 1961 года аж да адыходу на пенсію па хваробе (гэта значыць, да канца 1975 года) з'яўляецца ён сакратаром павятовага праўлення Польскага чырвонага крыжа (ПЦК). У гэты перыяд ён таксама належна выконваў свае абавязкі, за што атрымліваў пахвальнія лісты, дыпломы і ўзнагароды.

Адначасова шмат выконваў ён грамадскіх функцый у ЛОК і ОРМО. А на працягу 10 год быў сакратаром, а затым намеснікам презаса Павятовага саюза добраахвотных пажарных каманд.

Уладзімір Раеўскі не ўхіляўся ад грамадской працы. Аддаваў ёй амаль увесь свой вольны час. Ад пачатку занавання Беларускага таварыства актыўна ўключаецца ў яго дзеянасць. На ўстаноўчай канферэнцыі ў Бельску ў маі 1956 года выбіраецца ён у склад праўлення аддзела, а ў 1965 годзе — яго старшынёй. І гэтую функцыю выконваў ён аж да 1972 года. Нарады, канферэнцыі, пасяджэнні презідыйума, пленумы праўлення, на якіх ставіліся пытанні аб дзеянасці ВГКТ на Бельшчыне, заўсёды праводзіліся пад яго старшынствам. Найбольш увагі ў сваёй працы прысвяціў ён стварэнню і працы бельскага харавога калектыву, які расслаўляў бела-

рускую песню. І далей справамі хору „Васількі“ жыве ён.

За сваю добрую працу па ініцыятыве ГП БГКТ Уладзімір Раеўскі ўзнагароджаны Залатым Крыжкам Заслугі. Узнагароджаны таксама бронзавым медalem „За заслугі для абароннасці краіны“, ганаровай і сярэбранай адзнакай „Заслужаны для Беласточчыны“, бронзавай і сярэб-

ранай адзнакамі „За заслугі для пажарніцтва“, адзнакай „20 год службы народу“, залатой адзнакай ТППР, залатой адзнакай Польскага камітэта грамадской дапамогі, бронзавай, сярэбранай і залатой „Дзеяч ЛОК“, а таксама медалямі „За адвагу“ і „За перамогу над Германіяй“.

Міхась Хмялеўскі

Бельскія „Васількі“.

ЧАЛАВЕК СЯБРОЎСКІ

Кожны чалавек мае нейкія здольнасці, пэўныя схільнасці да якой-небудзь працы, да прафесіі, акрэсленай формы дзеяння. Але, на жаль, у жыцці вельмі часта так бывае, што гэтыя здольнасці, гэтыя схільнасці далёка не супадаюць з выконваемай ім работай. І ён не любіць гэтай работы, яна яго томіць, мучыць. І можа чалавек добра сумленна працеваць ва ўстанове ці на прадпрыемстве, але без задавальнення, без агеньчыка, бо ён не на сваім месцы. І па гэтай прычыне шмат

бывае жыццёвых трагедый. Але вялікую творчую радасць адчувае чалавек, калі работа згодна з яго схільнасцямі, з яго прызначэннем. Гэта вялікае шчасце.

Гэтак было і з Іванам Стрышко, які жыве даўно ў Беластоку. Тры гады мінула, пакуль знайшоў ён сябе, калі работу стаў выконваць па душы, згодна з яго зацікаўленнем, схільнасцямі.

На трыццаць адзін год яго прафесіянальнай працы дваццаць сем год працуе ён кадравіком. І так, ад 1952 да 1954 года ён з'яўляецца кіраўніком секцыі кадраў у МХД у Беластоку. У 1954—1956 гады ён таксама кіраўнік секцыі кадраў, але ўжо ў рамонтна-кансерватарскай спулдзельні. А ў спулдзельні інвалідаў аховы маёmacці (цяпер называецца яна Міжваядская ўслуговая спулдзельня інвалідаў) кіраўніком аддзела кадраў працуе ад 1970 года і да сённяшняга дня. Працу сваю ён любіць, добра ведае сваю ролю і абавязкі. Зразумела, што ўвесь час праца яго датычыць людзей, іх спраў і клопатаў. Ён сваёю добразычлівасцю, ветлівасцю, а калі

трэба, дык станоўчасцю і прынцыпавасцю, мае выхаваўчы ўпрыгожыць на працаўнікоў, яму падпрадкаваных.

Іван Стрышко шмат працуе грамадска. Ён пятнаццаць іадоў быў сакратаром партыйнай арганізацыі, семнаццаць гадоў быў грамадскім інспектарам працы ў сваёй спулдзельні, моцна звязаны з арганізацыяй ЗБоВiД і ад 1976 года — з Саюзам ваеных інвалідаў. Выбраны ён у склад праўлення беластоцкага гуртка.

Справы інвалідаў Івану Стрышко вельмі блізкія, бо ён сам з'яўляецца ваенным інвалідам. 15 жніўня 1944 года ён быў пакліканы ў армію. Прышлося доўга быць яму на фронце. У час баёў у ваколіцах Пултуска ён быў лёгка ранены. Пасля выздараўлення ў баях пад Гданьскам ён другі раз быў лёгка ранены. Праз нейкі час зноў накіраваны быў на перадавую на ўсход ад Гданьска. Тэм 27 красавіка 1945 года быў ражены трэці раз і гэтым разам вельмі цяжка. Асколкамі паранены былі галава і грудзі. Блізка быў ад смерці. Прыйшлося вельмі доўга ляжаць у ваенным шпіталі, але выжыў.

Загаіліся раны. Значыць, суждана яму было жыць, працаваць.

Уклад яго грамадскай працы для БГКТ значны. Ён ахвярны актыўіст БГКТ. У гарадскім аддзеле БГКТ у Беластоку ён шматгадовы член праўлення. Быў ён таксама выбраны старшынёю гарадскога аддзела, а таксама ў свой час і членам Галоўнага праўлення БГКТ. І далей ён актыўны, далей ён член праўлення гарадскога гуртка ў Беластоку. Па прапанове Галоўнага праўлення БГКТ узнагароджаны Іван Стрышко сярэбранай адзнакай „Заслужаны для Беласточчыны“.

У 1972 годзе ўзнагароджаны ён быў Залатым Крыжам Заслугі, а 30 красавіка 1979 года — Кавалерскім Крыжам Ордэна Адраджэння Польшчы. Ён ганарыцца таксама шасцю медалямі і адзнакамі і дзеяццю дыпломамі.

Іван Стрышко чалавек сумленны, сяброўскі. Сярод актыву Беларускага таварыства карыстаецца вялікай пашанай. Ён прыкладны муж і бацька.

Міхась Хмялеўскі

РАВЕЧНІК НАРОДНАЙ УЛАДЫ

Ліцэй — шэры трохпавярховы будынак, загледжаны ў сажалку гарадскога бульвара; чатырохгадовы этап узрастання, прахадны калідор у залу самастойнай будучыні, прыстань... Прыплынуць, закінуць якар, возьмуць, колькі пад сілу — і ў сваё плаванне, сігналяць наступныя. Кружыцца стужка, дзесяткі маладых людзей прадаўжаюць гісторыю. Глядзіш на сцены, калідоры, класы, парты, і, здаецца, яны ажываюць, быццам бы адварожаны джын, устаюць і пачынаюць дзень за днём, як добра падрыхтаваны вучань, расказваюць сваё трывіцця гадовае жыццё.

1944 год. Яшчэ вайна, яшчэ на заходзе фронт, а ў знішчаным але вольным ужо горадзе, пачынае ўваскрасаць жыццё, пачынаюць працуваць установы, заводы, школы. Дзяржаве патрэбны інжынеры, настаўнікі, лекары. Неабходна вучыцца. Адкрываюцца школы. І ў гэтым жа навучальным годзе, па просьбе беларускага насельніцтва, была створана ў Бельску Падляшскім сярэдняя школа — чатырохгадовая беларуская гімназія і двухгадовы беларускі ліцэй. Скрыжаванні вуліц З-га Мая і Т. Касцюшкі. Цесна, але весела. Умовы цяжкія, але ўсё ў надзеі. Каб памяціцца, заняткі скарачаюць да 40 хвілін і вучыцца на тры змены — ад сямі раніцы да позняга вечара. Няма на чым пісаць, няма на чым сядзець, не хапае падручнікаў. Парты (хто тады думаў пра парты) — некалькі пянькоў і негэбляваных дошак. Сталом часта служыла калена. Толькі потым, калі стаяўшая вайсковая часць дала сталы і лавы, палепшала. Добра... Мала добра, амаль цудоўна. Школа станавілася на ногі, мужнела. Першы дырэктар Анатоль Тымінскі, дасканалы педагог і матэматык, камплектуе настаўніцкія кадры. Сабраў дзвеятнаццаціасабовы калектыв. Створана было сем аддзелаў у гімназіі і адзін у ліцэі. У 1945/46 годзе існуе ўжо дзесяць аддзелаў аў гімназіі і два ліцэальныя. Вучыцца 300 вучняў. Пры школе дзейнічаюць ЗВМ, ПЧК, існуе вучнёўскі кааператыв,

Дырэктар ліцэя Аляксей Карпюк.

узыходзяць першыя паасткі аматарскага руху. Даход з канцэртаў і выступленняў ідзе на папаўненне школьнага абсталявання. Пад канец года абавязкі дырэктара пераймае Кастыцэвіч. Школа яшчэ больш ажывавае. І вось вясна 1946 года — першыя выпускнікі, дванаццаць асоб з вялікай матурай і восемдзесят з малой.

Цесната ўсё больш ды больш дае знаць аб сабе. Дзяякоучы старанням дырэктара і прыхільнасці ўлад у цэнтры горада коштам 6 мільёнаў золотых расце новы будынак.

Зіма 1962 года. У школе свята. Пераносіны на новае месца. Прасторна. Урэшце ёсьць спартыўная зала, святліца, ёсьць лекарскі і стаматалагічны кабінеты. Расце колькасць вучняў. Ад верасня 1965 года дырэктарам школы з'яўляецца М. Гайдук. Таксама ў гэтым жа годзе наступае адлучэнне ад ліцэя пачатковых класаў, з якіх ствараецца самастойная школа № 3. Ліцэй таксама становіцца асобнай школай. У 1969 годзе прысвоілі яму імя Б. Тарашкевіча, заслужанага дзеяча і аўтара першай беларускай граматыкі.

* * *

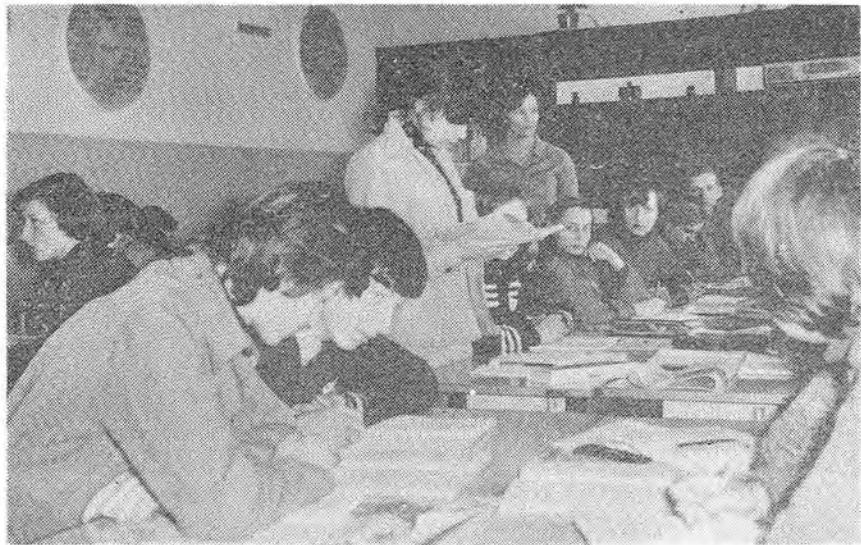
Празвінеўшы званок вырывае з гісторыі, вяртаючы пачуццё сённяшніасці. Адкрываюцца шумна дзвёры. Перапынак. Вучні,

забраўшы сумкі, выходзяць на калідор. Хто шпацыруе, хто, выняўшы падручнікі, прыпамінае зададзене, іншыя збіраюцца ля дзвярэй класа-кабінетаў. Кожны ўрок у іншым кабінцыце. Шко́ла разраслася і будынкамі і колькасцю вучняў. Сёння ўжо тут дзеци тых, што вучыліся ў першыя пасляваенныя гады. Сёння тут настаўнічаюць тыя, што самі тут некалі вучыліся. Школа, аднагодка народнай улады, — гэта 450-асабовая сям'я ў чатыроццаці аддзелах, паўтысячы маладых людзей. Хто яны, адкуль? У 60% — гэта дзеци сялян, моладзь з вёсак Беласточчыны. Так, усёй Беласточчыны. Каб узяць велізарны ліст паперы і на сярэдзіне яго зазначыць Агульнаадукацыйны ліцэй з беларускай мовай навучання ў Бельску ды накрэсліць карту наплыву вучняў, дык збегліся б тут лініі з усёй Беласточчыны, з найдалейшых яе куткоў. Тут вучачца дзеци з Новай Волі і Нараўкі, з Мілейчыц і Семіхочаў, з Дубіч Царкоўных, з Мельніка, з Боцек. Каб адзін вучань хацеў наведаць другога (з дзвюх найдалейшых мясцоўсцей), ехаў бы амаль сто кіламетраў толькі ў адзін бок. Чаму аж з так далёка, што прыцягвае, чаму менавіта ў гэты ліцэй, а не ў іншы?

— З такім пытаннем звярнуўся я ў мінулым годзе да дзяўчынкі, якая прынесла дакументы і просьбу аб прыняці ў лі-

Будынак ліцэя.

Урок беларускай мовы вядзе Зінаіда Дземянюк.

цэй, — гаворыць дырэктар Аляксей Карпюк. — І ведаеце, што адказала? „Чула я, што тут высокія патрабаванні, хачу пасправацаць”.

Калі 30% вучняў у год дае ліцэю школа № 3. Высокі ўзровень навучання, высокія патрабаванні шырэй адкрываюць дзвёры ў далейшую вучобу, ствараюць магчымасць паступіць у вышэйшыя школы. І навучанне роднай мовы прыцягвае вучняў. У першыя класы прыходзяць штораз лепшыя вучні, без троек. Няўжо перасталі ў пачатковых школах ставіць тройкі, усе пачалі добра вучыцца? Не, проста ёсць магчымасць выбару. Ідуць найлепшыя.

— Так, я езджу, наведваю пачатковыя школы. У год дванаццаць—пятнаццаць такіх сустрэч. Але гэта нічуть не агітацыя і нагаворванне прыйсці ў наш ліцэй. Я, проста, рассказываю ім пра школу, — гаворыць дырэктар.

А потым ахвотных запрашаюць да сябе ў ліцэй. Знаёмаць са школай, настаўнікамі. Пераважна ў нядзелі, калі школа вольная ад заняткаў. Настаўнікі праводзяць урокі, нармальныя, на ліцэальным узроўні, так, як робяць гэта сваім вучням. Матэматыка, фізіка, хімія... Усё гэта таму, каб вучні потым не здзіўляліся, каб не выявілася, што трапілі ў гэтую школу памылкова, а тым самым занялі месца тым, хто б з ахвотай тут вучыўся. І пасля некалькіх такіх урокаў, пасля порцыі патрабаванняў, якія бу-

дуць потым штодзённасцю, застаўца тых, што вераць у свае сілы, тых, што адлеюць, застаўца вучні добрыя.

Узровень навучання, выпрацаваны настаўніцкай адданасцю, дае высокія вынікі, якія паставілі ліцэй у авангардзе лепшых школ ваяводства. Узраслі працэнтна пераводы ў наступныя класы. Паўтарэнні сталі выключэннем. Гэта не пустыя слова. Вось прыклады.

1977 год. Перавод у наступныя класы — 97,8%, што ставіць школу на трэцім месцы ў ваяводстве, спраўнасць навучання — 92,7%, таксама трэцяе месца ў ваяводстве, паўтарэнні класаў — 2,7%, зноў трэцяе месца ў ваяводстве. Гэта не прышло само, як восеніскі дождж. Гэта нялёгкая праца настаўнікаў і вучняў. Кажуць, што хопіць раз пасадзіць сад, каб потым мець яблыкі. Гэта праўда, але няпоўная. Трэба ж яшчэ яго і вырасціць, і ад хвароб усцерагчы. Колькі тут трэба здольнасцяў і працы садоўніка. І тады вырасце сад на дзіва. Але ці гэта ўжо ўсё, бяры толькі і зрывай духмянныя араматныя яблыкі? Папрацаваў і належыцца. І тады сам не заўважыш, як закрадзеца хвароба і мігам знішчыць шматгадовы труд. Трэба безупынна даглядаць, безупынна ахоўваць ад небяспекі. І гэтакі сад вырасцілі настаўнікі бельскага белліцэя. На дзіва вырасцілі. Пладамі захапляюцца па ўсёй краіне. Так, гэта заслуга настаўнікаў, настаўнікаў матэматыкі, фізікі, гісторыі, геаграфіі, настаўнікаў усіх предметаў. Ка-

Фізіка ў I „а“.
Урок вядзе Рыгор Анацік.

На ўроці геаграфії.

лі здарыцца, што паявіцца ў школе адзін незвычайна здольны вучань, які вылігрывае алімпіяды і конкурсы, дык можна сказаць, што гэта заслуга вучня, вучня-фенамена. Пэўна, радасна школе, што гэта ў іх, прыемна настаўніку, што гэта яго, але кожны пачіху падумае: „А ці толькі мая заслуга?“ Несумненна, ёсьць і заслуга настаўніка, але большасць — гэта вынік здольнасцяў вучня. Але, калі на міжшкольнай алімпіядзе пяць або шэсць першых месц і то з аднаго прадмета прыпадае адной і той жа школе — гэта ўжо несумненна заслуга настаўнікаў, гэта доказ іх працы. А так было, было ў мінулым навучальным годзе на ХХ алімпіядзе ведаў аб Польшчы і сучасным свеце. Змагаюцца сярэдняя школы ваяводства. Прыйехала 90 чалавек з усёй Беласточчыны. І раптам вынік — пяць першых месц занялі вучні Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Бельску. Андрэй Рубашэўскі, вучань быўшага 3 „с“ класа, набраў аж 45 пунктаў — найлепшы вынік ваяводскіх алімпіяд у краіне.

— Дваццаць год старшынствуя гэтым алімпіядам, — сказаў, падсумоўваючы, намеснік куратора Станіслаў Роман, — але падбнае бачу ўпершыню.

Гэта толькі адзін прадмет, а яшчэ ж і гісторыя, і руская мова. Вось прозвішчы: Міраслаў Жужаль — адзін з найлепшых у краіне па рускай мове, Андрэй Карпюк, Андрэй Рубашэўскі, Мікалай Крупіцкі, З. Аверчук, І. Нічыпарук і шмат-шмат іншых.

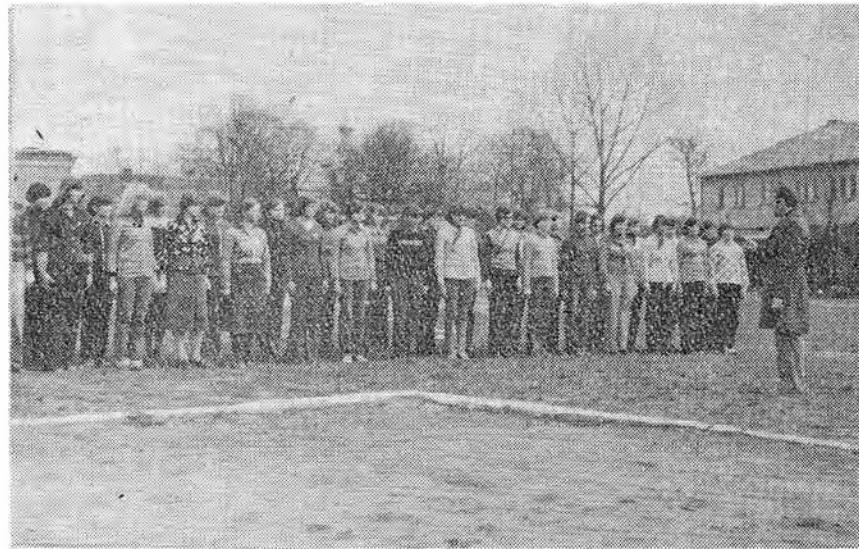
— А вось жывая кветка нашай школы, больш як саракаасавовая група алімлійцаў, якія славілі ліцэй па адзінаццаці прадметах, — гаварыў з радасцю дырэктар у мінулагоднім Першамайскім выступленні.

Праца несумненна нялёгкая. Амаль палова вучняў даязджае. Нярэдка спазняюцца аўтобусы. Трэба наганяць зробленае.

Калі ўпершыню ў 1976/77 навучальным годзе ўвялі спецыяльныя пасведчанні для тых, што закончаць клас з сярэдняй ацэнкай 4,5 і адзначэнне „Залатая тарча“, дык трэба было выдаць гэтакіх пасведчанняў аж 24 і шэсць выдатнікаў атрымала адзначэнні. І праца настаўнікаў і праца вучняў, якія пакідаюць за сабой шырокую дарогу наступным, не ідзе на марна. За апошнія пяць гадоў (без 1978/79) у вышэйшыя школы паступіла 260 выпускнікоў ліцэя. У сярэднім у год ідзе далей вучыцца 52 чалавекі — 70% здаючых. Напрыклад, у 1978 годзе на 76 вучняў, якія здавалі экзамены ў вузы, паступіла 56 асоб. Шэсць выпускнікоў вучыцца зараз у Савецкім Саюзе. Гэта многа. А таму, што лозунгам настаўнікаў з'яўляецца „Для добраага імені ліцэя“.

Настаўнікі... Колькі людскіх лёсаў праішло праз іх руکі, колькі маладых людзей вывелі ў жыццё, колькі далі краіне лекараў, інжынераў, прафесараў, мастакоў!

— На працягу трыццаці гадоў школу закончыла каля 1500 асоб, у тым ліку 1070 з поўнай матурай, — гаварыў дырэктор на I з'ездзе выпускнікоў Бельскага белліцэя ў 1974 годзе.

На занятках абароннай падрыхтоўкі. Вядзе дырэктор ліцэя.

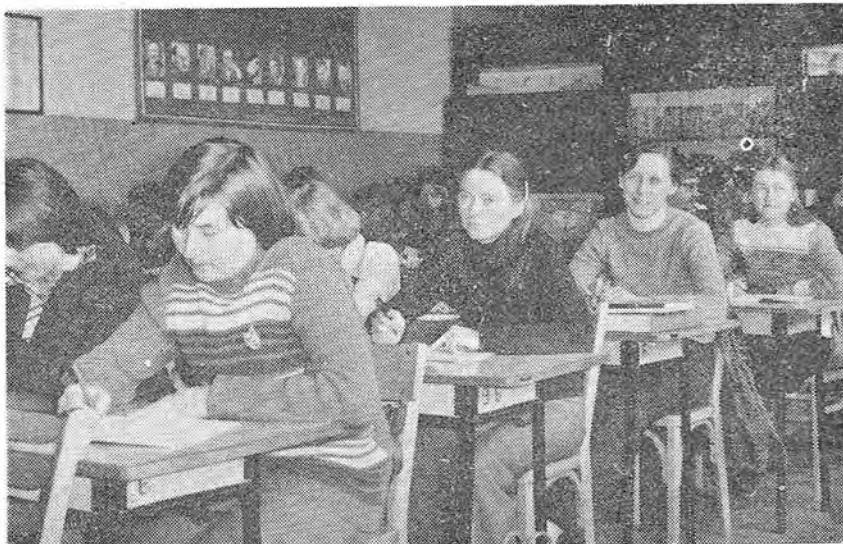
На трыйццаціпяцігоддзе школы выдана 1600-ы атэстат сталасці. Пяць год і пяцьсот матур. Вось колькі людзей прайшло праз рукі гэтай дасканалай дваццацірохасабовай групы настаўнікаў, з такой колькасцю вучняў дзяліліся яны сваімі ведамі. Гэта яны з'яўляюцца крыніцай вынікаў алімпіяд, конкурсаў, экзаменаў.

Год 1974/75. У Беластоцкую падлітэхніку стараецца 12 быўшых ліцэйстаў. Прынятага адзінаццаць. Сярэдняя з уступных экзаменаў — вышэй чатырох. Гэта ўжо не фенаменства, гэта не прыемна здзіўляючае здарэнне, гэта праца матэматыка Мікалая Красоўскага, гэта лекцыі фізіка Рыгора Анаціка.

У сакавіку і красавіку 1976 года школу наведала візітацыя з ваяводскай школьнай інспекцыі і інспектарату асветы і выхавання, разам 18 асоб. Пасля грунтоўнай ацэнкі працы настаўнікаў быў пададзены вынік: „Ацэньваючыя, — пішуць у пратаколе, — згодна сцвярджаючы, што настаўнікі Агульнаадукацыйнага ліцэя імя Браніслава Тарашкевіча характарызуюцца высокай навукова-педагагічнай падрыхтоўкай і высокай культурай служыцца. Пацвярджаючы гэта высокія вынікі навучання, сцверджаныя візітацыйнай камісіяй“. Найніжэйшая сярэдняя ў час ацэньвання была 3,8, найвышэйшая — 4,57. Ацэнены былі шаснаццаць настаўнікаў, з якіх аднаго ацанілі „выдзяляючыся“, а рэшта на выдагна. І ў гэтым жа пратаколе пішуць далей: „Асабліва трэба падкрэсліць факт, што гэта адзіная школа ў Бельску, дзе ўсе ацэніванныя настаўнікі атрымалі ацэнку вышэй чацвёркі“.

Усе настаўнікі маюць поўную вышэйшую адукацыю, а 21 асона — са званнем магістра. Дваццаць настаўнікаў за сваю працу атрымала ўзнагароды міністра асветы, пяць — узнагароды куратора. У 1975 годзе за шматгадовую і плённую працу настаўнік фізікі Р. Анацік атрымаў медаль Камісіі нацыянальнай адукацыі. Некаторыя з настаўнікаў маюць за сабой трыйццацігадовы этап настаўнічання ў гэтай школе. Шэсць — гэта быўшыя вучні ліцэя.

З года ў год расце колькасць матурыстаў. У 1978 годзе 111 выпускнікоў, у 1979 г. — колькасны рэкорд. У чацвёртых класах было амаль 120 вучняў. Большасць ідзе вучыцца далей. Вучацца па ўсёй краіне. Найбольш паступае ў падлітэхнічныя інстытуты. Гэта і традыцыяна і з увагі на добрую падрыхтоўку па канкрэтных прадметах. На другім месцы медыцынскія і юрыдычна-адміністрацыйныя інстытуты. Потым філалогіі, сельскагаспадарчыя акадэміі і вайсковыя школы. За тое, што ліцэй з года ў год дае студэнтаў вайсковым школам, і то студэнтаў добрых, дырэкцыя атрымала ў мінульым годзе дыплом Міністра абароны. І ў Гданьску, і ў Варшаве, і ў Кракаве, і ў Катавіцах, і ў Вроцлаве, і ў

Перадматуральна кансультацыя.

Беластоку, і ў многіх іншых гарадах краіны можна сустрэць выпускнікоў Бельскага белліцэя.

Заняткі ў школе ідуць у трох спецыялізацыях — матэматычна-фізічныя класы, гуманістычныя, біялагічна-хімічныя. Калі ласка, што каго цікавіць. Дасканала абсталяваныя кабінеты, адпаведныя дапаможнікамі. У кабінцы гісторыі зроблены куток народнай памяці, з асобым выдзяленнем жыцця і дзеяніасці патрона школы. Існуюць прадметныя гурткі зацікаўлення.

— Наша школа, апрача навучання, спаўняе і другую важную ролю, — гаворыць дырэктар, — паглыбляе знаёmacць роднай мовы, вучыць шанаваць і развіваць культуру і традыцыю свайго асяроддзя, знаёміць з роднай гісторыяй.

Школа жыве не толькі заняткамі, не толькі тут мае свае дасягненні. Арганізацыі, грамадская праца, экспкурсіі. Пры школе дзейнічае пад кірауніцтвам Сяргея Лукашука вакальнна-інструментальны калектыв „Іскаркі“ ды драмгурток, якім апякуеца Вера Рышчук.

Школа дабілася высокага ўзроўню ва ўсім. Вось прыклады: Галіна Васілюк — лаўрэатка конкурсу „Сярод сяброў“, арганізаванага „Гродзенскай праўдай“, „Газетай Вспулчэнсай“ і „Нівай“. У конкурсе, арганізаваным беластоцкім радыё „Ці ведаеш Беларусь“ першае месца заняла Аліна Бартошук, таксама вучаніца гэтага ліцэя. Гарадскі конкурс Бельска „Усё ведаю пра Савецкі

Саюз" прынёс перамогу Людміле Карчэўскай. I, II і IV месца ў ваяводстве занялі ліцэісты ў дэкламатарскім конкурсе „Паэзія, сяброўства і братэрства", першыя месцы на конкурсах „Беларуская песня". Гонарам школы з'яўляюцца валейбалісткі (Раіса Харытонюк, Галіна Кавецкая, Эльжбета Вярэмская, Аліна Казачук, Зіна Гладская), якімі апякуеца Георгій Навумчук. Занялі яны другое месца ў ваяводстве і вывяявалі для горада ўваход у другую лігу.

Пры школе дзейнічаюць наступныя арганізацыі: ГСПС — 373 члены, ТППР — 420 членаў, гурток БГКТ і партыйная арганізацыя.

Добрае імя школы мацуеца і грамадскай працай: пасадка лесу, ахова гарадской зелені, дапамога пры будаванні вуліц, во-сеньская праца ў ПГРах, зборка макулатуры. Вось хоць бы макулатура. У 1978/79 навучальным годзе вучні сабралі аж 19 249 кілаграмаў паперы; па 21,1 кілаграма на аднаго, што дало школе першае месца ў ваяводстве. Адзін толькі Мікалай Бабуlevіч сам сабраў дзве тоны. Як відаць, не толькі на ніве навукі школа знаходзіцца ў авангардзе.

Прыемна памятаць, што Агульнаадукацыйны ліцэй імя Б. Тарашкевіча ў Бельску Падляшскім — равеснік нашай народнай дзяржавы, расце і развіваеца разам з усёй краінай і ідзе разам з найлепшымі.

Міхась Шаховіч
Фота аўтара

Сцэна з п'есы „Гарадскія гості“ А. Барскага ў выкананні вучняў Бельскага белліцэя. Фота Я. Целушэцкага.

ЖЫЦЦЁ ДЛЯ ІНШЫХ

Ці то чалавек ужо нараджаецца такім, ці то жыццё складвае, фармуе, дасканаліць? Проста дзіўна, што Анастасія Васільеўна Трапак нават і цяпер, будучы ладных не-калькі год пенсіянеркай, не мае часу для сябе, для свае ўласнай асобы. Як сама кажа, жыве яна, нягледзячы на свае шэсцьдзесят з лішнім год, адной нагой у Гайнайцы, а другой недзе на Узбярэжжы. І не можа інакш! Па сутнасці яе праўдзівы дом — гэта залітая сонцам, утульная гайнайская кватэра ў кааператыўным будынку. Тут знаходзіцца асноўная прыстачь Анастасіі Васільеўны, тут жыве яе старэнка матуля, якая хоць і даволі жвавен'ка тупае па пакоях, але ўсё ж гады робяць сваё, а іх яна размяняла ўжо дзесяткі дзесятак і патрабуе дочынай апекі. А з процілеглай ускраінай Польшчы, з Узбярэжжам, звязваюць Анастасію Васільеўну дачка, зяць, унукі, якія там жывуць і якім надта ж патрэбна і яе дбайнай рука, і жыццёвы вопыт, і пільнае вока. А перш за ўсё яе сэрца — шчырае, адданае матчына і ба-

бульчына сэрца. Таму і даводзіцца ёй раз-пораз курсаваць з-пад самай Белавежскай пушчы на бераг Балтыйскага мора. Яна заўважае, што добра ўслухаўшыся, дык многа падобнага ёсьць у пошуме белавежскіх гонкіх еляў і напорыстых балтыйскіх хваляў. Аднак гоман Белавежы ёй бліжэйшы, у Гайнаўцы яна адчувае сябе найлепш. І не выпадкова: іменна ў гэтым горадзе прайшоў самы цяжкі і самы працавіты час у яе доўгай педагогічнай дзейнасці — семнаццаць год працы дырэкторам і настаўніцай Гайнаўскага беларускага ліцэя.

Слухаю я яе скупыя і скромненькія згадкі-ўспаміны з жыццёвага шляху, прымерваю іх да таго няспыннага гарэння ў асветніцкай і грамадскай работе, якую сам я бачыў на свае ўласныя вочы на працягу многіх год. Якая скромнасць у ацэнцы свае дзейнасці! З захаваннем самых лепшых традыцый беларускай народнай інтэлігэнцыі. І то сямейнай традыцыі.

Бацька яе, Васіль Міхайлавіч Бараноўскі, паходзіў з вёскі Галынка, што каля Клецка на Навагрудчыне. Перамагаючы безліч цяжкасцей, ён здабыў сярэднюю адукацыю і паступіў на факультэт права Варшаўскага ўніверсітэта. Ці то выпадковым збегам акалічнасцей, ці то па нейкай цяжкай для разгадкі зананамернасці, вучыўся ён у тым жа самым ўніверсітэце, які ўзначальваў у той час выдатныя вучоны, заснавальнік беларуска-знаўства рэктар прафесар Яўхім Фёдаравіч Карскі, які родам быў з вёскі Лаша на Гродзеншчыне. Дыплом па правазнаўству В. М. Бараноўскі абараняў у Раствове на Дану, куды закінула першую сусветную вайну Варшаўскі ўніверсітэт. Пасля зрабіў аплікантуру і ўжо ў міжваенны Польшчы стаў адвакатам. Яго трох систры ў той жа час, закончыўшы настаўніцкія семінары, ужо працавалі. Дома бацька часта пагаварваў: „Простага чалавека лёгка асудзіць, але цяжка апраўдаць“. І не стрываў несправядлівасцей, што ўчыняліся над працоўнымі людзьмі ў тагачасных віленскіх судах. Недзе ў 1924 годзе пакінуў ён сваю працу ў адвакатуры. Чалавекам жа быў надзвычай здольным і працавітым — неўзабаве здабыў настаўніцкія кваліфікацыі і стаў працаваць у гімназіі ў Кобрыне. Яго прыхільніца да прагрэсіўнага беларускага грамадска-культурнага руху і выступленні ў абароне гімназістаў з незаможнага асяроддзя не спадабаўся тагачасным асветным уладам. У 1935 годзе яго пазбавілі права навучання. І толькі незвычайны спакой, разважлівасць і патрабавальнасць да самога сябе дазволіла яму сцярпець гэтую знявагу, затоптванне чалавечай годнасці, перажыць усе цяжкасці і дачакацца часу, калі можна зноў будзе з журналам у руцэ ўвайсці ў клас. Але гэта наступіла толькі пры Савецкай уладзе.

Для Анастасіі Васільеўны бацька ды цёткі былі заўсёды не-пераўзыдзенымі ўзорамі праўдзівых людзей. Яна таксама нама-

галася пайсці за іх прыкладам, несці людзям асвету. Васемнаццацігадовай выпускніцай Кобрынскай гімназіі яна паступае ў 1937 годзе на гістарычны факультэт Віленскага універсітэта. Аднак усяго толькі два гады ўдалося ёй спакойна пасядзець на студэнцкай лаўцы і паслухаць прафесараў Вольскага, Заянчкоўская, Бартноўская і іншых. Успыхнула вайна, працягваць вучобу не было магчымасцей. Яна асталася ў Кобрыне, каб пад кіраўніцтвам і пад наглядам бацькі пачаць свой настаўніцкі шлях. Цікавы ён быў, заахвочваючы, хоць і нялёгкі. Узнікала магчымасць далейшай вучобы ва ўніверсітэце на завочным або стацыянарным аддзяленні. Але ўсё гэта развеяла фашистыская наўала.

Бацьку гітлераўцы арыштавалі, вывезлі ў глыб рэйха, замкнулі ў канцэнтрацыйным лагеры, з якога ён ужо не выйшаў. Іх жа прыгарнулі родзічы ў Беластоку. Гэта быў страшны час. На начах сніліся квяцістая, хоць і ўбогія Галынка і Клецк. Зсяла яркае сонца, цурчэла рэчка. Бабулька, як калісьці, частавала іх, сваіх унукаў, грэчанымі блінцамі з мачанкай, налівала ў талеркі смакавітай грэчанай заціркі на малацэ. За сялом клікала раздолле палёў, таямнічы лес. А прачнуўшыся, на яве, у галодным і халодным Беластоку абавязвала паліцэйскую гадзіна, падняволная праца і няўпэўненасць ва ўласным жыцці кожны дзень, кожную хвіліну. Арышты, вывазы ў Нямеччыну, расстрэлы па пералесках вакол Беластока, а то і проста на вуліцы. Тады ў Анастасіі Васільеўны трагічна загінуў муж.

І хіба ж іменна тады яна яшчэ мацней зажадала несці людзям светлае, добрае, разумнае, вярнуць ім веру ў чалавека, у шляхетную яго місію на зямлі.

Пасля вызвалення яна вяртаецца ў школу. Сама імкненца працягваць сямейную традыцыю. Не шукае працы ў горадзе ці хоць бы ў якім-небудзь рухлівым мястечку, а якраз наадварот — падаецца ў самы глухі куток, у далёкую вёску Канюкі над Нарваю.

— І з вялікай прыемнасцю ўспамінаю той час, — ажыўляеца Анастасія Васільеўна. — Там жылі цудоўныя людзі. Жыццё, праўда, іх не распешчвала: на пясчаных палосачках-шнурах збожжа тое — колас ад коласу, што не чуваць і голасу, а кожную вясну рака надоўга залівала пашу і агароды. Проста людзям не было за што рук зачапіць. Казалі, за цара на ўсё сяло толькі адзін Сідар умеў чытаць і пісаць. І жылося і працавала сябе мне сярод гэтых шчырых і сардечных людзей вельмі добра. Тады грошай за працу амаль што не плацілі, але канюкоўцы, як маглі, стараліся „адгаціць“ мне. Бывала, некалькі бульбін ды кубачак малака, але ўсё ж прынясусь, галоднай не пакінуць. І сядзела б я ў тых Канюках доўга, бо надта ж падабаўся мне той куточак. У ім было так многа падобнага з бабульчынай Га-

лынкі, бацькоўскай Кабрыншчыны. Але ж прыехаў аднойчы візітатар, пасядзеў на маіх уроках, праверыў узровень ведаў вучняў і загадаў мне ў канцы школьнага года рыхтавацца да пераходу да працы ў сярэдняй школе. „Што вы тут, каляжанка, у такім кутку, бы той партызан, сядзіце з закончанай гімназіяй ды двумя курсамі універсітэта. Цяпер жа ў ліцэях вучаць людзі без атэстата сталасці, закончыўши ўсяго некалькітыднёвы курсік!“ — расdryчаўся ды расфыркаўся ён на мае нясмелыя слова, што не вельмі я ахвочая пакідаць Канюкі. І ў чэрвені давялося мне скласці свае небагатыя манаткі на скрыпучы вазок нашага суседа. Плакала, прызнаюся, калі ўбачыла, што праводзіць мяне выйшла ўсё сяло. Ішлі за вазком да крыжоў, а потым доўга стаялі моўчкі, гледзячы мне ў след...

Пасля году працы ў Мілейчыцах, дзе планавалася адкрыць сярэднюю школу, Анастасію Васільеўну накіроўваюць на пасаду намесніка дырэктара нядаўна адкрытага Бельскага беларускага ліцэя.

— Што ж, праца не была лёгкая, — успамінае яна. — Школа толькі-толькі пачынала становіцца на ногі. Было мноства цяжкасцей: не хапала спецыялістаў-настаўнікаў, у класах панавала страшэнная цесната, не было навучальных дапаможнікаў, падручнікаў. Але мы ўсё ж не паддаваліся, крок за крокам, год за годам павялічвалі нашу школьнную сямейку: і настаўнікаў і вучняў. І ўсе, на чале з дырэктарам Яраславам Васільевічам Кастьщэвічам, вельмі ганарыліся нашымі першымі выпускнікамі, страшэнна перажывалі за іх кожны крок пасля заканчэння школы.

У 1954 г. Анастасіі Васільеўне даручылі пасаду дырэктара Беларускага ліцэя выхавацельніц дзіцячых садоў у Бельску. Гэтая школа знаходзілася пры Бельскім педагогічным ліцэі.

— Вучыліся ў гэтым ліцэі пераважна вясковыя дзяўчата, — паясняе яго былая дырэктар. — Ціхен'кія, працавітыя, старанлівія. Яны пасля ліцэя пераважна ішлі працуваць настаўніцамі пачатковых класаў у вясковых школках на Бельшчыне і Гайнайушчыне. Беларускую мову вяла ў нас вонкічная, заслужаная настаўніца Ольга Ляшчынская. Яна была родам з вёскі Рыбалы, вельмі любіла свае родныя аселіцы...

У 1957 г. Беларускі ліцэй выхавацельніц дзіцячых садоў у Бельску ліквідуецца, а яго вучаніцы пераводзяцца ў Беластоцкі ліцэй выхавацельніц дзіцячых садоў. Анастасіі Васільеўне дару чаюць пасаду дырэктара Гайнайушчынскага беларускага ліцэя.

— Успамінаў і то надта розных: прыемных і непрыемных, пра мае семнаццаць год працы, у тым дванаццаць год дырэктаравання ў гэтай школе, напэўна хапіла б на тоўстую книгу, — кажа Анастасія Васільеўна. — Не люблю я самарэкламы і сама-

хвальства. Проста ненавіджу гэты недахоп у чалавечай натуры. Аб сваёй тут працы скажу проста: апрача школы і грамадской дзейнасці я нічога на свеце болей і не бачыла, не заўважала, не хацела нават. А пра вынікі мае працы сцверджу з поўнай адказнасцю, што мне ўдаліся дзве асноўныя справы: утрымаць існаванне гэтага ліцэя і захаваць яго будынак. Так. Вы самі добра ведаеце, што і адно і другое патрабавала мужчынскай сілы, і я, хваравітая жанчына, мусіла знайсці яе ў сябе. Па розных, незалежных ад нас, педагогаў, прычынах у нас былі штогод цяжкасці з наборам вучняў у першыя класы. Амаль уся наша моладзь даязджала кожны дзень на заняткі з розных, часам вельмі адлеглых мясцовасцей. Гэта пераважна дзецы незаможных бацькоў, на жыллё ў прыватных кватэрах ім не хапала сродкаў, а ў нас не было інтэрнату. Спрахнелы ад старасці цесны будынак і тыя яго вечныя падпіранні, латанні, рамонты! Не, няхай лепш ляжыць у няпамяці гэты кашмар, ад якога я па начах зрывалася са сну з крыкам. Будзем успамінаць прыемнае ў маёй працы: старанная і скромная моладзь, салідны настаўніцкі калектыв. У нас былі вельмі добрыя вынікі ў навучанні. Нашыя выпускнікі без асаблівых цяжкасцей паступалі ў самыя разнастайныя вышэйшыя школы, іх таксама накіроўвалі вучыцца за граніцу. Сярод нашых выпускнікоў сёння ёсьць і працаўнікі Польскай акадэміі навук, Акадэміі навук Беларускай ССР, лекары і афіцэры марскога флота, мастакі і лётчыкі, аграномы і настаўнікі, цяжка называць такую дзялянку ў гаспадарчым і грамадскім жыцці нашай краіны, дзе б яны не працавалі. Нашая спартыўная каманда займала заўсёды вядучыя месцы не толькі ў ваяводстве, але нават у краіне, у школу з кожнага спаборніцтва прывозіла здабытыя кубкі, вымпелы, дыпломы. Любіла я ў часе канікул падарожнічаць з моладдзю, наш турыстычна-краязнаўчы гурток быў надта ж рухлівы, мы сходзілі ды з'ездзілі паў-Польшчы. У ліцэі знаходзілася школьнай турыстычной база для такіх жа вандроўнікаў з іншых школ Польшчы...

У tym же часе Анастасія Васільеўна патрапіла знайсці сілы здабыць вышэйшую аддукацыю, прымаць вельмі актыўны ўдзел у грамадской працы. Ад 1948 г. яна належыць да вядучага актыву ЗСЛ на Бельшчыне і Гайнайшчыне, ахвярна працуе ў БГКТ, дзейнічае ў Лізе жанчын, многа ўвагі адводзіць работе ў прафесіянальным саюзе настаўнікаў і іншых арганізацыях. Усюды яна карыстаецца пашанай і прызнаннем. За ахвярную працу для дабра нашага грамадства Анастасію Васільеўну ўзнагароджваюць Кавалерскім і Сярэбраным Крыжамі Заслугі, медалем Камісіі нацыянальнай аддукацыі, сярэбранай адзнакай „Заслужаны для Беласточчыны“, залатой і сярэбранай адзнакамі Прафсаюза польскіх настаўнікаў.

Калі я, заехаўшы ў Гайнаўку, запытаў у ішоўшай па вуліцы вучаніцы пятага ці шостага класа нейкай пачатковай школы, дзе знаходзіцца такая а такая вуліца і дом на ёй, яна мне дакладна растлумачыла і ў канцы дадала:

— А ў тым доме жыве пані дырэктар Трапак са сваёй матуляй!..

Ідучы да жыллёвага будынку, што стаіць непадалёк ад гайнаўскага парку з белакорымі бярозкамі, мне ўсё думалася: „Анастасія Васільеўна ўжо больш пяці год не працуе, а дзяўчынку я сустрэў у зусім процілеглым канцы горада...“

Мікалай Гайдук
фота аўтара

Фальклорны калектыв з Дабрынады. Фота К. Свідэрскага.

СТАНІСЛАЎ КАЗУРА

Гартаючы ў памяці старонкі мінулага, стараюся аднавіць вобраз Станіслава Казуры, з якім неаднойчы сустракаўся я як у гамяшканні Беларускага таварыства на Сенатарскай, так і ў кватэры шанаванага ўсімі прафесара на вул. Гурнашлёнскай у Варшаве.

Праф. Казура вельмі хваліваўся, калі заглядаў да яго нехта з беларусаў. Быў ён чалавекам надта сардэчным і гаваркім. Жывучы ў Варшаве, у польскім асяроддзі, рэдка меў аказію пагутарыць на беларускай мове. Праўда, беларуская мова, якой карыстаўся Станіслаў Казура, была крышку архаічнай, гэта была яшчэ мова нашаніўскай пары. Такую мову вынес Казура з бацькоўскага дому і пры такой ужо застаўся. Асабліва як прафесар музыкі, кампазітар, ён ахвотна разважаў аб беларускім фальклоры, аб беларускіх народных песнях, якія сам апрацоўваў. Не трэба было яго доўга прасіць, каб засеў да фартэпіяна. З прыемнасцю слухалася і глядзелася на яго далікатныя, ваксова-бледныя пальцы, якія віртуозна дабывалі з клавішай фартэпіяна меладычныя гукі, як уторыў ім ужо старэчы, аднак прыемны голас.

Недзе плакала жалейка басаногага пастушка, плылі сумныя песні вяртаючыся з панскага поля змораных жнеек. Многа змянілася з таго часу, павесялела родная зямелька, яе песні перадаюць радасць жыцця. Аднак Казура застаўся верны тым старым беларускім народным песням, якія чую калісъці і якія глыбока запалі ў яго душу і сэрца, напамінаючы родныя мясціны, што пакінуў назаўсёды ў гады сваёй маладосці.

Можна з поўным перакананнем сказаць, што Станіслаў Казура ўсё сваё жыццё быў звязаны з беларускім рухам. Яшчэ да І сусветнай вайны дзейнічаў ён у Беларускім студэнцкім гуртку ў Пецярбурзе. Шмат дапамагаў ён матэрыяльна студэнтам-беларусам, вучыў іх бясплатна ў кансерваторыі і ўсюды за іх заступаўся. Казура садзейнічаў арганізаванню ў 1936 годзе пра-

грэсіўнага Беларускага асветнага таварыства і дапамагаў ма-
тэрыяльна арганізацыі на працягу ўсяго часу яе існавання. Пры-
маў ён удзел у многіх мерапрыемствах таварыства. У канцэртах,
арганізаваных таварыствам, часта выконваліся беларускія народ-
ныя песні ў апрацоўцы праф. Казуры.

І пасля вызвалення, у Народнай Польшчы, Казура цікавіўся
беларускімі справамі. Прымаў ён удзел у арганізацыйным з'ез-
дзе аддзела БГКТ у Варшаве ў 1956 годзе. 18 студзеня 1957 года
Казура прысутнічаў на першым сходзе Выдавецкага камітэта
пры БГКТ. Выступаючы ў дыскусіі, ён сцвярджаў, што побач
з мастацкай і навуковай літаратурай Камітэт павінен заніцца
апрацоўкай і друкам багатага беларускага песеннага фальклору.
Праф. Казура забавязаўся тады падрыхтаваць да друку зборнік
беларускіх народных песень у сваёй апрацоўцы.

Станіслаў Казура нарадзіўся 2 жніўня 1882 года ў Тэклінаполі
на Віленшчыне. Закончыў музычную кансерваторыю ў Варшаве,
потым вучыўся ў Карабеўскай Акадэміі ў Рыме і ў Сарбоне
ў Парыжы. Працаўаў у Варшаўскай філармоніі ў якасці ка-
пельмайстра і дырыжора, а ад 1916 года — у Варшаўскай кан-
серваторыі прафесарам сальфеджыё, хору, контрапункту і соль-
нага спеву. Садзейнічаў выданню дзяржаўнага дэкрэта аб аба-
вязковым навучанні музыкі і спеву ў агульнаадукацыйных шко-
лах. Трэба таксама ўспамянуть аб tym, што Казура арганізаваў
пры Варшаўскай кансерваторыі першую ў Польшчы аддзяленне
падрыхтоўкі настаўнікаў музыкі і спеву для агульнаадукацый-
ных школ і з'яўляўся выкладчыкам на многіх курсах для на-
стаўнікаў. Быў ён ініцыяタрам народнага руху ў польскай му-
зыцы, пропагаючы гэты рух у друку, выдавецтвах і канцэртах.

Вялікія заслугі Казуры таксама ў галіне харавога мастацтва
ў Польшчы. Аднавіў ён гістарычную „Капелу рапытарыстаў“,
арганізаваў хор „300 дзяцей з Павісля“, вялікі аратарыйны хор
Варшаўскай філармоніі, а таксама хор „Польская народная ка-
пела“. Арганізаваныя Казурам мастацкія калектывы далі не-
калькі соцень народных канцэртаў.

У час гітлераўскай акупацыі Казура быў апекуном музыкантаў,
арганізатарам і кіраўніком тайной Варшаўскай музычнай кан-
серваторыі і арганізатарам тайных канцэртаў у Варшаве.

Пасля вызвалення Казура быў ініцыяタрам адбудовы і арга-
нізацыі Дзяржаўнай музычнай кансерваторыі ў Варшаве і ў
1945—1951 гадах з'яўляўся яе рэкторам. Быў таксама заснаваль-
нікам Саюза польскіх кампазітараў.

На працягу пяцідзесяці год сваёй педагогічнай працы Казу-
ра выхаваў вялікую колькасць музыкантаў, тэарэтыкаў, настаў-
нікаў, інструменталістаў, спевакоў у нашай краіне, а таксама

і за яе межамі. Першы ў Польшчы ўвёў сальфеджыё ў кансерваторыі і агульнаадукацыйных школах.

За сваю грамадска-мастакую і кампазітарскую працу Казура атрымаў найвышэйшыя дзяржаўныя ўзнагароды: Саюза спевакоў і ўзнагароду сталічнага горада Варшавы. У 1958 годзе Рада Дзяржавы прызнала Казуру Крыж Камандорскі Ордэн Адраджэння Польшчы.

Станіслаў Казура быў чалавекам надта таленавітым і працаўітым. Сведчыць аб tym яго багатая музычная, навуковая і літаратурная спадчына. Апрацаваў ён шмат твораў на сімфанічны аркестр, у tym ліку і беларускія народныя танцы. З'яўляецца аўтарам сімфанічных паэм, араторый, а таксама кампазіцый на розныя музычныя інструменты і калектывы.

У апрацоўцы кампазітара Казуры выйшла з друку некалькі соцені песен на два, тры і чатыры галасы, дванаццаць харовых спейнікаў. Станіслаў Казура — гэта кампазітар, якога творчасць абапіралася на фальклоры. Ён з'яўляўся пропагандыстам і збіральнікам народных песен з усёй Польшчы, у tym ліку і беларускіх.

Выйшла з друку XIV спыткаў народных песен з усіх раёнаў нашай краіны ў апрацоўцы Казуры. VIII спытак — гэта беларускія народныя песні.

Праф. Казура выдаў шэсць тэарэтычных падручнікаў музыкі і адзінаццаць падручнікаў для навучання спеву ў агульнаадукацыйных школах.

Талент Станіслава Казуры шматганны. Працаваў ён таксама і ў галіне мастацкай літаратуры. Выйшлі з друку яго аповесці „Прафесар Зубрэвіч“, „Сарбаністы“ і апавяданні „Настаўнік з Чарномухі“, „Стышыга“, „Фатальны візіт“. Казура напісаў лібрэта да оперы „Паварот“, апрацавае на падставе беларускага народнага фальклору. Займаўся ён таксама публіцыстычнай дзейнасцю.

Кожны чалавек пакідае па сабе менш ці больш трывалы след. Выдатныя адзінкі пакідаюць багатую спадчыну, вартасныя творы як вынік таленту і працевітага жыцця, залог іх несмротнасці.

Віктар Швед

Песню нельга штучна прымітызаваць, яе нельга разглядыаць як музыкі экспанат або шукаць у ёй толькі экзотыку. Песня — гэта душа народа, яго жывая гісторыя.

Рыгор Шырма

= Adagio

Wiarba

opr. Kazuro

A handwritten musical score for three voices (Soprano, Alto, Bass) in G major. The score consists of three staves. The top staff (Soprano) has lyrics: "da - ja", "dzieū - Ŀy -", and "na - nika". The middle staff (Alto) has lyrics: "da - ja", "dzieū - Ŀy -", and "ma - nika". The bottom staff (Bass) has lyrics: "da - ja", "dzieū - Ŀy -", and "na - nika". The music includes various note heads, rests, and dynamic markings like forte and piano.

Handwritten musical score for three voices (Soprano, Alto, Bass) in common time, featuring lyrics in Polish. The score consists of four systems of music.

System 1:

- Soprano: za - ru -
- Alto: ča - na -
- Bass: ja

System 2:

- Soprano: za - ru -
- Alto: ča - na -
- Bass: ja

System 3:

- Soprano: za - ru - ča - na - ja
- Alto: Ma - īa - da - ja dziaū - čy -
- Bass: Ma - īa - da - ja dziaū - čy -

System 4:

- Soprano: Ma - īa - da - ja dziaū - čy -
- Alto: na - rika za - ru - ča - na - ja
- Bass: ma - rika za - ru - ča - na - ja

System 5:

- Soprano: na - rika za - ru - ča - na - ja
- Alto: na - rika za - ru - ča - na - ja
- Bass: na - rika za - ru - ča - na - ja

2. Jak sad zacwitać
Jak zara uwyda
Matadaja dziaūcynka } bis
Pe wodku iſte.
3. Kasia ad wady
Jasio da radę
Pasto, pasto, moja Kasia } bis
Daj Kaniu wady } bis
4. Jak bedzi twaja
Kupaju Kania
I zimnienkaje kryničanki } bis
Z pounaha wadra

Enegico Ziaziulenka opr. Kazuro

1.5. Oj, nie ku-kuj mie, zia-ziu-len-ka ra-na Czy-raon ro-za sad zia-lo-nij

1.5. Zia-kuj mie zia-ziu-len-ka ra... ka sad zia-w-hug

1.5. Nie ku-kuj zia-ziu-len-ka ra... na Sad

xia-ziu-len-ka rd ... na sed zia-lo-my

wi- śnio-wy.

2. Dy nie ka-zy ty seto no-czen-ka ma...

4. Mi len-ka - ko zda - n - hi ca - fa -

wi- śnio-wy

2. Dy nie ka-zy ty seto no-czen-ka ma - ta

4. Mi len-ka - ha zda - n - hi ca - ka -

wi- śnio-wy

2. Oj nie seto no-czen-ka ma -

4. Mi ta-ha zda - n - hi ca - ka -

tempo!

2. Ta

2.4. Sad zia-lo-my wi- śnio-

4. Ta

4. cryr-won ro-za

sad wi- śnio -

wy

2. Ta

sad wi- śnio -

wy

4. Ta

sad wi- śnio -

wy

2. Ta

wi- śnio -

wy

4. Ta

wi- śnio -

wy

3. Ta

wi- śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

zia - lo - my

mo - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio -

wy

no - czain - ke nie spa -

ta

wi - śnio

Moderato

Zaszuśnięta dubronaczka

opr. Łazarz

The musical score consists of six staves of music for voice and piano. The lyrics are written below each staff in Polish. The vocal parts are in common time, and the piano part includes measures with 2/4 and 3/4 time signatures.

1.5. Za-su-nie-ta du-bro-wa-cka zia-to-na-ja
2. Oj jak za mrie ma-to-dzie-nkaj dy-nie-pie-kac
1.5. Du- bbo-wa-cka zia-to-na-ja
3. Mnie ma-to-dzie-nkaj dy-nie-pie-kac

15. Za-lo- na-ja
3. Dy-nie-pie-ku-teu ^{Tine}

poco mf.

1.5. Za-pa-ka-za me-to-die-ka na-ta-dal-a ^{mp} la
3. Na-je-chal-i ka-za-cen-ki na-re-ku-ma-brac
1.5. Za-pa-ka-la ma-to-die-ka na-ta-dal-a ^{pp} la
3. Na-je-chal-i ka-za-cen-ki na-re-ku-ma-brac

1.5. Za-pa-ka-ra ma-to-die-ka na-ta-dal-a ^{fu} la
3. De-pe-chal-i ka-za-cen-ki na-re-ku-ma-brac
2. die sturm, nie sturm du-bro-wa-cka zia-to-na-ja
4. Za-sta-ju-cca zo-my udu na-ja
2. nie piec, nie piec du-bro-wa-cka zia-to-na-ja
4. Za-sta-fu-cca ma-sy zo-my udu wa-mi

2. nie piec, nie piec ma-to-die-ka ma-to-na-ja
4. Za-sta-ju-cca ma-sy dieci si-to-fa da-mi

2. nie piec, nie piec ma-to-die-ka ma-to-na-ja
4. Za-sta-fu-cca ma-sy dieci si-to-fa da-mi

2. nie piec, nie piec ma-to-die-ka ma-to-na-ja
4. Za-sta-ju-cca ma-sy dieci si-to-fa da-mi

2. nie piec, nie piec ma-to-die-ka ma-to-na-ja
4. Za-sta-fu-cca ma-sy dieci si-to-fa da-mi

2. nie piec, nie piec ma-to-die-ka ma-to-na-ja
4. Za-sta-ju-cca ma-sy dieci si-to-fa da-mi

Cantabile

Kalinka

opr. S. Kazan

Marmarando

Soprano solo
Alto
Tenor
Bass

1. cay - rro - na - ja ka - - li - na - nika
mf 2. ya ma - tar da zue - - my - la - sia
sempre mormorando

1. ka - li - na - - nika
2. zue - my - la - sia
Seto rad - ni ad -

1. schy - li - ta - sia.
2. tue - cay - ta - sia.

esiata

Kamar u Tažni paliū

opr. Kazuto

1. Mu-cha pa- mū - ta - sia
2. Pat- pi- liy za - kū - 3 nū - li

Dy - li, dy - li

mf

1. Uta-žni pa - liū, oj oj, dy - li, dy - li
2. Ute ha - ta - si - li, oj dy - li, dy - li

1. Ka-mar uta - žni pa - liū Mu - cha pa - ny - ta - sia!
2. dy - li ueie ka - ūia si - li, pod - pi - li za - ku - si - li dy - li, dy - li
ha - ca - ca dy - li dy - li dy - li ha - ca - ca ha - ca - ca.
ha - ca - ca la - ba dy, dyf ha - ca - ca ho - ca - ca.
no - ca - ca - ca! oj, dyf, dyf, dyf ho - ca - ca ho - ca - ca
no - ca - ca - ca! q, dyf, dyf, dyf ho - ca - ca! ho - ca - ca!

1. wa - li - ta - sia, za - bi - ta - sia,
z pa - tha wa - li - ta - sia, na smier za - bi - pa - sia
z pa - ka wa - li - ta - sia ma smier za - bi - ta - sia, oj
dy - - - li, ho - ca, oj dyf dy - li, ho - ca - ca
dy - li, dy - li, ho - ca, oj ho - ca - ca!
dy - li, dy - li, ho - ca - ca - ca! oj dyf, dyf, dyf ho - ca - ca!
Dyf, dyf, ho - ca - ca oj, dyf, dyf, dyf ho - ca - ca.

Pa - ku - ny pia - pa - li
 Pa - ku - mu - chue ³ pia - ka - li, pia - au - my uzo. pia - ja - li
 chue - chue pia - ka - li, pia - - - - - ja - li
 dy - - - li, ho - ca - ca - ca! oj, pia - au - my pia - ja - li
 dy - li, ay - li, ho - ca - ca ca! oj, dyl, dyl, dyl, ho - ca - ca!
 dy - li, dy - li, ho - ca - ca - ca! oj, dyl, dyl, ho - ca - ca.
 dy - li, ho - ca - ca - ca! oj, dyl, ho - ca - ca.
 u pia - sku cha - ³ wa - li, oj, dyl, ho - ca - ca.
 u pia - sku cha - wa - li, oj, pa - mi - nki sprau - ³ al - li
 u pia - sku cha - wa - li, oj, pa - mi - nki sprau - la - li
 u pia - sku cha - wa - li, oj, pa - mi - nki sprau - la - li
 dy - li, ay - li ho - ca - ca - ca! oj, dyl, dyl, dyl, ho - ca - ca!
 dy - li, dy - li, hoc - ca - ca! oj, dyl, dyl, dyl, ho - ca - ca!
 dy - li, dy - li, hoc - ca - ca! oj, dyl, dyl, dyl, ho - ca - ca!

Allegro

Czemu nie żaniusia

opt. Kazuko

pian
lit

1. Dzie ty byū, oj! dzie ty byū? tak pie- ra - mia-

inor

1. Dzie ty byū, oj! dzie ty byū? tak pie- ra - mia-

bas

mū - sia? sa- sta- reū - sia jak sa- ba- ka

ja- szore nie ża mū - sia.

la la la la

la la la la

ja - szore nie ża - mū - sia

la

2. Wie ża - mū - sia

la
 la la la la la la la la la la la
 la la la la la la la la la la la
 la la la la la la la la la la la
 2. i mie bu - du! Dzien - ki mia - nie smu - la cać,
 la
 la la la la la la la la la la
 la la la la la la la la la la
 2. u ka - to - ru - ju ūku - blu - sia,
 la
 la la la la la la la la la la

СЫМОН РАК-МІХАЙЛОЎСКІ

(Кароткі біяграфічны нарыс)

Сымон Рак-Міхайлоўскі быў беларускім радыкальным дзеячом першай паловы XX стагоддзя. Быў адным з найбольш вядомых арганізатараў-правадыроў Беларускай сялянска-рабочай грамады. Усё яго папярэдніе жыццё падрыхтавала яго да гэтай дзеянасці.

Аб дзяцінстве Сымона амаль нічога не вядома. Толькі тое, што паходзіў з мнагадзетнай сялянскай сям'і, быў сынам Аляксандра і Марцілі, нарадзіўся 20 сакавіка 1885 года ў вёсцы Максімаўка каля Радашковіч (тады Віленскай губерні). У юнацкія гады выказаў, відаць, вялікія здольнасці, бо ўдалося яму трапіць на цэллыя чатыры гады ў Маладзечанскую настаўніцкую семінарню, якую скончыў у 1904 годзе. Гэта была асаблівая школа. Давала яна не толькі веды, але і будзіла пачуццё грамадзянскага абавязку. Не выпадкова яна выхавала такіх людзей, як беларускі пісьменнік Міхась Чарот (Міхась Кудзелька), вядомы дзеяч Грамады Пётр Мятла, камуністычны дзеяч Андрэй Капуцкі, пасол „Змагання“ Ф. Валынец і іншыя.

Пасля заканчэння семінарыі Рак настаўнічаў. Вучыў сялянскіх дзяцей на Беларусі. Вёў таксама асветніцкую работу сярод дарослых. Ад часова запісваў народныя песні, збіраў фальклор. Спрыяў гэтаму добры слух і тое, што ён добра граў на скрыпцы. Даўка Рака паведамляе, што доўгія гады дома захоўваліся пачкі, бо агульных сышткаў не было, з запісамі беларускіх песень.

Пачатак грамадска-палітычнай дзеянасці Рака звязаны з рэвалюцыяй 1905—07 гадоў. Ён быў агітатарам сярод сялян Маладзечаншчыны. Агітатараваў было тады шмат. Але іменна яго сяляне выбралі сваім прадстаўніком — хадаком у Дзяржаўную Думу.

Веды, вынесеныя з маладзечанскай семінары, з часам пера-
сталі яго задавольваць. Прабаваў трапіць у вышэйшую наву-
чальну ўстанову Пецярбурга. Як казаў старэйшы яго брат
Максім, за ім ужо тады ішла слава „бунтаўшчыка“. Давялося
шукаць вышэйшую навучальную ўстанову на ўскраіне. Педага-
гічны інстытут Рак наведваў і закончыў у Феадосіі ў 1912 годзе.
Там жа ён ажаніўся з Надзей Мусолавай, такой жа паstaўnай,
якім быў ён сам. У 1912 годзе нарадзіўся ў іх сын Рагвалад.

Пасля заканчэння педінстытута — настаўнічаў. Першая ім-
перыя лісточная вайна вырвала яго ў 1914 годзе са школы на
фронту. Тут як вопытны агітатар ён змог заваяваць давер салдат
румынскага фронту, прыцягваючы іх да ўдзелу ў рэвалюцый-
ных падзеях 1917 года. Звяржэнне царызму і лозунгі Вялікай
Кастрычніцкай рэвалюцыі аб самавызначэнні прыгнечаных на-
родаў натхнілі Рака небывалай энергіяй. Усю яе прысвяціў ён
арганізацыі салдат, склікаючы салдацкія з'езды і інш. Рак, як
амаль нікто іншы з нацыянальных беларускіх дзеячоў, разумеў
цану, рашаючое значэнне ўласнай дзяржаўнасці для народу, ра-
зумеў значэнне арміі для стварэння падстаў дзяржаўнасці і та-
му з поўнай адданасцю пасвяціў сябе справе стварэння беларускіх
войсковых часцей.

Вярнуўшыся з фронту, Рак жыў у Мінску. У той час ён ад-
даўся адной ідеі — нацыянальнай, лічачы на дапамогу Польшчы,
якая ў 1918 годзе атрымала незалежнасць. Гэтая ідея не мела
ніякіх шанцаў ажыццяўлення. Ён хацеў бачыць Беларусь воль-
най, незалежнай, адзінай, а справа міру паміж Германіяй і рэва-
люцыйнай Расіяй вырашалася коштам падзелу Беларусі. Рак
уваходзіў у склад дэлегацыі БНР у Брэст (люты 1918 г.), дзе
вяліся размовы паміж Германіяй і Савецкай Расіяй. У сувязі
з tym, што БНР не прадстаўляла ніякай рэальнай сілы, дэлега-
цыя не была дапушчана да пераговораў. Уся дзейнасць Рака таго
часу, як і ўсіх незалежнікаў, звязана была з арганізацыяй бе-
ларускага кангрэсу ў Мінску, з Радай Беларускай Народнай Рэ-
спублікі, членам якой быў Рак, з Беларускай цэнтральнай вай-
сковай радай, прадстаўніком якой ён быў (а затым таксама з бе-
ларускай вайсковай камісіяй на тэрыторыі, акупаванай Поль-
шчай). Адначасова Рак удзельнічаў у асветніцкай дзейнасці, бу-
дучы членам Цэнтральнай школьнай рады. Шмат часу прысвя-
 чаў ён арганізацію дапамогі ахвярам вайны.

Быў гэта для Рака бурны і цяжкі перыяд жыцця, поўны на-
дзеяў і расчараўвання. Цяжкі таксама для аўтара гэтых строчак,
які не мае патрэбных матэрыялаў для больш дакладнага апісан-
ня яго дзейнасці.

У 1919—1921 гады сям'я Рака, якая ў той час ужо павялічы-
лася (нарадзілася дачка Рагнеда, адзінай, якая засталася ўжывых

С. Рак-Міхайлоўскі. Здымак (сеймавы) з Цэнтральнага архіва ЦК ПАРП.

Сям'я Сымона Рака-Міхайлоўскага. Здымак з 1924 г., зроблены ў двары Беларускай гімназіі ў Вільні. Прысланы дачкой Рагнедай з Масквы. Злева направа: Рагвалад (нар. 1912), сын, Надзея Міхайлаўна, жонка, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Рагнеда (нар. 1919), дачка.

з усёй трагічна загінуўшай сям'і), жыла ў Гродне. Тут жылі разам з Лёсікамі. Некаторы час тут прафыгураў таксама Рак. Працягваючы тут сваё дзейнасць незалежніка, ён выдаваў „Беларускае слова“. Але асветніцкай дзейнасці ніколі не спыняў. У Гродне выкладаў беларускім дзесяцам арыфметыку. У 1920 годзе заснаваў у Барунах (Ашмянскі раён) першую ў Польшчы беларускую настаўніцкую семінарыю і быў таксама яе кірауніком.

Наступнае месяціжарства Рака (з 1921 г.) — Вільня. Тут ён быў радасна сустрэты і як вядомы дзеяч і выкладчык. Кватэрну яму далі пры беларускай гімназіі (вул. Вострабрамская, 9). Рак адразу прыступіў да працы ў гімназіі (выкладаў арыфметыку) і ўключыўся актыўна ў грамадскую дзейнасць. Прайшло няшмат часу, і ўжо мы бачым яго старшынёй Беларускага камітэта дапамогі ахвярам вайны, актыўным членам Беларускага нацыянальнага камітэта, Беларускага выдавецкага таварыства, дзе паказаў сябе вопытным рэдактарам. Тут выразна прадавіліся рысы яго харектару — чалавека дзеялага, для якога няма „малых“ спраў. Усё, што ён лічыў неабходным, рабілася спраўай першай вагі, за якую браўся з усёй энергіяй. У гэты час моцна адчуваў-

ся недахоп беларускіх падручнікаў. І Рак, побач з выкладамі арыфметыкі і немалой грамадской нагрузкай, засеў за задачнік для „пачатковых школ“.

У Вільні ў 1922—1923 гады вялася ажыўленая палітычная дзейнасць розных напрамкаў таксама і ў беларускім асяроддзі. Тут змяніліся палітычныя погляды Рака, змянілася і арыентацыя. Ён стаў сімпатыкам Савецкага Саюза і пачаў дапамагаць мясцовым камуністам. Эвалюцыя яго поглядаў, у самых агульных рысах, прадстаўляеца нам сёння такім чынам. Рак па наступы быў бунтаўшчыком, па поглядах — радыкальным народнікам. Спрыяла гэтаму сялянскае паходжанне, удзел у рэвалюцыйных падзеях 1905—1907 гадоў. Рак усё сваё свядомае жыццё да гэтага часу прысвяціў справе адраджэння беларускага народа. Вельмі шанаваў традыцыі. Гэта вынікала не толькі з яго адносін да народнага фальклору. Невыпадкова ён сына назваў Рагваладам, а дачку — Рагнедай. Ці належала ён у маладыя гады да якой-небудзь арганізацыі, цяжка сказаць. У запісках Беларускай сацыялістычнай грамады ён успамінаеца толькі ў 1917 годзе (тады яму было 32 гады). Аднак у каstryчніку 1917 года, на III з'ездзе БСГ ён быў выбраны ў члены ЦК БСГ (гэта, мабыць, звязана з яго актыўнай дзейнасцю ў Х Арміі). У 1918 годзе ён прымаў удзел у стварэнні Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (у Мінску). Але гэты гатычны акт не ўнёс якіх-небудзь змен у яго жыццё. Тыя ж людзі, тая ж арыентацыя.

Актыўны ўдзел у палітычным жыцці ў Вільні, асабліва ў перыяд перадвыбарнай кампаніі ў Сейм у 1922 годзе, палітыка класу багатых і дзяржаўнай адміністрацыі ў адносінах да беларускага пытання і да сялян асабліва прывялі яго да выводу, што 1) у Польшчы пры такім грамадскім ладзе беларускаму народу пагражае поўная асіміляцыя і 2) вырашыць беларускае пытанне можна будзе толькі пры такім грамадскім ладзе, які будзе абапірацца на саюзе рабочых і сялян. Гэта свядомасць рабілася ўсё больш сталай і пэўнай, като ён сам у Сейме навочна пераканаўся, якія адносіны сеймаўскай большасці да беларускага народа. Гэта свядомасць прывяла яго ў рады КПЗБ.

У партыйных архівах захаваліся дакументы, якія сведчаць непасрэдна аб гэтых зменах у палітычнай арыентацыі Рака. Так, напрыклад, нелегальны дзеяч кампартыі Стасевіч, які знаходзіўся ў Вільні ў 1922 годзе, у час перадвыбарнай кампаніі ў Сейм, у справаздачы прадстаўніку кампартыі Польшчы ў Мінску Вацлаву Багуцкаму пісаў: „Мне шмат дапамагае Рак-Міхайлоўскі. У дзейніці незалежнікаў удзелу не прымае“. Гэта думка павярдждаецца таксама заўвагай Тарашкевіча аб Раку ў біографіі (з 1933 г.). Маючи на думцы 1922—23 гады напісаў ён, што Рак дзейнічаў зусім незалежна ад Луцкевіча. Ды і сам Рак у перад-

выбарнай кампаніі (1922 г.) дэклараўаўся не як беларускі сацыял-дэмакрат, а як член Беларускай незалежнай сацыялістычнай партыі, дэманснуючы такім чынам свой адыхад ад Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі. Аб тым, што Рак карыстаўся даверам савецкіх дзеячоў (1923 г.), запісаў у сваёй біяграфіі дзеяч КПЗБ Язэп Лагіновіч. Раку было тады 37 гадоў. Звычайна ў такім узросце перамена поглядаў бывае прадуманай.

У 1922 годзе Рак-Міхайлоўскі быў выбраны ў Сейм па спіску № 16 у 62 выбарчай акрузе (Ліда). З 22 лістапада 1922 г. пачынаецца яго пасольская дзейнасць. Быў ён членам некалькіх сеймавых камісій. Але тут трэба адразу зауважыць, што на працягу чатырох гадоў яго пасольская дзейнасць праходзіла галоўным чынам па-за Сеймам: у вёсках, мястэчках, на сходах і мітынгах, часта бурных, якія насілі харктар палітычных дэмансстрацый і якія кончыліся тым, што ён уваходзіў у канфлікт з мясцовымі ўладамі і паліцыяй. Нямала часу праводзіў у Вільні, дзе Беларускі сеймавы клуб меў сваё памяшканне. За ўесь час Рак выступіў толькі чатыры разы ў Сейме. Гэтага хапіла, каб трэ разы быў выключаны з залы пасяджэнняў. Асабіста ўнёс ён чатыры інтэрпеляцыі. Апрача таго, яго подліс ёсьць на многіх калектыўных заявах, інтэрпеляцыях, пратэстах. Віленская пракурatura з непакоем наглядала за яго рэвалюцыйнай дзейнасцю і ўжо 2 красавіка 1924 года патрабавала прыцягнуць яго да судовай адказнасці.

У кожным яго выступленні ў Сейме адчувалася, што ў агульнанародных, сацыяльных і палітычных проблемах Рак займаў пазіцыю сталага рэвалюцыянера. „Разумны вучыща на памылках іншых, а дурны не ўмее зрабіць вывадаў нават з уласных памылак“, — кінуў ён папрок сеймавай большасці за іх адносіны да беларускага пытания, аграрнай реформы і інш. Баронячы інтэрэсы ў першую чаргу жыхароў Заходняй Беларусі, ён узіміваў таксама і агульнапольскую пытанині: патрабаваў заключэння гандлёвага і агульнага дагавору з Савецкім Саюзам. Гэтых выступленняў, як мы ведаем, было няшмат, але яны сведчылі аб яго аратарскім таленце.

Усё, што нам вядома аб Грамадзе, дазваляе меркаваць, што ў Беларускім сеймавым клубе ён быў, як здаецца, галоўным рухавіком тактыкі выкарыстоўвання сеймавага мандата ў першую чаргу для арганізавання шырокіх мас, лічачы, што дабіцца чаго-небудзь можна толькі сілай націску знізу. Яго бяспрэчна можна назваць адным з галоўных аргаў ізатараў Грамады. Ён недарма быў аўтарам яе Статута і намеснікам старшыні ЦК Грамады. У кіраўніцтве Грамады ён трymаў у сваіх руках усе галоўныя арганізацыйныя лініі: ён арганізоўваў і яднаў Цэнтральны сакратарыят Грамады і да прыходу Максіма Бурсевіча (да канца ліпеня

ня 1926 года) быў яго кіраўніком; ён падбіраў інструктараў ЦК Грамады, на ім у значнай меры ляжала праца, звязаная з выда-вецкай дзейнасцю Грамады: сам ён пісаў тэксты (напрыклад, бюлетэнь сеймавага клуба), займаўся рэдакцыйнай праукай, трymаў сувязь з друкарній, сам вырашаў канфлікты з тупой цэнзурай, на яго быў ускладзены таксама ўвесы фінансавы бок справы. Восенню 1925 года ён уваходзіў у склац тройкі (Рак, Самойла і Бабровіч), створанай для кіраўніцтва ўсімі выданнямі Грамады.

Побач з клюпатаамі аб такай вялікай гаспадарцы, Рак уздельнічаў у раёных з'ездах Грамады, у масавых мітынгах, у дэмантрацыях. Яго дзейнасць у Грамадзе апісана была ў аўбінаваўчым акце працэсу № 56 у Вільні (1928 г.). Ад моманту арштавання (15.I.1927 г.) ад грамадаўскіх дзеячоў патрабавалі (у следстве, на судзе), каб яны адракліся ад Грамады. Іменна таму Рак у сваім „апошнім слове“ на працэсе сказаў: „Я сваёй працы не выра-каюся, наадварот, ганаруся сваёй дваццатігадовай працай: у вай-сковых арганізацыях, у школьніх, у палітычных. Не было ні-воднай галіны беларускай працы, беларускай адраджэнцкай пра-цы, дзе б я не прымаў самага актыўнага ўдзелу. Усёй сваёй пра-цай, як і працай у Грамадзе, магу ганарыцца і магу гэтым пу-блічна пахваліцца. А Грамада раскальхнула наш народ і гэта яе вялікая заслуга. Грамада пяройдзе ў гісторыю і гэта дае нам сілу цярпець няволю ў турме...“ Апрача таго, ён дзелавіта ста-раўся разбіць пункт па пункце аўбінаваўчы акт. У гэтым яго вы-ступленні Рак паказаў сябе ва ўвесы рост.

Пастанова Віленскага акруговага суда была такая: 12 гадоў ту-рэмнага зняволення. Пасля прысуду Рак разам з М. Бурсевічам накіраваны былі ў трэцюю па ліку турму — у Карапова (першая — Лукішкі, другая — Бронкі). Аб яго побыце ў Карапове за-стаўся ў Цэнтральным архіве ЦК ПАРП важны дакумент. Адзін з вядомых дзеячоў КПП Раман Новак у сваіх успамінах напісаў, што ў кіруючы орган (праўленне камуны) палітычных вязняў у Карапове быў кааптаваны Рак-Міхайлоўскі. Варта тут адзна-чыць, што праўленне камуны складалася выключна з самых вя-домых камуністычных дзеячоў.

У маі 1930 года, па загаду Міністэрства справядлівасці Сымон Рак-Міхайлоўскі быў звольнены на „перапынак у выконванні ка-ры“. Аказаўшыся на волі, Рак адразу ж актыўна ўключыўся ў падрыхтоўку выбарнай кампаніі ў Сейм 1930 года. Але дзейні-цаць легальна не давялося. Хутка (праўдападобна, у 1931 годзе) кампартыя накіравала Рака ў Мінск. Тут ён быў дырэкторам Бе-ларускага дзяржаўнага музея, членам Цэнтральнага выканавчага камітета БССР. Жыў тут са сваёй сям'ёй. І здавалася, што на-дышла самая спакойная пара ў яго жыцці. Але раптам, у палове 1933 года, калі Раку было 48 гадоў, ён быў паклённіцка аўбіна-

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

WYKŁADNIKA

maja 1980 r.

III.K.P. 4740/80

zgodnie z prawem na prędkie doręczenie dokumentów wydanych

Odpowiedzi na k.
prośby w wykonaniu
wycieczki Symona Rak-
Michajłowskiego.

Do

Pana Prokuratora Sądu Okręgowego

6/4

w Wilnie.

Załącznik

Pan Minister Sprawiedliwości postanowieniem z dnia 26 kwietnia r.r. zarządził przerwę w wykonaniu kary poślednich lat ciężkiego więzienia, wymierzonej Symonowi Rak-Michajłowskiemu wyrokiem Sądu Okręgowego w Wilnie do l. K.I. 202/29, a to z dniem 1 maja r.r. do czasu rozstrzygnięcia sprawy ulaskarzenia / art. 569 § 1 K.P.K./.

O powyższym zarządzeniu zostaje równocześnie po-
wiadomiony Prokurator Sądu Okręgowego w Bydgoszczy
oraz Naczelnik więzienia w Koronowie.

Za Ministra

W. Andrzejewski

Документ Міністерства юстиції (з ЦА ЦК ПАРП).

вачаны, арыштаваны і высланы з Беларусі. Яго, як і іншых беларускіх дзеячоў у Польшчы, абвінавачвалі ў нацыянал-дэматызме, гэтак званай нацдэмаўскай дзеянасці, а дакладней, у арганізацыі Цэнтра, які дзеянічаў з мэтай адараўца Беларусь ад СССР і а карысць Польшчы. Але калі панаванне польскай санацыі скончылася, утварылася Народная Польшча і архівы санацыі сталі даступнымі, аказалася, што ніякіх падстаў да такога абвінавачання не было. Пасля XX з'езду КПСС Сымон Рак-Міхайлоўскі быў пасмертна поўнасцю рэабілітаваны.

Нямала засталося паліцыйскіх даносаў аб рэвалюцыйнай дзеянасці Рака. Але з гэтага стварыць поўны вобраз аб ім немагчыма. Немагчыма таксама і таму, што жыццё Рака праходзіла ў Максімаўцы, Маладзечне, Феадосіі, Румыніі, Мінску, Гродне, Барунах, Вільні, Мінску, на далёкай Поўначы і зноў у Мінску. Мы ж маём магчымасць карыстацца толькі матэрыяламі аб яго праўыванні ў Польшчы. Таму гэты кароткі біяграфічны нарыс трэба разглядаць як уступны, як заклік да далейшага вывучэння яго жыцця — жыцця выдатнага беларуса-барацьбіта, жыцця, якое адлюстроўвае этап у гісторыі беларускага народа, асабліва ў міжваенны перыяд, жыццё чалавека, які моцна ўпісаўся ў гісторыю.

Аляксандра Бергман

Сто тысяч нас было сяброў —
Вялікі чалавек.
А яшчэ больш было дружской:
Не палічыць павек.

(з „Марша Грамады“)

Асветнае таварыства беларусаў у даваеннай Варшаве

Пётр Ластаўка нарадзіўся 16 лютага 1907 г. у вёсцы Жукі-Ложныя на Дзісненічыне. Удзельнік нацыянальна-вызваленчага руху ў Захаднай Беларусі. На пачатку 30-тых гадоў пасяліўся ў Варшаве, дзе адыграў значную ролю ў культурна-асветнай працы беларускіх жыжароў сталіцы. Ад 1956 г. — вядомы актывіст БГКТ. Памेर 19 верасня 1968 г. у г. Мілянувэк пад Варшавай. Ніжэй змянчаем абышырныя фрагменты ўспамінаў Пятра Ластаўкі аб Асветным таварыстве беларусаў у Варшаве (1936—1939 гг.), ініцыятарам і душой якога ён быў. Поўны тэкст успамінаў, запісаных 13 чэрвеня 1962 г. на магнітафонную плёнку, пераходзіцца ў Цэнтральным архіве ПАРП у Варшаве.

У палове 30-тых гадоў, калі ў Вільні закрываліся беларускія грамадска-культурныя ўстановы, сярод варшаўскіх беларусаў узнякла задума стварыць арганізацыю, якая мела дзейніцаць не толькі ў Варшаве, але і на заходнебеларускіх землях. На працягу 1936 г. стварылася ініцыятыўная група, якая правяла рад неабходных мерапрыемстваў, сярод якіх першачарговая задачай было здабыццё максімальнай колькасці адресаў беларусаў, пражываючых у Варшаве, а таксама апрацоўка праекта статута.

Восенню 1936 г. у майстэрні на вуліцы Грахоўскай 140, кв. 11 адбыўся арганізацыйны сход, на які прыбылі 22 асобы, у тым ліку 14 студэнтаў варшаўскіх вышэйшых навучальных установ. Былі абмеркаваны патрэбы і мэты дзейнасці, а таксама праект статута нашай арганізацыі, якая згодна з адобранным удзельнікамі сходу праектам, мела называцца „Беларускае культурнае таварыства ў Варшаве“. Присутныя выбралі аргані-

зацыйны камітэт і статутовую камісію, якая павінна была дапрацаваць праект статута і прадставіць яго для зацвярдження адпаведным уладам. Гэтая справа была даручана вопытнаму дзеячу — адвакату Адаму Бычкоўскаму.

Пасля дапрацавання статута злажылі пад ім свае подпісы як закладчыкі таварыства прафесары Варшаўскай Кансерваторыі Станіслаў Казура, Браніслаў Руткоўскі і вядомы спявак Міхась Забэйда-Суміцкі. Было гэта, паводле нашых меркаванняў, вялікім дасягненнем, паколькі ўсе спадзяваліся, што Камісарыят урада на горад Варшаву, гледзячы на вядомыя прозвішчы, зацвердзіць прадстаўлены статут і дасць згоду на дзеянасць таварыства.

Вялікія былі нашы амбіцыі. Праект статута прадугледжваў між іншым магчымасць адкрываць аддзелы і гурткі Беларускага культурнага таварыства на тэрыторыі ўсёй Польшчы, выпускаць перыядычныя выданні, арганізоўваць даклады і іншыя асветныя і культурныя мерапрыемствы, а таксама матэрыяльную дапамогу студэнцкай моладзі і бедным членам таварыства.

На жаль, гэтыя праекты не выйшлі па-за рамкі нашых прыгожых пажаданняў. Нягледзячы на подпісы вядомых дзеячаў навукі і мастацтва, ані іх інтэрвенцыі, Камісарыят урада на горад Варшаву чаканага дазволу не даў. Адначасова нам заявілі, што існаванне праектаванага таварыства не адпавядае грамадскім патрэбам варшаўскіх беларусаў і што арганізацыю з таким абсягам дзеянасці можна заснаваць толькі на беларускай этнічнай тэрыторыі.

Няўдача была сур'ёзная, аднак рук мы не апусцілі. Адвакат Бычкоўскі прадставіў адпаведную рэкламацыю ў міністэрства ўнутраных спраў, а арганізацыйны камітэт працягваў сваю падрыхтоўчую дзеянасць, пры чым у яе рамках адбылося не адно культурнае мерапрыемства.

Вядома, пачаткі былі вельмі цяжкія, перш за ўсё з увагі на адсутнасць матэрыяльных сродкаў. Аднак і тут на дапамогу прыйшла грамадская ахвярнасць. Язэп Гагановіч забавізяўся аплочваць памяшканне таварыства, якое мы вынаймалі ў цэнтры горада на вуліцы Свентакжыскай 9, кв. 18. Прафесар Казура штотомесяц дапамагаў грашыма. Фінансавую дапамогу мы атрымлівалі і ад іншых сяброў, якія давалі хто колькі змог. Адначасова праводзілася прагагандовая акцыя з мэтай згуртавання як найбольшай колькасці беларусаў. Паколькі сродкаў на дарагія аб'явы ў газетах у нас не было, арганізатары „дзеянічалі“ на вуліцах, у трамваях, парках і іншых публічных месцах, прыслухоўваліся гутаркам людзей і, калі чулі беларускі акцэнт, знаёміліся і нагаджвалі сувязь. Так раслі рады ўзнікаючага таварыства. Цяжкая была гэта праца, аднак вынікі былі добрыя!

Група актыўістаў Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве. Злева направа стаяць Пётр Ластаўка, Язэп Гапановіч (старэйшы), Аляксандр Шыдлоўскі; сядзяць — Бакун і Людміла Панько.

6 лютага 1937 г. у залах Варшаўскага музычнага таварыства ў філармоніі наш арганізацыйны камітэт наладзіў беларускі канцэрт-вечарыну, якая адбілася шырокім рэхам па ўсёй Варшаве. Перад мнагалюднай публікай (прыышло 400 чалавек) выступілі нашы маладыя артысты-студэнты, між іншымі Вольга Чарняўская-Орса і Людміла Панько, а Гальшаш Леўчык, вядомы паэт нашаніўскай пары, чытаў свае вершы і співаў пад акампаніемент гітары, з якой не расставаўся ў апошнія гады свайго жыцця.

Пасля канцерта было гулянне, якое працягвалася да самай раніцы. Нягледзячы на разнастайнасць публікі, сярод якой былі рабочыя, служачыя, студэнты — беларусы, палякі, украінцы, літоўцы і іншыя, атмасфера была дружная, і вечар прыйшоў на высокім культурным узроўні. У адрас арганізатару кіраваліся падзякі і просьбы часцей наладжваць такія вечарыны. Шырэйшую інфармацыю аб гэтым вечары змясціў віленскі „Шлях моладзі“ (№ 3, 1937 г.), пісалі аб ім таксама іншыя заходнебеларускія часопісы.

Аднак наша вечарына не ўсім спадабалася. Узяў яе „на прыцэл“ варшаўскі тыднёвік „Wiem Wszystko“, які ў двух чарговых вялікіх артыкуалах, змешчаных 28 лютага і 7 сакавіка 1937 г., імкнуўся пасеяць нязгоду сярод нашага актыву і знеахвоціць нас

да далейшай працы. Усе гэтыя расколыніцкія спробы былі накіраваны на разбіцце паўстаючага таварыства шляхам дзяллення актыву на „антаганістычныя групоўкі“ і перш за ўсё на ізаляцыю і выцясненне з радоў актыву старэйшых аўтарытэтных асоб, як Казура, Гапановіч, Бычкоўскі і іншыя, якія былі важнай падпорай нашай арганізацыі.

Нападкі тыднёвіка „Wiem Wszystko“ па сутнасці прыняслі больш карысці, чым шкоды: давялі яны да яшчэ цяснейшай згуртаванасці актыву і, акрамя таго, зрабілі нам добрую прапаганду, якой не дала б любая абвестка ў газеце. У выніку гэтага ў хуткім часе прыйшло да нас больш 500 новых асоб. Адзіным „дасягненнем“ тыднёвіка было тое, што праўленне Музычнага таварыства звольніла мяне з працы.

Час ішоў. У памяшканні на Свентакжыскай далей адбываліся не зусім легальна лекцыі, дыскусіі і невялікія вечарыны. А з міністэрства адказу ўсё не было, хаця адвакат Бычкоўскі не шкадаваў часу на заходы ў справе дазволу. Урэшце, у верасні 1937 г. надышоў адказ... адмоўны. Матывы былі тыя ж, як і Камісарыята урада. Гэта было крыўдна для нас, паколькі ўсе іншыя нацыянальныя меншасці мелі тады ўжо свае арганізацыі ў сталіцы.

Аднак і цяпер арганізацыі камітэт не апусціў рук. За радай і пры дапамозе Бычкоўскага быў адпаведна перапрацаўаны статут і запрапанавана новая назва арганізацыі — „Асветнае таварыства беларусаў у Варшаве“. Гэтыя змены абліжаўвалі абсяг дзейнасці таварыства да горада Варшавы і прыгарадных мясцоўсцей, якая згодна з новым статутам прадугледжвала ў прыватнасці:

- 1) арганізаванне дакладаў, канцэртаў і святкаванняў,
- 2) удзел у выстаўках і іншых мерапрыемствах, адпавядаючых мэтам таварыства,
- 3) апека над зборамі і творчасцю беларускага мастацтва, яго інвентарызацыя і папулярызацыя,
- 4) інфармаванне прэзы аб літаратуры, мастацтве і жыцці беларусаў,
- 5) выдавецкая дзейнасць,
- 6) арганізаванне ўнутраных секцый, паводле патрэб,
- 7) арганізаванне бібліятэк і збораў,
- 8) матэрыяльная і маральная дапамога беларускай моладзі ў варшаўскіх навучальных установах,
- 9) рэпрэзентацыя і абарона маральных і матэрыяльных інтарэсаў сяброў таварыства,
- 10) арганізаванне таварыскага сужыцця і ўзаемнай дапамогі сярод сяброў таварыства.

Членам таварыства мог быць кожны беларус, які закончыў 21 год. Членская складчына складала 12 злотых у год (плюс

2 злотых упіснога). Прыхільнікам таварыства без права голасу мог быць кожны грамадзянін, які заплаціў складчыну ў суме 6 злотых у год.

23 снежня 1937 г. статут нашага таварыства быў зложаны і зарэгістраваны на звычайных правах у старастве горада Варшавы і пасля акрэсленага законам тэрміну (4 тыдні) „Асветнае таварыства беларусаў у Варшаве“ пачало сваю легальную дзейнасць. Было выбрана праўленне таварыства, якое ўзначаліў Язэп Гапановіч (старшыня) і Пётр Ластаўка (сакратар).

Рэгістрацыю таварыства пацвердзіў варшаўскі часопіс „Sprawy Narodowościowe“, які ў № 1—2 ад 1938 г. паведамляў, што „23 снежня 1937 г. заложана ў Варшаве Асветнае таварыства беларусаў“, коратка харектарызаваў яго мэты і абсяг дзейнасці, а таксама прадставіў асабовы склад праўлення.

Ахвярнасць і настойлівіць актыву, членаў і нават сімпатыкаў была вялікая, аднак усё ж гэтага было мала. Патрэбныя былі фінансавыя сродкі, бо каса таварыства была найчасцей пустая. Гапановіч і Казура ўсяго забяспечыць не маглі. Членскія складчыны таксама не ўсе маглі плаціць. Былі малазарабляючыя, безработныя, студэнты... Нашмат давалі зборкі дабравольных ахвяраў у час нядзельных вечароў. Трэба было шукаць іншых крыніц даходаў на бягучыя патрэбы, якімі сталіся з часам публічныя вечарыны, канцэрты і падобныя мерапрыемствы.

Неўзабаве ў таварыстве згуртавалася больш тысячи асоб. Праўда, не ўсе былі „фармальнымі“ членамі, што вынікала з боязі рэпрэсій паліцыі, а часам і праца даўцаў. Трэба адзначыць, што ў той час шмат было ў Варшаве беларускіх дзяўчат, якія працавалі служанкамі. Калі мы рассыпалі нашыя паведамленні, то былі і такія выпадкі, што праца даўца, убачыўшы такую пісульку, неадкладна звальніў адрасатку з працы. Бедная дзяўчына прыбягала тады ў таварыства з плачам:

— Што ж вы, — кажа, — зрабілі? Мой пан, як убачыў, злаяў, скрычаў ад камуністаў, заплаціў за два тыдні і выкінуў за дзвёры. Дзе ж я цяпер падзенуся?..

Аднак, нягледзячы на розныя цяжкасці, работа ў таварыстве развівалася. Адбываліся лекцыі беларускай мовы і гісторыі, а таксама разнастайныя дыскусійныя вечары, якія цешыліся вялікім поспехам. Наладжваліся і прадстаўленні. Пасля такіх вечароў часта адбываліся і кароткія патаңцоўкі. Прэлегенты былі пераважна з мясцовага актыву, хаця некалькі разоў прыезджаў да нас з Вільні А. Клімовіч, С. Паўловіч і Максім Танк.

24 мая 1938 г. нашае таварыства арганізавала ў Варшаўскай Кансерваторыі канцэрт вядомага беларускага спевака Міхася Забэйды-Суміцкага, які прыйшоў з вялікім поспехам. Зала Кансерваторыі была перапоўнена, а аб успрынняці забэйдавых пе-

сень варшаўскай публікай найлепш сведчыў факт, што многія свае песні артыст вымушаны быў выконваць паўторна. Пакідаючы кансерваторыю, слухачы гаварылі, што вось і беларусы маюць свайго Кепуру, а „Express Roranny“ ў сваёй карэспандэнцыі пісаў 28 мая: „Цудоўныя гэтыя беларускія песні, ды яшчэ ў такім выкананні!“. Прыхільна адгукнуліся аб выступленні Забэйды таксама і іншыя газеты, падкрэсліваючы, што даўно не было ў філармоніі такога добра га канцэрта.

Трэба заўважыць, што Забэйда быў тады ўжо шырокая вядомыя як высокага класа тэнар. Даволі часта выступаў ён не толькі ў Польшчы, але і на замежных эстрадах. Таксама часта выступаў і па радыё. Доўгі час яшчэ званілі варшавянне ў таварыства з запытаннямі, калі зноў адбудзеца кантэрт Забэйды...

Імкнуліся мы таксама арганізація вечар беларускага паэтычнага слова. У сувязі з гэтым я асабіста звярнуўся да старшыні Галоўнага праўлення Прафесіянальнага саюза польскіх пісьменнікаў у Варшаве акадэміка Ф. Гетля. Прыйняў ён мяне ветліва, але калі я запрапанаваў арганізація літаратурны вечар Максіма Танка ў Саюзе пісьменнікаў супольна з нашым таварыствам, выказаў незадавальненне, выясняючы, што сярод членаў Саюза ніхто не ведае беларускай мовы і таму цяжка спадзявацца большага зацікаўлення. Гледзячы аднак на маю настойлівасць, старшыня СПП абяцаў гэтую справу разважыць і паведаміць таварыству. Аднак прайшоў адзін і другі месяц, а абяцанага паведамлення не было. Зноў трэба было наведаць Гетля, які гэтым разам заявіў проста, што такі вечар нічога станоўчага не дасць і таму німа патрэбы яго арганізація у Саюзе польскіх пісьменнікаў.

На ўпартасць лякарства няма... Усё ж мы рашылі давясці да канца гэту задуму, тым больш, што лічылі важнай справай даказаць грамадскую і культурную патрэбнасць такога вечара. Прыйгэтым істотную ролю адыгралі выказванні маладых польскіх паэтаў, якія жадалі пабачыць і пачуць Танка, ужо тады вядомага з яшчэ нешматлікіх, але ўдачных перакладаў. Вось тады ж звярнуўся я да Мельхіёра Ваньковіча, якога ведаў з прыхільнасці да беларусаў. Прыйняў ён мяне надта зычліва і абяцаў наладзіць гэтую справу.

— Пераканаю старшыню Саюза аб патрэбе такой сустрэчы і гэтага дапільнью, — сказаў ён цвёрда і ўпэйнена.

Гэта было маё першае спатканне з Ваньковічам. Прыйняў ён мяне ў сваёй кватэры на Ахоце вельмі гасцінна і гаварыў са мной — чым быў я надзвычай здзіўлены — на чысцюсенькай беларускай мове. Як Ваньковіч наладзіў гэтую справу — толькі яму было вядома. Мусіць, не давалася яна лёгка, бо цягнулася аж да чэрвеня. Пачыналіся канікулы, Варшава пусцела і сапраў-

Stowarzyszenie Oświatowe Białorusinów w Warszawie.

Sala KONSERWATORIUM Okólnik 1.

PROGRAM KONCERTU

MICHAŁA ZABEJDY-SUMICKIEGO
24 V 1938.

Першая старонка праграмы канцэрта Міхася Забэйды-Суміцкага ў Варшаве, які адбыўся 24 мая 1938 г.

ды нялёгка было спадзявацца на вялікую прысутнасць літаратарай і іншых зацікаўленых паэзіяй Танка.

Урэшце, на панядзелак 3 ліпеня 1939 г. быў вызначаны тэрмін сустрэчы з Танкам. І дзень і месяц ва ўмовах вялікага горада быў вельмі неадпаведны. Аднак іншай рады не было, і трэба было браць тое, што давалі. Насталі дні напружанай дзеянасці па падрыхтоўцы вечара. Штодзённа адбывалася перапіска з Танкам, каб усё добра ўзгодніць. Між іншым надзвычай важнай спрабай была апрацоўка дакладу аб беларускай літаратуре на ўзроўні, дастасаваным да сталічнай аўдыторыі. Аб tym, якую вялікую вагу прывязваў Танк да гэтай сустрэчы, сведчаць яго наступныя слова, пісаныя да мяне 25 чэрвеня 1939 г.:

„Пішу безадкладна, хоць не ведаю, як уложацца яшчэ ўсе справы з выездам да Гдыні, бо магчыма, што не будзе ўжо папулярных білетаў да Гдыні, тады з Гдыні прыдзецца зrezыгнаўць. Але тады ў Варшаву ўсё роўна прыеду. Бо вечар гэтых лічу вельмі патрэбным для нас. Ваша ініцыятыва, думаю, будзе належна ацэнена беларускім грамадзянствам. (...) З шчырым прывітаннем сябрам Таварыства. Максім Танк”.

Напаследак усё было гатовае. Саюз пісьменнікаў надрукаваў спецыяльныя запрашальныя білеты. І вось 3 ліпеня 1939 г. а гадзіне 17³⁰ пачаўся доўгачаканы вечар. Адкрыў яго старшыня Саюза пісьменнікаў Гетэль, які ў сваёй кароткай промове сказаў: „Вітаю сябра Танка як прадстаўніка братняга народу. Трэба сказаць, што на працягу дваццаті гадоў не зрабілі мы ніякага збліжэння на літаратурнай ніве. А збліжэнне на гэтай ніве з беларускім і украінскім народамі павінна быць першай нашай патрэбай. Шмат у гэтым было віны з боку ўспомненых народаў, але найбольшая віна ляжыць на нашым баку. Цяпер гэтыя недахопы трэба выправіць“.

На сустрэчу з Танкам прыбыло больш 50 польскіх паэтаў і пісьменнікаў, галоўным чынам з Варшавы, хаты было таксама некалькі асоб і з іншых гарадоў. Некаторыя літаратары, каб пачуць Танка, адлажылі сваю паездку на летні адпачынак на некалькі дзён. Даклад на тему „Беларуская літаратура“ чытаў адзін студэнт Варшаўскай палітэхнікі, а Танк свабодна і памастацку чытаў свае вершы ў арygінале і ў перакладзе на польскую мову. Вечар працягваўся больш трох гадзін.¹⁾ У час перапынкаў слухалі мы захапленне польскіх літаратараў: „Ну, ну, маюць беларусы кім ганарыцца — паэт на адпаведнай вышыні!“. А на тварах маладых паэтаў майвалася зайдзрасць, што заўважылі і падкрэслілі „Wiadomości Literackie“ (23—30.7.1939).

Літаратурны вечар Танка зрабіў сваё. У польскай прэсе паявіліся тлустым друкам загалоўкі: „Максім Танк — беларускі Ясенін“, „Максім Танк у Варшаве“ і г.п. Называлі Танка дасканалым

Варшава, 28 січня 1939 р.

J. W. PI

Zarząd Główny Związku Zawodowego Literatów Polskich prosi
uprzejmie o łaskowe przybycie na zebranie towarzyskie, w dniu 3-go
lipca r. b. w poniedziałek o godz. 17.30, do siedziby Związku (Pie-
rackiego 16a m. B.) gdzie

Maksim Tank

poeta białoruski

odeczyta swoje utwory w oryginale i w przekładzie po język polski

K. GOETEL

Prezes Zarz. Głównego
Związku Zaw. Iter. Pols.

Рэпрадукцыя запрашальнага білета на літаратурны вечар Максіма Танка ў Варшаве (3 ліпеня 1939 г.).

паэтам, які ачароўвае сваёй прыгожай паэзіяй. „Танк адзначаецца дынамізмам, аганаваў і свабодна паслухоўваеца паэтычнай тэхнікай. Яго метафары свежыя, багатыя, трапныя“, „Танк хутка высунуўся на вядуче месца сярод сучасных беларускіх паэтаў. Яго вершы перакладаюць на польскую мову Лабадоўскі, Яворскі, Путрамент“. Такія ацэнкі прадстаўлялі „Kronika Polski i Świata“ (16.7.1939), „Polska Zbrojna“ (10.7.1939) і іншыя газеты і часопісы.

У гэты час у польскай перыёдцы пачалі ўжо з'яўляцца артыкулы, прысвячаныя беларускай літаратуры. Аб ёй пісалі „Ate-neum“, „Kultura“, „Ruch Słowiański“ і іншыя. Вялікі артыкул аб беларускай літаратуре змясціў таксама тыднёвік „Naród i Państwo“ (3 і 9 ліпеня 1939 г.). Часта друкаваліся ў розных часопісах і журналах творы беларускіх паэтаў у перакладзе на польскую мову.

Наша таварыства арганізавала таксама некалькі большых вечароў з выступленнямі маладых беларускіх артыстаў. Сістэма-тყчна адбываліся штонядзельныя лекцыі, курсы беларускай мовы, а ў апошні час арганізаваўся беларускі хор і самадзейны тэатр.

Ва ўмовах гітлераўскага нашэсця на Польшчу, у верасні 1939 г. спынілася дзеянісць Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве. Уся яго маёмысць: абсталяванне, бібліятэка і дакументы — згарэла ў першыя дні ваенных дзеянняў.

На заканчэнне хачу заўважыць, што значны актыў нашага таварыства працаваў дружна, ахвотна і ахвярна. Цікава падкрэсліць, што акрамя Гальшыча Леўчыка з намі супрацоўнічаў іншы нашанівец — Рамуальд Зямкевіч.

Пётр Ластаўка

¹⁾ Пра гэты літаратурны вечар гл. таксама ўспаміны Максіма Танка „Лісткі календара“ Мінск 1970, стар. 248—250. Там эса Танк падае, што 2 ліпеня 1939 г. удзельнічаў ён у вечары, арганізаваным Асветным таварыствам беларусаў у Варшаве, што пратушчана ва ўспамінах Пятра Ластаўкі (ред.).

ВАЖНАЯ ПЛЯЦОЎКА

Аб тым, як і калі было заснавана Асветнае таварыства беларусаў у Варшаве, аўтарытэтна напісаў яго ініцыятар і арганізатор Пётр Ластаўка. Дзеля гэтага хачу спыніцца толькі над некаторымі фактамі, якія не былі вядомы Пятру Ластаўку, і якія да паўнёвую вышэй змешчаныя яго ўспаміны.

Істотную ролю ў стварэнні ўпамянутага таварыства адыграла група студэнтаў-беларусаў, якія вучыліся ў Варшаве. Найбольш ініцыятыўнымі і актыўнымі былі члены Камуністычнага саюза моладзі Заходняй Беларусі.

Справа легалізацыі статута была даручана на арганізацыйным сходзе Пятру Ластаўку іменна таму, што ён, не будучы членам Камуністычнай партыі, не выклікаў падазрэння буржуазных

улад. На гэтым сходзе ўдзельнічаў м.інш. Язэп Гапановіч, які абяцаў заняцца зборкай матэрыяльных сродкаў для патрэб таварыства. Здабыццём гэтых сродкаў заняліся таксама некаторыя іншыя ўдзельнікі арганізацыінага сходу.

Паводле ацэнкі арганізатараў, у той час пражывала ў Варшаве каля 20 тысяч беларусаў. Былі гэта своеасаблівыя эмігранты, якія ў пошуках працы і хлеба пакідалі вёскі і гарады Захадній Беларусі, і для якіх Варшава прадстаўляла большшыя выгады, чым сезонныя заработкаў ў Латвіі, Нямеччыне ці іншых замежных краінах. Многія беларусы прыязджалі сюды на часовы поўбыт, працавалі на будаўніцтве і пражывалі ў напаўразваленых бараках. Большасць беларускіх дзяўчат працавала служанкамі ў багацейшых польскіх і яўрэйскіх сем'ях. Усе яны сумавалі па роднай старонцы, скардзіліся ў сваіх пісьмах на цяжкія ўмовы жыцця і шукалі сваіх нацыянальных вартасцяў, якімі былі сваё асяроддзе, кніжкі і газеты на роднай мове і г.д.

Усё гэта ўлічылі арганізатары Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве. Згодна са статутам, не мела яно ніякіх палітычных заданняў і не субсідуявалася ніякой палітычнай партыйай ці арганізацыяй. З часам, у меру росту папулярнасці таварыства, многія польскія і беларускія прагрэсіўныя партыі і арганізацыі аднесліся да яго прыхільна, а рэакцыйныя — не змагаліся, паколькі, відаць, лічылі яго дзейнасць няшкоднай для буржуазнай дзяржавы. Так было да пэўнага часу...

Неўзабаве дзейнасцю таварыства зацікавіўся Краёвы Сакратарыят ЦК КПЗБ, які знаходзіўся ў Варшаве. Там даручылі мне асабісту разгарнуць ад імя Сакратарыята поўную апеку над Асветным таварыствам беларусаў, якое займала скромнае трохпакаёвае памяшканне на вуліцы Свентакжыскай № 9. У палове 1937 г. скантактаваўся я з беларускімі камсамольцамі на канспіратыўным сходзе ў Орсы і запрапанаваў ім пашыраць дзейнасць камсамольскай арганізацыі не толькі сярод студэнтаў, але і сярод рабочай моладзі. Між інш. запрапанаваў уключыць у іх арганізацыю маю зямлячку Алена Каркоз.

Адначасова, у паразуменні з Сакратарыятам КПЗБ, вырашыў я арганізаваць у Асветным таварыстве беларусаў партыйную группу. У яе склад пачаткова ўваходзілі Язэп Урбановіч, Аляксандр Шыдлоўскі і Арэхва, які з КСМЗБ быў прыняты ў КПЗБ. Кірауніком партыйнай групы з'яўляўся Аляксандр Шыдлоўскі, а камсамольскай групай кіраваў Орса. Прозвішчы многіх членаў КПЗБ і камсамола, якія ўваходзілі ў гэтыя арганізацыі, не памятаю. Але ведаю, што сярод іх былі Дуся Каркоз і Марыя Папок. Усе яны выконвалі ў той час партыйныя і камсамольскія даручэнні. Так, напрыклад, Алена Каркоз, якая працавала служанкай у ўрадніка Нарадовага банку польскага пана Кнопа, трыв-

мала канспіратыўную кватэру, якая выкарыстоўвалася Сакратарыятам ЦК КПЗБ¹⁾.

Камуністы і камсамольцы хутка сталі душой таварыства: была скамплектавана бібліятэка, зроблена падпіска на беларускія і польскія часопісы. Урбановіч перадаў таварыству свой радыё-прыёмнік з адаптэрам, а Шыдлоўскі — шмат грамафонных пла-сцінак. Маючы памяшканне і найбольш неабходнае абсталяванне, пачалі мы ў кожную суботу арганізаваць вечарыны, у час якіх адбываліся лекцыі, дыскусіі і танцы. Папулярнасць гэтых вечарын расла з кожным тыднем. Выкарыстоўваліся яны м.інш. і для зборкі добраахвотных грашовых ахвяраванняў, якія папаўнялі касу таварыства. Многія члены прыносілі ў падарунку кніжкі, а іншыя — пазычалі іх з бібліятэкі таварыства.

Трэба заўважыць, што на арганізаваныя таварыствам вечарыны не раз з'яўляліся шпікі, якія стараліся быць незаўважанымі, удавалі прыяцеляў беларусаў. Аднак мы былі асцярожнымі, у выніку чаго таварыства не падвяргалася ні большым шыканам, ні вобышкам. Час ад часу прадстаўнікі гарадскіх улад правяржалі бібліятэчны каталог і патрабавалі план лекцыйных заніткаў. Праца вялася так, каб не даць уладам падставы для дэлегалізацыі таварыства.

Значным зацікаўленнем карысталіся папулярна-навуковыя даклады, якія ўсё часцей рыхталіся нашымі студэнтамі.

Дапаўняючы ўспаміны П. Ластаўкі аб канцэрце М. Забэйды-Суміцкага, хачу заўважыць, што сярод прысутных былі таксама дзеячы ППС-ляўціцы, Стронніцтва людогага, дэпутат сейма Ірэна Касмоўская і паэт Войцех Скуза, а водгукі аб гэтым канцэрце друкаваліся не толькі ў віленскіх беларускіх часопісах, але і ў прэсе ППС, Бунда і Стронніцтва людогага.

У жніўні 1938 г. КПП і яе састаўная часткі — КПЗБ і КПЗУ — расшэннем Выканкома Камінтарна былі распушчаны. Па даручэнню Сакратарыята распусціў я группы КПЗБ і КСМЗБ у таварыстве, пры чым рэкамендаваў таварышам заставацца на месцы і працягваць культурна-асветную дзейнасць у духу прагрэсу і дэмакратыі.

Неўзабаве пачалася другая сусветная вайна, якая спыніла ка-роткую, але прыгожую і плённую дзейнасць Асветнага таварыства беларусаў у Варшаве.

Францішак Каравацкі

¹⁾ Гл. таксама Ф. К. Каравацкі, *Барацьба камуністаў за ўплыў у ле-
гальных арганізацыях, „У супроводзе гады падполья”, Мінск, 1958, стар. 80.*

ПРА ГАЛЬЯША ЛЕЎЧЫКА

Прапанова рэдактара Валкавыцкага напісаць нешта пра Леўчыка з нагоды яго юбілею — сotай гадавіны з дня нараджэння паказалася мне вельмі прывабнай. Бо як жа інакш! Пражкіў паэт у Варшаве роўна сорак гадоў (1904—1944), адсюль ішлі ў „Нашу ніву“ яго вершы, тут адбывалася яго грамадская і культурная дзейнасць — неразлучная частка беларускага руху ў Варшаве... Ужо і загаловак пачаў „выклювацца“ — нешта накшталт „Леўчык — беларускі пясняр Варшавы“. Думалася яшчэ — праз прызму Леўчыка лягчай і больш канкрэтна можна глянуць і на гісторыю беларускіх арганізацый у сталіцы, што даўно ўжо прасілася пад пяро.

Хутка аднак давялося сустэрэца з непрадбачанымі цяжкасцямі ў ажыццяўленні гэтай задумы. Ужо першое знаёмства з матэрыяламі выказалася, што не ўсім нашаніўцам шанцавала. У выніку, даступныя апублікованыя біографічныя звесткі пра Гальяша Леўчыка (Ляўковіча) надзвычай убогі і парадайна нязначна перавышаюць дасягненні літаратуразнаўства эпохі Дварчаніна. Можна таму мець абгрунтаваныя прэтэнзіі да гісторыкаў літаратуры, асабліва наших, варшаўскіх, якія не заняліся вывучэннем складанага жыццёвага шляху паэта, калі яшчэ былі сядрод нас шматлікія яго прыяцелі і знаёмыя.

Пётр Ластаўка, які жыў у Варшаве ад пачатку 30-тых гадоў і ведаў Леўчыка асабіста, заняўся ў палове 60-тых гадоў даследаваннем яго жыццяпісу, у першую чаргу — высвятленнем акаличнасцей смерці паэта. На вялікі жаль, заўчасная смерць не дазволіла яму закончыць гэтую працу, а карэспандэнцыя і запіскі, якія засталіся ў сямейным архіве Ластаўкі, не змяшчаюць нічога, што паказвала б на канкрэтныя рэзультаты яго пошукаў.

У такіх умовах лічу патрэбным прадставіць жменьку біяграфічных фактаў, якія могуць быць прыдатны даследчыкам літаратурнай спадчыны Гальяша Леўчыка.

Хіба першую звестку пра дзейнасць Леўчыка ў Варшаве змясціла 1 (14) снежня 1911 г. „Наша ніша“. Як паведамляў яе варшаўскі карэспандэнт Саўка Буравой, 21 лістапада 1911 г. адбылася тут беларуская вечарына арганізаваная студэнтамі Варшаў-

скага універсітета. „...на сцэне мы ўбачылі на лаўцы хворага, слабога, ледзь жывога мальца-беларуса, у згрэбнай сарочцы, прыкрытаага старэнкай світкай — тып праудзівага беларуса-мужыка. Быў то малады пясняр Леўчык Гальяш. Ён слабым голасам пад гітару прапаяў: „Мне трэба ўмерці” і апроч таго пасля шмат чаго дэкламаваў. Усё выпаўніў шчыра і публіцы надта спадабаўся“.

Як вядома, ва ўмовах царскага рэжыму адзінай беларускай арганізацыяй, якая існавала ў Варшаве, было зямляцтва студэнтаў-беларусаў Варшаўскага Імператарскага універсітета, якім апекаваўся вядомы вучоны Яўхім Карскі. Студэнтам памагалі беларусы — жыхары горада, якія мелі сваё сяброўскае, нефармальнае згуртаванне. Паводле Людвікі Войцікавай, у ім удзельнічалі Ванда Агуля-Кандрацкая (позней Ястшэмская), Вітаўт і Францішак Выславухі, Віктар Галаўня, Язэп Гапановіч, Лявон Дубайкоўскі, Марыя Залеўская, Рамуальд Зямкевіч, Гальяш Леўчык, Людвік Славінскі, Уладзіслаў Сталыгва з жонкай і дзяцьмі і іншыя.

Пасля першай сусветнай вайны зноў бачым Леўчыка ў Варшаве. 15 ліпеня 1925 г. быў ён выбраны сакратаром праўлення Беларускага камітэта ў Варшаве. Паведамляючы аб гэтым, віленская „Крыніца“ пісала 9 жніўня 1925 г., што памяшканне камітэта знаходзіцца на вуліцы Макатоўской 12, кв. 3.

Хацелася глянцуць на гэты дом, дзе Леўчык кожны дзень выконваў свае сакратарскія абавязкі. Вось і Макатоўская — у самым цэнтры горада, шукаем нумар 12... ды што гэта? Гэта ж Дом метадыстаў, з капліцай, адміністрацыйнымі і рэдакцыйнымі памяшканнямі і вядомай ва ўсёй Варшаве школай англійскай мовы. Неяк успамінаецца дзіцячая гульня „цёпла, цёпла...“. Леўчык быў пратэстантам, гэта вядома, а знойдзены след вёў несумненна ў правільным напрамку. Усё ж сумненні не знікалі: добра, ёсьць нумар 12, але ж гэта сённяшні, а як вядома, ад 1925 г. у Варшаве ператраслося амаль усё, не толькі нумары дамоў. Але аб tym, як там было калісь, не памятаюць ні суседзі, ні сучасныя старажы. Пацвярджэнне знайшлося толькі ў бібліятэцы: так, нумар не змяніўся.

Лакалізацыя Беларускага камітэта ў Доме метадыстаў выклікае зразумелую цікавасць. Нячаста здараецца, каб адна арганізацыя трymала бескарысна пад сваім крылом іншую арганізацыю. Гэта наводзіць на думку магчымасць узаемных сувязей, супрацоўніцтва. У чым гэта праяўлялася і якая была тут роля Леўчыка — вось пытанні, якія ўсё чакаюць даследчыка. Урэшце, справа не такая ўжо другарадная, паколькі ў чэрвені 1926 г. Леўчык выбіраецца сакратаром створанага ў Варшаве цэнтральнага праўлення Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры. Магчы-

Гальяш Лейчык, 1912—1913 г. З архіва Л. Войцікавай.

ма, што і ў гэтым выпадку не абышлося без супрацоўніцтва з мегадыстамі, нягледзячы на ўдзел у цэнтральным праўленні БІГіК беларускай хадэцыі кс. Адама Станкевіча. За гэтым прамаўляюць тагачасныя зацікаўленні метадыстаў беларускім рухам.

У 30-тыя гады Гальяш Леўчык быў служачым у Найвышэйшым Судзе ў Варшаве і адначасна шмат працаваў над перакладамі рэлігійнай літаратуры на беларускую мову, якія паявіліся ў выданнях „Арфа Сіану“, „Новае Жыщце“ і „Дух Праўды“. У гэты час, калі цэнтральнае праўленне БІГіК было ўжо ў Вільні, у Варшаве дзейнічаў толькі Беларускі студэнцкі саюз (1930—1933), а потым — Асветнае таварыства беларусаў. Гальяш Леўчык не ўдзельнічаў у кіраўніцтве гэтых арганізацый, аднак быў іх частым гостем, выступаў з сваімі вершамі.

Цікавыя звесткі аб жыцці Леўчыка ў першыя гады другой сусветнай вайны змясціў Ян Пятроўскі ў сваіх успамінах, выдаенных з нагоды 85 гадавіны з дня нараджэння паэта¹⁾. Іх вартасць дакументальная, паколькі з'яўляюцца пераказам слоў самога Леўчыка, з якім Ян Пятроўскі сустрэўся ў снежні 1941 г. у Варшаве. Варта пазнаёміцца з некаторымі фрагментамі гэтых успамінаў перш за ёсё з увагі на розныя недакладнасці, якія паявіліся на старонках друку.

Напярэдадні вайны (летам 1939 г.) Леўчык прафыгураваў у Слоніме, а жонка знаходзілася ў Варшаве. Хутка пасля таго, як немцы занялі Варшаву, Ляўковічы накіравалася ў Слонім, да мужа. Прыйблізна ў гэтым самым часе Ляўковіч пакінуў Слонім і пасля многіх цяжкасцей, ідуучы і едучы, прыбыў у Варшаву. У дарозе Ляўковічы размінуліся. Дайшоўшы да сваёй кватэры на Кашыковай вуліцы, Леўчык пастукаў у дзвёры, спадзеючыся, што дзвёры адкрыты жонка. На здзіўленне, перад ім стаяў чужы мужчына... Хутка выяснялася, што людзі, якія занялі кватэру, нічога не ведаюць пра папярэдніх кватарантаў і пра змест кватэры.

Такім чынам, прыбыўшы ў Варшаву, Ляўковіч застаўся адзін, без жонкі, кватэры і сваёй каштоўнай бібліятэкі. Не сядзеў ён на грузавішчы, — як піша Людвіка Войцікава, — паколькі дом не быў разбураны. Адначасова не мог быць тады (у 1940 г.) Леўчык у Слоніме, што сугеруе Алег Лойка (гл. Горад над Шчарай, „Маладосць“, красавік 1976 г., стар. 149).

Пазбаўлены ўласнай кватэры і найбольш неабходных сродкаў да жыцця, бадзяўся Леўчык у цяжкія акупацыйныя гады па чужых кутах. Нейкі час харчаваўся ў камітэцкай сталоўцы. Паводле сведчання Баляслава Манкевіча, на працягу 1940/41 і 1941/42 г.г. працаваў ён разам з Леўчыкам у якасці выкладчыка на курсах беларускай мовы. У 1942 або 1943 г. жыў Леўчык некалькі месяцаў у прытулку ў падваршайскай мясцовасці Гура Кальва-

Гальяш Леўчык, 1941. З архіва Пятра Ластаўкі.

рыя, пасля чаго зноў вярнуўся ў Варшаву. Тут пражываў у прытулку на Кракаўскім прадмесці (цяпер дом „Caritas“), які вялі манашкі. Быў ужо хворы, і прытулак даваў яму не толькі дах над галавой, цёплую страву, але і найбольш неабходную лекарскую апеку.

Аб апошніх днях жыцця Леўчыка — толькі домыслы... Істотнае пра лёс паэта расказаў у сакавіку 1979 г. тагачасны служачы Беларускага камітэта Мікола Ждановіч. Спакаўся ён з Леўчыкам у ліпені 1944 г. на два-тры тыдні перад Варшаўскім паўстаннем у памяшканні камітэта. Тады Леўчык адабраў сваё дакументы і развітаўся з М. Ждановічам, паведамляючы яго, што збіраецца ехаць у Слонім, які дарэчы быў ужо вызвалены Чырвонай Арміяй. Невядома аднак, ці выйшаў ён з Варшавы, тым больш невядома, ці дасягнуў сваю радзіму.

Пётр Ластаўка праводзіў пошуки сярод жыхароў Варшавы, якія і асяля капитуляцыі паўстання былі выгнаны з горада ў Прушкоўскі лагер. Атрымаў ён звесткі, быццам Леўчык памёр па дарозе з Варшавы ў Прушку і што пасля вайны прытулак наведала жонка паэта, якая забрала яго речы. На мой погляд, гэтыя чуткі мала праўдападобныя. Па-першае, наўрад ці перажыў

цяжка хворы, 64-гадовы Леўчык пекла паўстання, прычым трэба ўлічыць, што знаходзіўся ён у раёне Старага Места, дзе знішчэнні і ахвяры цывільнага насельніцтва былі найбольшыя ў горадзе. Па-другое, як піша Ул. Калеснік, жонка Леўчыка загінула ў час акупацыі¹⁾, і ўрэшце, па-трэцяе, сам прытулак быў да-шчэнту разбураны, у сувязі з чым не было куды і па што прыядзіць.

Невядомая смерць Гальяша Леўчыка — не выключэнне. Найхутчай падзяліў ён лёс многіх тысяч жыхароў Варшавы, якія загінулі без весткі ў трагічныя дні паўстання.

Юры Туранак

¹⁾ „Светач Хрыстовае Навукі“ № 81, 1965.

²⁾ Ул. Калеснік „Сцягі і паходні“, Мінск, 1965.

Я багат, багаты —
Аж да смеху, слёз:
Ні кала, ні хаты,
Ні каня, калёс.

Ні гумна, адрыны,
Пуні ні хлявоў,
Ні зярнят, мякіны
Ні свіней, кароў.

На адзежы латы
Хворы, худ і бос —
Я багат, багаты
Аж да смеху, слёз.

Гальяш Леўчык

ЮРКА ЗУБРЫЩКІ

УВАСКРАСЕННЕ

1

Апусцілася
ноч
падляшская
ў жыта,
дзе
зубамі
палаіскваў
атрад Граніта,
прыцікаваны
шрапнеллю,
бы
выяўленым
сакрэтам.
Драпежна
ў піке
шыпелі
варожая
вочы —
ракеты
i,
асляпіўшы зямлю з паднябесся,
на аголеных
піруэцлі
загонах.
— Браткі,
абы
да лесу! —
бадзёрыў Граніт змoranых.

А ім,
з зямлёю злітым,
на лес,
што праз вякі.
Наўсцяж
дранцвее
жыта —
карнікаў
штыкі
даймаюць ганьбаваннем...
...Бы
на гарачым
прыську
таропка,
упадад,
партызаны
ўганялі
абоймы
ў дыскі.

2

Жабрачка — нач
укленчыла
ля раненых.
Пад дзірванам-радном
хлопцы
найадданыя.

3

Граніт у сваёй стыхії.
Чуць свет —
у дазор —
на багна.
Цішыня,
як пятля
на шыі.
У ціне
пуціна
страгне
пад ліхаманкае сапенне.
Трыснёгам ногі
вяжа.

Цішыня
на ўваскрасенне
дарогу
не падкажа.

4

Вайна
апаліла
мары,
шуганула
траскучым
кругам;
Райска
пакутнага
зарывам
павісла
між Нарвай
і Бугам.
Магілы,
магілы,
магілы
уваскрасення
сталі
кодам,
генезісам
і
запаветнай сілай
вяртання
у
свабоду.

5

Мінамёты
тым часам
накрылі
прыстань начную Граніта,
успаролі
стальнымі
рыламі,
а хлопцы
спяць, бы забітая.

Збітае
утаропленае
затоенае
сутулілася

трывогі веяннем,
ў бераг
дальні,
сумненне
пытальна.

7

Спраўныя,
як адточаная думка,
што
берагі
засвойвае
найстромкія,
ці
незваротным
пяройдуць
віядукам,
калі
ты збочыш
з гэтай гонкі?
Зацятыя,
як багі
чыгунныя,
што
трывання
ўзважваюць
дозы,
ці
не закрыюць
бегу
ракунак
чалавечым
і гнусным:
досьць!?

Але
не да разважанняў,
калі
на шыгі
пастронак
ръшае.
Прачыналіся хлопцы
уражаныя
камандзіра
тырадай хрыплай...

9

Граніт перад строем сабраны, як сцяг:
— Браткі,
 што б
 нас
 ні стрэла,
пакуль
 сэрца
 б'еца
 ў грудзях,
наперад!

10

На плячо
ўскінулі
 стрэльбы,
не тутэйшыя
 ўжо
 жыхары,
i
 па купінах пайшли
 да грэблі,
бы
 па дарожцы шыфернай.

11

А на грэблі
 вецер
 свінцовы

наскроль пранізывае.
Уваскресенне
там вінцо п'є,
знімае з Граніта
правізію.
Ляжыць Граніт
распластаны
на грэблі,
як
на плато,
з паслабленымі
пясцямі.
То быў
кароткі
торг.
Вось мы
з табой
і квіты.
Ніякіх
даўгоў
між намі.
Ля грэблі
магіла
вырыта.
І на грудзі
дарожны
камень.

12

Растэрмінаваныя ратнікі
на ўзыходзячае
падаліся сонца
астатнімі
гранатамі
разрываць
блакаднае
кольца.

Ю. Зубрыцкі

З СВАЁЙ і ДЛЯ СВАЁЙ ЗЯМЛІ

I

Здзіўленне вечнай
Прыгажосці свету,
Забыць аб тым,
Што ты часовы ў свеце;
Здзіўленне існавання
Ёсць прыкметай, —
Яно, як променъ
Цемру нам асвещаць.
Ідзе наш шлях
Праз шчасце і праз беды,
А што наперадзе,
Што заўтра будзе?
Не ведаем,
Але стаіць у нашым credo:
Смяротны я,
Ды несмяротны людзі.
Здзіўленне, захапленне і каханне —
Хваліць у слове
І у песні славіць;
Не задаваць ніколі
Іншым ранаў,
Любоўю заўжды
Забіваць нянавісць.

II

І справа не ў тым,
Каб паласць у даведнік,
Каб кніжкі змясцілі
Анфас наш і профіль.
Хачу, каб дзесь прости
Звычайны наследнік

Увёў мяне шчыра
У надзённых слоў строфы.
Каб там, дзеся у вёсцы,
На узраўні гмінным,
Адкуль нас лёс вывеў
На знаныя сцежкі,
У памяці людской
Жылі ўспаміны
Так шчырыя, простиа
Нібы усмешкі.
Без культаў складаных
І без дыялектык,
Без бронзавых
Сшытых няволльнікам ботаў,
А толькі у словах
Для прыкладу гэткіх: —
„Ён быў наш калісьці
І будзе наш потым“.

III

Сястры маёй святыя абавязкі:
Карміць каровы і засеяць поле,
І выткаць кужаль, здобныя павязкі,
І вечна граць сваю выключна ролю.
Не апранаць ніколі штучных масак —
Быць тым, што лёс даў нам істотай,
Каб рысы захаваць сялянскай масы,
Абраз намаліваны горкім потам.
Прыходжу да яе ў хлявы і ў поле,
Калі хачу праверыць верыгоднасць.
Удзелімся слязой самотнай долі,
Каб адшукаць у сваім сэрцы годнасць.
Сястры маёй святыя абавязкі,
Мне грэшніку, мне зрадніку патрэбны,
Прышоўшы да яе — вярнуся ў казку,
Стаюся я шчаслівы і паднебны.

IV

У нарвенской даліне цішыня,
Вятраты з яе далёка адплылі.
І на мяжы паўвечара і дnia

Стаяць, як стражы горда тапалі.
У нарвенскай даліне цішыня,
Дзівосны, нібы добры сон, спакой.
І хочацца сусветы ўсе абняць,
І шчасце пакранаць сваёй рукой.
У нарвенскай даліне цішыня,
Не ведаю, ці ёсць я, ці не ёсць.
І чую, быццам у далёкіх снах
Пляе мая былая маладосць.

V

Тут немцы расстралялі партызана.
І бачу у паветры зараз рану.
Слязу на лісціках бярозы яшчэ бачу
І чую ў ветры адгалоскі плачу.
Хачу усім, усім багам маліцца,
Розным святыням: кіркам і капліцам;
Царквам, касцёлам і мячэцям
І ўсяму, што мірнае на свеце.
Усіх і ўсё прашу і паўтараю: —
Няхай жыве Сусвет, не умірае
Хай помніць смерць забітых партызанаў
І бачыць у грудзях паветра рану.
Мой бераг — гэта лес,
Што песню праспяваяў,
Пад небам маіх сноў
Высокім, дарагім.
На арфах сосен ён
Мелодыю зайграў.
І стаўся лепшым я
І стаўся я другім.
Мой бераг — гэта ключ
Далёкіх журавоў,
Які дрыжэў,
На сінім верасні крыле,
Калі глядзеў увысь,
Дык блакітнела кроў,
Хацелася у даль
За птахамі ляцець.
Мой бераг — гэта луг,
Мяне азеляніў,
Паклікаў у кружок
Прыяцеляў травы,

Ад чорнае імглы
Душу абараніў,
І стаў зялёным я
Ад ног да галавы.
Мой бераг — гэта лёс,
Які мне даў пяро
І загадаў какаць
Усіх, усіх людзей.
І за слабых стаяць
Напорыста гарой
І на сабе
Крытычным позіркам глядзець.
Мой бераг — гэта я,
Не той са слоў і сноў,
А толькі спыты ніткай
Горкага жыщцем
І зайдрасці і злосці
У маю ўліліся кроў.
І стаў тыповым я
Сучаснасці дзіцём.

VI

Цэп на шуле у пуні вісіць,
Забыў пра узлёт над саломай,
Біяк і цыпільня маўчыць
Стаю ля яго нерухома.
Кранаю адвыкшай рукой
Пальцы шэпчуць:
— Маўчыш, забіяка,
Павесіўся? Д'ябал з табой
Па табе не збираюся плакаць.

VII

Я сумны ад того, што паню трачу,
Твой сілуэт відочны усё меней,
Яшчэ хвіліну і ўжо не ўбачу,
Расплывашся у сонечных праменнях.
Прыйшла, была і адплыла далёка
Так, як усё прыгожае, не вечна.
І зараз наваліўся вечар змрокам,
І ахінуў мене халодны вечар.

І толькі верш астаўся распачаты
І толькі спеў астаўся абарваны,
Ці сапраўды была, ці не была ты,
А можа я прыдумаў толькі паню.

Алесь Барскі

Ля выстапкі твораў „белавежцаў“ на ўрачыстым адкрыці сезону 1978/1979. Фота М. Шаховіча.

НАДЗЕЯ АРТЫМОВІЧ

* * *

З неспакойных дарог
Вяртаешся ў сваё гняздо
Краявід
Абмыты градам поту
Прывітае цябе цішынёй...
 У блізкіх крыніцах
 Пульсуе чыстая вада
 А слова
 Ёсць словам.
З родных пяскоў
З матчынай маршчыны
З цяжкай спякоты
Лета
Будзе
Калючы шматвугольнік восені
Што заўсёды прыйдзе
 да цябе
 да мяне
А памяці ў падарожжа
Ужо трэба наслайца
Скібамі жывымі і мёртвымі
 Лугам
 Не уквецішся
 А жнівень
 Горкім будзе.
Ледзяны месяц
Крэсліць
Кругі
 усё больш кругоў...

* * *

Распалио касцёр
у цёмным лесе...
склічу яшчэ раз
зязулі-пракі
палічу гады-хвіліны...

павяду белых коней
да вадалою
у вадапой укіну
абдзёртую манету...
гляну ў люстра
абніму восеньскасць неба...
заслухаюся яшчэ раз
у жоўтай музыцы...
схаваю
глыбока
лістападавы прыпей...
на руінах хаты
намалюю
усход і заход сонца...
раздзялю тры кроплі вады
на апошнія дні...
скіну з плячэй
панцыры...
пайду
за рэхам
твайго маўчання...

* * *

Замкні шчыльна акно
няхай чорнаяnoch
не збірае пладоў дня

мае вусны
шшукаюць
часу

твае вусны?

сёння
наш агарод макаў
стопіць усё
у адну чырвань

чырвоны наш сон
сёння
у моры самотнасці
маёй і тваёй
спывае
песню надзеі

надзеі
на меру
гэтай клеткі-шкарлупы

далоні нясуць
кубак цішыні
ціха

штукаеш?
не шукай люстра
люстра — час
не мая віна
не твая віна
віна часу

цудоўнасць чэрні
ноч доўгая
доўгая
як чаканы жанчынай
дзень нараджэння
першага дзіцяці

гадзіннік
не памыліўся
іранічна-банальны ранак
разбіў нашую шклянку

на яве
па моры самотнасці
плылі бяспечумна
хвалі людзей...

* * *

Даспей ледзяны агонь.
Ужо позна.
Вуліца без жалю развіталася з бязрукім прахожым.
Неба заснула.
Дзікая цішыня ласілася другой вячэрай.
Вечер гуляў у шалёнай стыхii.
О, як добра
Распазнаць ледзяны агонь...
Шар зямны і мы
Малыя...

Страшна стаяць на скрыжаванні
Чырвонае свягло палюе на твой цень...
Рэцэпт на крутой сцежцы
З невідочнай памылкай...
У вачах цёмна-цёмна.
Не, не боль
Гэта толькі вока...
Цяпер
Яшчэ раз прытуліцца да зямлі
Адзінока...
Будаваць
Веру...
З чаго? У што?
Можа варта паўтарыць гэты лёс
І белую кроў ачысціць з попелу
Плач гарадоў уязыць за добую манету
У непадзельны дзень...
Не слухаць званоў у кепскі час
Нараджэнне вадзянай вясны
Прамаўчаць
Не хваляваць сярэдняга пейзажа
На яве не піць сноў
У снах забыць пра яву.
 Так прытуліцца да зямлі
 Так будаваць веру.

* * *

прадчуванне
схаванае ў хмарах
 хтось сказаў
трэба лячыць гэты дом
дзе дзень шукае дня
а ноч шукае ночы
пахне хлеб з яшчэ адным уколам
праўдівы дождж не падае
дуэт чорна-белых ценяў
блудзіць у чырвонай пасцелі
 хтось сказаў
вокны ў гэтым доме хварэюць
трэба чыстай рукой
ратаўцаць і вокны і вочы
прашаптаць забытую малітву

на хлеб
на соль
на вас усіх
яких ужо няма

* * *

I прыйдзе ноч
калі загаворыць неба
хмара сшытая слязой
прарвецца
ёлка салодкай фантазії
спаліща пад вокам чужым

шукай сваёй вуліцы
і мора з новымі пейзажамі
забудзь прылівы адлівы
спявай
калі віно ўмірае

перед намі такая щёплая вячэра
зайтра свята
свята невідочных людзей
будзе асцярожная кампанія
развітанне тваё — дзень для ўсіх
аднак
аднак адно месца пустое
нікто не прыкмеціў

пагавары з гадзіннікам жартуючым
пытай
што ёсьць жыццё шчасце боль
адказы ідуць уласнымі дарогамі
затрывожана майская восень
непатрэбна
бо гэты май — жнівень ненароджанаг

мыляцца крокі ў танцы
музыка стомлена
аркестр з бледным тварам

так дагарае свечка

* * *

і гэта не пара
каб прыдумаць рэальны час
або сон
так балюча ў маіх словах
ты
я знаю, што заўсёды алфавіта
вучымся ад першага класа
а думка
любіць невядомае

*

ідзе дождж
і гэта не пара
каб сонцу смяяцца
не пара
каб зачыніць апошнія дзвёры

* * *

не пытай
добра знаеш
смак уцёкаў ад сябе
добра знаеш
што гэты дом без даху
і няма тут слоў

*

горад спывае
хаўтурная песня
льца па небяспечных вуліцах

*

твой прыяцель маўчыць
у такую пару
а я
пішу такія малыя слова
нават можна акрэсліць наш час
прадбачыць — немагчыма

Надзея Артымовіч

ЧАД РОЗЧАРОВАННЯ

Ворочалась часамі до мэнэ,
Вырываля з очы сон,
У душіе
як у нэбі
вышытум зорамы
то запалювалось,
то гасло
нашэ мынула.

* * *

Бувало... ждав...
а дні булі довгі, як кілёмэтры.
В самостносі ожидання
нэ було ныкого —
Малёвав тогды я дэнъ
з Твойіх губ, бліскуч очы
і тэплыні тела.

* * *

Чад розчаровання
огорнув мое сэрце
і од дзісь,
вжэ нэ буду ждаты
на Твое
вэртанне до мэнэ.

УВАГІ АБ ТВОРЧАСЦІ „БЕЛАВЕЖЦАЎ”

У адчуваннях чытачоў прынялася думка, што голас пісьменніка — гэта голас грамадскасці, які не ўнікае ў структуру творчасці, а абмяжоўваецца толькі да зместу. Бо вядома ж, што свабода ў выбары тэмы, мастацкай паставы, выбар у іерархіі спраў застаецца ў сферах сувэрэнай дзейнасці пісьменніка. Свабода ад накінутых праграм існуе ў літаратуры да таго часу, пакуль пісьменнік не начынае выступаць ад імя грамадства. Крытыка даўно біла трывогу аб слабым зацікаўленні літаратурай іменна таму, што яна замкнулася ва ўласным свеце, ва ўласным нутры, уласных рахітычных адчуваннях. Гісторыя паказала нам выразна, што літаратура жывілася па-за мастацкімі працэсамі, інспіравана была не толькі жыццём мастацтва. Выступленне ад імя грамадства, выкарыстоўванне яго мовы, сімвалу яго культуры ці міфалогіі, пошукуі ўласных радаводаў і харацтэрных рыс, не адмаўляючыся, вядома, ад наватарства формы і важнага для творчасці эксперыментавання, дае нам поўны вобраз літаратуры, свабоднай у сваёй творчасці і патрэбнай у сваіх здзяйсненнях.

Ці група „Белавежа“, апрача сваёй моўнай іншасці, стварыла літаратурную мадэль, якая абапіраецца на ўласную багатую традыцыю? Ці творчасць „белавежцаў“ разумелася як грамадская служба? Пытанні гэтая варта разгледзець яшчэ і таму, што літаратурныя групы (гэтым термінам будзем карыстацца ў разваражаннях аб „Белавежы“) ставяць супольную літаратурную мэту, ажыццяўляюць супольныя мастацкія планы, сабраныя вакол мецэнатаў, вядуць спречкі з пісьменнікамі, вядомымі раней іх чытачу, з канкурэнцыйнымі групамі. Літаратурныя групы распадаюцца, калі іх члены здабудуць творчую сталасць і самастойнасць у літаратуры. Функцыянаванне „Белавежы“ на працягу больш дваццаці год, яе ажыццяўленая дзейнасць, не падпарадкоўваецца гэтай фармуліроўцы. Адказ, на выгляд, здаецца просты. Дасягненні групы пісьменнікаў, якія ў літаратурным жыцці, ужо па-за групай, пачалі спаўняць сваё прызвішнне (Алесь Барскі,

Янка Чыквін, Сакрат Яновіч ці Віктар Швед), але даволі моцна звязаныя з дзейнасцю групы, часта ёю кіруочы і ўздзейнічаочы на яе мастацкі харектар, ствараочь небяспечнае становішча. Націск, які вынікае з пэўных пазіцый іх у літаратуры, асабліва выразных у літаратуры невялікіх асяроддзяў, якімі з'яўляючца нацыянальныя меншасці, вядзе да становішча аддавання перавагі пэўнай тэматыцы, да моды на прызнанага пісьменніка, пэўнага мастацкага ўзору, топчучы гэтym самым фантазію маладых. Пры такім становішчы не ўдаецца маладым сказаць сваё слова, хіба што хтосьці сам акажацца індывідуальнасцю. А такіх нямала ў групе „Белавежа“.

Парушаочы справы, якія належаць хутчэй за ўсё да сферы сацыялогіі літаратуры і важныя пры паказе фармавання мастацкай індывідуальнасці пісьменніка, трэба таксама некалькі слоў прысвяціць дыялогу пакаленняў.

У становішчы, аб якім пішу, у адзінстве, не можа дайсі да вострых палемік, да выпрацоўкі і прадстаўлення ўласных маральных ацэнак, уласнага светапогляду, спробе акрэсліць сваё месца, бо пісьменнік жыве ў асяроддзі і грамадстве, належыць да народа, у якога ёсць свая гісторыя, традыцыі, звычай. Ён выказваецца за або супраць. Гаворачы яшчэ інакш, пісьменнік паддаецца націску гістарычных падзеяў, прымаючы на сябе абавязкі, працуе ацаніць гэтую падзею. Аднак, ці з-за адсутнасці падзелу на пакаленіні, а дакладней, з-за розніцы, якая вынікае з прадстаўляемых мастацкіх твораў, якія не з'яўляючца формай мастацкага дыялогу, ці з-за адсутнасці мастацкай нязгоды ў рамах групы мы можам гаварыць аб застоі? Адказ ясны — не.

Мастацкія дасягненні групы „Белавежа“ ў сувязі з культурным паграніччам становішча мастацкім даялогам паміж тэндэнцыямі беларускай літаратуры канца XIX і пачатку XX стагоддзя, тым рэпартажным часта апісаннем бацькаўшчыны, з рэквізітамі, гэтamu апісанню прыпісанымі; з другога боку, выразна відаць націск савецкай літаратуры, апрача таго, нельга не заўважыць сярод наймалодшых „белавежцаў“ мастацкую блізкасць да польскай літаратуры. Гэта перш за ўсё ўнутраны дыялог мастака ў пошуках паэтычнай мовы. Працэс удасканалівання пяра пачне выяўляцца, магчыма, толькі ў сутыкненні з суседнімі літаратурамі, праз транслятарства і дыялог унутры групы ў добрым сэнсе гэтага паняцця.

Ментарскі тон гэтага выказвання вынікае з уражання, якое дало чытанне сцэнічных твораў „белавежцаў“. Прыстасоўванне тэксту да патрэб малой вясковай сцэны, да ўзроўню гледачоў, ужо ў замысле ліквідавала важны для п'есы элемент выхаду па-за рамкі часу. Няма ў п'есах праблем вёскі (ды яшчэ накіраваных да вясковай грамадскасці), той візуальнасці, якой служылі

б ситуації з дыялогамі п'есы. Старэнне вёскі, размовы аб што-дзённых спраавах, рэквізіты ўласнай гісторыі і ўласнай тоесамнасці абмяжоўваюцца часта толькі да вышыванай кашулі і мовы, але затое заўажаецца шырокое выкарыстоўванне гуллівага, гумарыстычнага элементу, што адсоўвае, як здаецца, на далейшы план справу паказання міфалагічнага харектару гэтай зямлі. Бенфееўскія канцэпцыі, г.зв. тэорыя міграцыі ці работы Гердэра паказалі, што фальклорная крыніца можа стаць важным інструментам, фармующим нацыянальную свядомасць у літаратурнай карціне. Аднак гэта не закіды ў бок беларускіх сцэнічных твораў, бо ў іх відаць лінія развіцця і разумення ўласнага прызвання. Пакуль што перамагла часовая роля, інтэрвенцыйная. Заміранне вёскі, традыцыйной культуры ў форме апакаліпсійных карцін, якія пераходзяць на гэтую глебу ў форме літаратурнага слова. Гумар у сцэнічных творах Юркі Геніюша і Сакрата Яновіча з'яўляецца, як здаецца, прыкладам паказу аднаго з фактараў, якія складаюцца на паняцце культурнай сувязі: атмасферы царкоўнасці, святочнага смеху. Належала б чакаць, што, напрыклад, постаць Тарашкевіча дачакаецца ў беларускай п'есе не толькі вернай фатаграфіі яго жыцця, якое з'яўляецца ласай прынадай для кожнага драматурга, але, магчыма, таксама паказаны будзе яго ўнутраны маналог, які нараджаўся асабліва ў часы адзіноцтва. Яго біяграфія яшчэ да канца не выказана і поўная ўнутранага дыялогу, які ў літаратуры можа аказацца барометрам, міфам гэтак званага спойненага нутра.

Пісьменнік не павінен толькі пераймаць літаратурныя схемы, папулярныя і прынятыя єўрапейскай літаратурай. Пісьменнікі, не саромячыся ўласнага закутка, найчасцей працуяць прыдаць сваёй прывязанасці да месца панаднацянальны ўдзел. Такое становішча спрыяле смеламу партрэтаванию ўласных пейзажаў, не баючыся ўніверсалізму.

Больш чым дваццацігадовая практика „Белавежы“ паказала суседзям, братнім літаратурам, сваю іншасць. Пастаянства, з якім літаратурная творчасць „белавежцаў“ служыла роднай зямлі, дакладнае партрэтаванне ўласнага свету, дзяцінства, а прытым гэтая здзіўляючая пэўнасць, што гэты метад заключае ў сабе апавядальнную вартасць, харектэрнасць, важную і за этнічнымі граніцамі. Рэалістычна схема многіх твораў з'яўляецца толькі зыходным пунктам для фантазійнай афарбоўкі і доступу да сімволікі.

У паэзіі Янкі Чыквіна, асабліва ў апошнім зборніку „Неспакой“, выразна малююцца частыя вяртанні ў свет дзяцінства. Верш, які адкрывае томік, — гэта верш калянднай узаемнасці, чакання, прыслухоўвання да часу. З таямнічасці, з вобразаў дзяячыніць у асенніх марах, з чакання і адначасова неспаўнення, якое

заўсёды нас акружае, родзяцца вершы. Вершы, якія з'яўляюцца дыялогам з тым, што мінае, і з тым, чаго не спадзяўаемся, а яно прыходзіць непазбежным фатумам. Цывілізацыя і вёска, не пазбяўлены сваіх трагедый, — гэта галоўныя тэмы. Чыквін у вершах, асабліва ў „Плачы Яраслаўны“ — у гісторыі, у інда-еўрапейскім матыве спячых вояў, заўважае вечную праўду. Прыйметы традыцый і культуры, сігналізаваныя ў ранейшых зборніках, між іншым, „Святой студні“, з'яўляюцца першым крокам да стварэння ўласнай беларускай міфалогіі. Звязтаецца яшчэ паэт да старажытных культур, шукае там уласнага прызвання, уключае свет уражанняў з дзяцінства і няспынныя пытанні дарослага свету. Пытанні вечныя, простыя і драматычныя. З драмы выбару родзіца верш Чыквіна.

Апавяданні і паэтычныя мініяцюры Сакрата Яновіча, будаваныя па простай мастацкай сістэме, узбагачаныя метафорай, ашчадным ужо ў прынцыпе стылем, а пры гэтым умение па-майстэрску спалучаць паэтычныя фігуры, дазваляюць Яновічу вырваницца з мялізны банальнасці і фатографічнасці запісаных сітуацый — паказваюць працэс дэзінтэграцыі грамадства, вырванага з традыцыйных грамадскіх структур, з імкненнемі да вялікагарадскога жыцця і да велічы, інакш кажучы, з імкненнемі вымасціць сабе прытульнае гняздзечка авансу. У „Вялікім і малым горадзе Беластоку“ (дазволю сабе перафразаваць загаловак першага зборніка апавяданняў, перакладзеных на польскую мову) жывуць, у большасці апавяданняў Яновіча, няўдачнікі, якія, нягледзячы на грамадскі аванс, не могуць прыстасавацца да новага жыцця, але і зворт ва ўмовы дзяцінства ўжо немагчымы. І часцей за ёсё гэта ціхая трагедыя чалавека. Яновіч стварыў харектэрную для правінцыі галерэю тыповых вобразаў. Паэтычны запіс, перарываны рэпартажнымі ўстаўкамі, становіцца вельмі пераканаўчым і ашчадным запісам. Яновіч знаходзіць тэмы ўсюды, у асяроддзі, у якім правёў дзяцінства і сталасць. Гэта запіс часу, у якім жыве пісьменнік, запіс вельмі важны не толькі для беларускай літаратуры.

Аляксандр Баршчэўскі ад першага зборніка „Белавежскія матывы“ аж да апошніх твораў, апублікованых у „Ніве“, прыйшоў выразны шлях тематычных перамен. Праўда, каханне як тэма аб'ядноўвае шмат тэкстаў, тэма вечная і бясконцая, паддавалася ў вершах Барскага паступовай эвалюцыі. Ад цудоўных эротыкаў, быўших пантэістычным „прычасцем“, з таямнічым абрадам эратычных экспіяцый, аж да чыстага біялагізму, той „голай душы“ ў голых вершах. Вартая прызнання тэматычная маналітнасць гэтых вершаў. А, як вядома, паэт павінен служыць сваім жыщцём і сваім талентам некалькім тэмам. Гэта між іншым адрознівае вершы ад вершаванага рэпартажа і заказаў рынку, якім

паддаецца нямала паэтаў. Барскі не задзівіць чытача ні наватарствам, ні тэматыкай — зачароўвае перш за ўсё шчырасцю перажыванняў, нібы час збіраўся адабраць у яго гэтае вечнае заплненне.

А вось апавяданні Мікалая Гайдука, прыбранныя ў гістарычныя касцюмы і легенды, прабуюць сёння пацвердзіць трываласць філософскіх і маральных праўд, не пакідаюць збоку і эстэтычных патрэб, якія ў прозе Гайдука робяцца пейзажным падкладам для передачы дыялогаў і ўвядзення мастацкіх персанажаў. Гістарычны касцюм, і гэта трэба сцвердзіць на самым пачатку, вельмі старанны, а пры гэтым выразна намаляваныя вобразы герояў даюць нам урокі гісторыі. Ці толькі гэты элемент носіць у сабе проза Гайдука, ці па-за гістарычнымі падзеямі, перанесенымі ў свет літаратуры, часта ўяўленымі, на нястрымных лейцах фантазіі? Гайдук прыдзяляе ўсім героям важныя ролі. Адных надзяляе плюсамі, іншых — мінусамі, адны гінуць, часцей за ўсё тыя, што змагаюцца за справядлівасць, другія жывуць. Ці гэта наш папрок сумлення, знак запытання, паставлены ў адным з пакаленняў? Пісьменніцкая стараннасць Гайдука і ўмение канструяваць фабулу дае нам жывыя творы. Але найважнейшыя, здаецца, у гэтих творах пошуки лёсу групы, народу, які шукае ўласнага „я“.

Усе гэтыя ўвагі не з'яўляюцца нават спробай засігналізаваць багатую праблематыку твораў „белавежцаў“. Гэта ўвагі, запісаныя толькі для выканання рэцензэнцкай павіннасці, вельмі хатычна і не без суб'ектыўізму. Падпарадкованыя яны былі адной галоўнай мэце — пошукам у творах „белавежцаў“ характэрных рысаў і сілы, зачэрпнутых з уласнай багатай гісторыі.

Гісторыю гэту працягвае Віктар Швед. Усё ў яго дзеяцца тут і цяпер. Узнёслы тон яго вершаў (у свой час я пісаў аб гэтым шырэй) вяжацца ў гэтым выпадку з прыніццем на сябе пэўнай ролі, якую, як думае Швед (так мяркую), павінен выконваць паэт. Функцыя народнага гусляра, настальгія за мінулым і радасць сёняшнім днём — усё гэта грамадзіща ў гэтаі пазіі і змяшчаеца ў яе грамадскай ролі. Гэта не вузкае прыстасаванне да прыёму і выкананне акрэсленых літаратурных праграм. Узнёсласць вершаў Шведа вынікае галоўным чынам з біяграфіі паэта і пэўных нуртаў у літаратуры, якая фармавала першыя яго вершы. Некалькіх кніжак, сярод іх вершы для дзяцей, — можа якраз таму пракраліся ў іх неабходнае часам у такіх выпадках маралізование і дыдактызм.

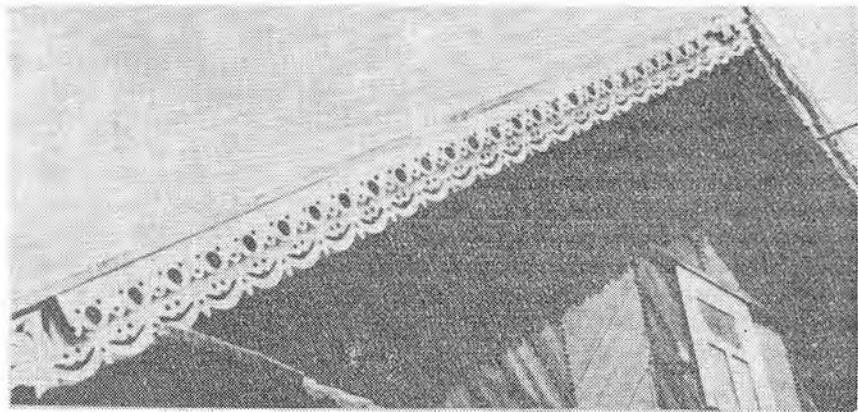
Аб дэбюце аднаго з малодшых „белавежцаў“ напісана ўжо нямала. Пішучы аб гэтым зборніку, я ўжыў такую формуліроўку: „Антаганізмы свету, тэрытарыяльныя падзелы, здаецца, з'яўляюцца для паэта нечым чужым, няважным. Існаванне слова і па-

трэба дзяліцца ім, як супольная малітва, літургічны спеў, урачыстае багаслужэнне адбываецца ў цяперашнім часе. У паэзіі Шаховіча жыщё робіцца праекцыйным экранам, на якім чалавек, які шамочацца з таямніцамі часу, ставіць пытанні, на якія не атрымлівае адказу. Трансляцыю паміж рэчаіснасцю і сном, паміж рэчаіснасцю і ўспамінамі паэт стараеца вытлумачыць бергсанайскім прынцыпам „мінулае адбываецца ў кожнай дробязі нашага жыцця“. У паэзіі Шаховіча выразна адзначаюцца патэтичныя вобразы, сканструяваныя з міфалогіі гэтай зямлі.

Надзея Артымовіч у вершах працуе сыйсці перш за ўсё ва ўласнае нутро, цёмнае, таямнічае і адначасова захапляючае. Гэты сыход у сябе самую адрывае яе ад канкрэтнасці. Візійнасць яе тэкстай замкнута ў яе нутры. Шлях, які прайшла паэтэса, вёў ад народнай песні, ад зачараванасці яе мелодыяй і спенаўсцю. Шлях гэты вядзе ва ўсё глыбейшыя слай свядомасці, усё больш хітрыя, чудоўныя лабірынты. Аднак не будзем папярэджваць яе дасягненняй.

Можа сіла літаратурнай творчасці „белавежцаў“ заключаеца ў шчырай палеміцы, у разнароднасці літаратурных прапаноў? Кароткі агляд быў, здаецца, дакументаваннем гэтай думкі.

Янка Леанчук

„Вятроўка“ на даху У. Клімчука з вёскі Залатнікі, гм. Юхновец. Фота М. Гайдука.

З ВІЗІТАМ У ПЯТРА СЕРГІЕВІЧА

(да восьмідзесяцігоддзя з дня нараджэння мастака)

Аўтапартрэт (1939).

Вандруючы вуліцамі і за-
вулкамі малаяўнчай Вільні па
слядах багатай гісторыі, пры-
помнілася мне, што пражывае

тут сведка бурлівага палітыч-
нага і грамадска-культурнага
жыцця дваццатых-трыццатых
гадоў, старэйшы таленавіты
беларускі мастак Пятро Сер-
гіевіч. Не маючы яго адресу,
пачаў я гартаць тэлефонную
кніжку і, натрапіўшы на нумар,
пазваніў на кватэру ма-
стака. Адазваўся ў трубцы
прыемны жаночы голас. Жон-
ка Сергіевіча перадала труб-
ку мужу, які сардечна запра-
сіў у гості. Ветліва кланяю-
чыся, сустрэў мяне на парозе
кватэры пасівельні мужчына з
дабразычлівай усмешкай і вя-
сёльмі шэра-блакітнымі вачыма. Прывітаўся я з мастаком і з яго прыемнай, пажы-
лой ужо жонкай Станіславай.
Неўзабаве мы, як быццам бы
ўжо даўно знаёмыя, сардечна
разгаварыліся за гасцінным
сталом.

Адразу ж у мяне абудзіла-
ся журналісцкая прывычка —
палез у кішэню за блакнотам

Партрэт жонкі мастака (1957).

і папрасій мастака расказаць аб сваім багатым, поўным радасцей і нягодах, творчых пошукаў і здзяйсненняў жыцці.

Пятро Сергіевіч нарадзіўся 10 ліпеня 1900 года ў вёсцы Стойрова Дзісенскага павету Віленскай губерні ў беднай сялянскай сям'і. Малаяёнічае Богінскае возера, над якім драмала родная вёска, а таксама лясны масіў, што пачынаўся адразу за ўскраінай бацькоўскай хатай, далі першыя ўражанні будучаму мастаку. Не маючи працы на вузкім бацькоўскім загоне,

падрастаючы юнак падаўся ў 1917 годзе ў Пецярбург. На яго вачах у сталіцы адбыліся рэвалюцыйныя падзеі. Пасля году працы ў рэвалюцыйным Піцеры рабочы камітэт накіраваў Сергіевіча на фабрычныя курсы, на якіх праходзілася праграма сярэдняй школы. На курсах выкладаў мастак Андрэй, які заўважыў у Сергіевічу скільнасці да малюнка. Вярнуўшыся ў Вільню, не маючи закончанай сярэдняй адукацыі, у 1920 годзе Сергіевіч быў зачленены вольным слухачом на мастацкі факультэт Віленскага ўніверсітэта. Вывучаў пейзаж у праф. Фердынанда Рушчыца і партрэт у праф. Бенедыкта Кубіцкага. Восенню 1924 года Сергіевіч быў прыняты вольным слухачом на другі курс Krakauской акадэміі мастацтваў у майстэрню праф. Юзэфа Панкевіча, які дапамог Сергіевічу грунтоўна засвоіць тэхніку малюнка. Прафесары Krakauской акадэміі, вучні Яна Матэйкі, далі Сергіевічу добрую реалістичную школу. На жаль, не маючи матэрыяльных сродкаў, Сергіевіч пакідае старажытны польскі горад і вяртаецца ў Вільню, дзе з 1926 па 1928 год вучыцца ў майстэрні праф. Людоміра Слядзінскага, вучнем якога быў таксама вядомы беларускі мастак Mixась Сеўрук.

Знаходзячыся ў Вільні, Сергіевіч апынуўся ў цэнтры беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, якім кірава-

ла Камуністычна партыя Захо́дній Беларусі. Працаўаў тут Беларускі пасольскі клуб, які аб'ядноўваў прадстаўнікоў заходнебеларускіх працоўных мас, адстойваючых права гэтых мас у польскім сейме. Вільня стала цэнтрам узрастаючага грамадаўскага руху, які набываў агульнана-роднага рэвалюцыйна-вызыва-ленчага характару. У Вільні разгорталі сваю дзейнасць культурна-асветніцкія арганізацыі, беларускае навуковае таварыства, развіваліся пе-рыядычны друк і выдавецкая дзейнасць. Патрэбы кніжных выданняў садзеяйнічалі стварэнню беларускай школы ма-стакоў-графікаў. Графіка за-хапіла таксама Сергіевіча, які аформіў два паэтычныя збор-нікі *Міхася Машары* і некаль-кі нумараў часопіса „Нёман“, у якім змяшчаліся рэпрадук-цыі яго мастацкіх прац. Пасля заканчэння ў 1928 годзе Ві-ленскага ўніверсітэта Сергіевіч перажываваў цяжкія гады. Не меў дзе жыць, не меў па-стаяннай праціскі. І толькі ў 1932 годзе ўдалося Сергіевічу працісацца ў Вільні і ўступіць у „Віленскае таварыства неза-лежных мастакоў“, якое ства-рала магчымасць экспанаваць свае карціны на выстаўках. Сергіевіч часта выязджаў у сваю родную вёску, дзе маля-ваў партрэты землякоў. Заду-моўваеца ён таксама над гі-старычным мінулым беларус-кага народа.

Крыніцай творчага натхнен-

Партрэт Максіма Багдановіча (1967).

ня для Сергіевіча была бела-руская паззія, у першую чар-гу творы Янкі Купалы.

У канцы 1935 года Сергіевіч арганізуе ў Вільні першую выстаўку сваіх мастацкіх прац. У часопісе „Шлях моладзі“ паявілася наступная нататка аб гэтай выстаўцы: „Пётра Сергіевіч ёсць мастак цалкам беларускі. Любым яго матывам ёсць праца селяніна на полі, вясковыя флірты, на-родныя гульні, словам, усё ся-лянскае жыццё. Нямала ўва-гі мастак прысычае і нашай мінуўшчыне“. ¹

¹ „Шлях моладзі“, 1936, № 1, стар. 11.

Цікавую ацэнку творчасці мастака зрабіў Максім Танк у „Лістках календара” 9 чэрвеня 1939 года: „Пётра Сергіевіч — своеасаблівы, з ярка выражаным нацыянальным харектарам мастак (...) Бачу на сцяне некалькі новых партрэтаў яго браслаўскіх землякоў, на тварах якіх выразна выпісана іх класавая прыналежнасць, а ў вачах мужыцкая ўпартасць, упэўненасць у сваіх сілах і вера ў лепшую будучыню”.¹

Пасля ўз'яднання беларускіх зямель у адзінай дзяржаве, часопіс „Літаратура і мастацтва” сцвярджаў: „З устанаўленнем Савецкай улады ў Літве тав. Сергіевічу створаны ўсе ўмовы для разгортвання творчай работы. Ён з'яўляецца сталым супрацоўнікам Беларускага музея ў Вільні, шмат працуе ў галіне партрэтнага жывапісу на тэму «Кастусь Каліноўскі». Саюз савецкіх мастакоў БССР устанавіў цесную сувязь са сваім вільнюскім калегам па кісці і ў хуткім часе арганізуе ў Мінску выстаўку яго работ”.²

Экспазіцыю выстаўкі спыніла вайна. Беларусь апынулася пад гітлераўскай акупацыяй. Не маючы чаго есці,

Партрэт Максіма Танка (1962).

Сергіевіч пераїзджае з Вільні ў сваю родную вёску, дзе малое сялян за харчовыя працукты. Пасля разгрому немцамі партызанская атрада, у якім змагаўся сергіевічаў брат Федзя, мастак уцякае ў Вільню, ратуючыся ад арышту.

Наступіла даўгачаканае вызваленне ад гітлераўскіх акупантаў. Сергіевіч ізноў паступае на працу ў Беларускі музей у Вільні. У 1946 годзе музей быў расфармаваны, і мастак пераходзіць на працу ў Дзяржаўны літоўскі мастацкі інстытут, у якім працаваў па 1951 год.

У шасцідзесятую гадавіну з дня нараджэння Сергіевіча (1960) урад Літоўскай ССР надаў мастаку званне заслужанага дзеяча мастацтваў рэспуб-

¹ Максім Танк, Збор твораў, том 4, Мінск 1968, стар. 414—415.

² „Літаратура і мастацтва”, 14 чэрвеня 1941 г.

блікі. Экспанавалася ў Вільні персанальна выстаўка Сергіевіча. У 1963—1965 гадах мастак наладжвае перасоўныя выстаўкі па гарадах і мястэчках Беларусі.

Па запрашэнню польскіх жывапісцаў з таварыства „Захэнта“ ў красавіку 1968 года Сергіевіч пабываў у сталіцы Польшчы Варшаве і ўдзельнічаў — як адзіны мастак з СССР — у выстаўцы, налажанай польскімі мастакамі-рэалістамі. Працы Сергіевіча атрымалі станоўчую аценку крытыкі і наведвальнікаў выстаўкі. Адзін з выставачных экспанатаў Сергіевіча, „Партрэт земляроба“, быў куплены Дзяржаўным мастацкім музеем ПНР. Шмат эцюдаў Вільні набылі наведвальнікі выстаўкі, пераважна выхадцы з Віленшчыны.

У сямідзесятую гадавіну з дня нараджэння Сергіевіча (1970) у залах Мастацкага музея Літоўскай ССР у Вільні была налажана выстаўка асноўных прац юбіляра.

Беларуская грамадскасць адзначыла 75-годдзе з дня нараджэння Сергіевіча наладжненем персанальнай выстаўкі мастака, якая экспанавалася ў Мінскім палацы мастацтваў у ліпені 1975 года. У кнізе водгукаваў выстаўкі знайшлося шмат шчырых усъхваляваных записаў наведвальнікаў. Беларускі друк адгукнуўся аб гэтай выстаўцы цёплымі рэцензіямі, у якіх сцвярджалася, што мастак,

нягледзячы на свае пажылыя гады, усё яшчэ знаходзіцца ў творчых пошуках. Адзін з рэцензентаў пісаў: „Творы мастака апошніх гадоў адразніваюцца больш сакавітым калярытам, знікае нейтральны фон з партрэтаў, з'яўляюцца фарбамі пейзажы. А гэта — сведчанне далейшага творчага росту і ўзбагачэння“.¹

Грамадкасць Літвы і Беларусі рыхтуеца да належнага адзначэння восьмідзесяцігоддзя з дня нараджэння Пятра Сергіевіча.

Пасля размовы з Пятром Сергіевічам на тэму яго багатага жыццёвага і творчага шляху мастак запрасіў мяне ў суседні пакой — абышырную працоўню, дзе да майго прыбыцця падрыхтаваў свайго роду выстаўку сваіх найлепшых прац: кампазіцый, партрэтаў, пейзажаў, нацюрмортаў, рэсункаў.

Вось на першым плане жамчужына творчасці Сергіевіча, карціна „А хто там ідзе?“, створаная на аснове славутага купалаўскага аднайменнага верша. Паэзія Купалы нахняла таксама мастака да стварэння карцін „Гусляр“ і „Званар“.

Адной з вядучых у творчасці Сергіевіча з'яўляецца тэма гісторыі. Першай спробай

¹ Я. Сахута, Ад родных ніў..., „Звязда“, 5 жніўня 1975 года.

Сергіевіча заглянуць у далеч стагоддзяў была карціна „Уся-слаў Полацкі з воямі адпраўляеца на вайну“. Пасля абаронцы роднай зямлі — Уся-слава, мастак пераходзіць да больш блізкіх падзеяў паўстання 1863 года. Ствараюцца ім палотны „Каліноўскі сярод паўстанцаў 1863 года“, „Каліноўскі і Урублеўскі на аглядзе паўстанцаў“. Ад постасці легендарнага кіраўніка студзенёўскага паўстання мастак пераходзіць ізноў у далёкае

Партрэт Міхася Забэйды-Суміцкага (1944).

мінулае — да вобраза славутага беларускага асветніка і першадрукара Францішка Скарыны: „Скарына ў друкарні“ і „Скарына ў рабочым кабінечке“.

Значную частку творчай спадчыны мастака складаюць партрэты беларускіх пісьменнікаў: Паўлюка Багрыма, Францішка Багушэвіча, Максіма Багдановіча, Якуба Коласа, Максіма Танка, Міхася Машары, Міхася Лынькова. Надзвычай удалыя партрэты вядомага заходнебеларускага мастака Язэпа Драздовіча, дасканалага харавога дырыжора і фалькларыста Рыгора Шырмы і славутага спевака Міхася Забэйды-Суміцкага. Мастак выканаў таксама некалькі дасканальных аўтапартрэтаў і партрэтаў сваёй жонкі Станіславы.

Самую цікавую частку партрэтнай галерэі складаюць замалёўкі, выкананыя алоўкам, вугалем ці сангінай. Гэта выдатныя партрэты землякоў-земляробаў, у якіх памайстэрску перадаюцца кемлівасць ці роздум, жыццёвая мудрасць ці вясёлыя характеристар персанажаў.

Нягледзячы на свае пажылія гады, Сергіевіч усё яшчэ па-юнацку энергічны, перапоўнены творчымі задумамі, а чараваны прыгажосцю акружаючых яго людзей, якія нахінююць, падтрымоўваюць творчае гарэнне мастака.

Віктар Швед

ПАЛЕССЕ — ПРАРАДЗІМА СЛАВЯН

Палессе ўяўляе сабой унікальную славянскую лінгвістычную вобласць, якая захавала многія рысы глыбокай старажытнасці ў мове, у назвах рэк, азёр, элементаў рэльефу і г.д. Назвы адзення, абутку, ежы, тэрміналогіі пчалярства, ганчарнай справы, ткацтва, рыбалоўства, транспарту і будаўніцтва, назвы раслін і птушак, нарэшце, земляробчая і жывёлагадоўчая лексіка сведчаць аб старажытнасці матэрыяльнай культуры палешукоў.

Палессе заўсёды было густа заселена яшчэ з эпохі мезаліту, гэта значыць пасля апошняга затаплення, выкліканага адступлением ледніка. Да сярэдневякоўя Палессе рэзка дзялілася на дзве культурна-гістарычныя лініі, якія ідуць па рэках Ясельдзе, Прыпяці і Гарыні. Гэта ў сучасны момант дакладна ўстаноўленая археалагічная граніца супадае з граніцай расселення балтаў і славян у старажытнасці. Яна пацвярджаецца моўнымі дадзенымі: фанетычныя і лексічныя адрозненні ўнутры палескіх гаворак праходзяць менавіта па гэтай лініі.

Ярка адлюстраваная ў археалагічных знаходках працяглая геаграфічна сумежнасць славян і балтаў пачалася яшчэ з сярэдзіны III тысячагоддзя да нашай эры, скончылася рубяжом IX—X стагоддзяў нашай эры, калі Палессе стала цалкам славянскім. У раёне на поўнач ад Прыпяці пачалі жыць не балты, а славянскае племя дрыгавічоў.

Палессе не раздзяляла балтаў і славян, а, наадварот, аўядноўвала іх. Толькі частка тэрыторый, занятай балтыйскімі плямёнаў на ўсход ад лініі Ясельда — Прыпяць — Гарынь, захавала сваё балтыйскае аблічча. У заходній частцы гэтай тэрыторыі ў выніку значных змен у моўнай сістэме і лексіцы гаворкі набылі ўжо новыя, славянскія асаблівасці. Гэты распад Палесся, як гаварылася вышэй, адбыўся за дзве з паловай тысячы год да нашай эры. У той час на Захаднім Палессе і ўзнікла прарадзіма славян.

Адным з яркіх і пераканаўчых доказаў на карысць гіпотэзы аб палескай прарадзіме славян служаць тапанімы, гэта значыць уласныя географічныя назвы, у тым ліку тыя, якія заканчваюцца на -ічы, -овічы. Гэта адна са старажытнейшых прыкмет. Яна ўніверсальна і вядома ўсім славянскім мовам у складзе этнана-маў (крывічы, вяцічы, дрыгавічы і інш.), ва ўласных імёнах людзей (Рурыкавічы, Альговічы — нашчадкі названых князёў), у шматлікіх тапанімах (яшчэ ў Лайрэнцеўскім летапісе было ўпамінанне аб вёсцы Ольжычы).

Прапанаваная гіпотэза лакалізацыі праславянскай радзімы ў Палессі — важнае дасягненне ў першую чаргу лінгвістычнай і археалагічнай науки. Гэтыя важныя вывад — вынік апрацоўкі матэрыялаў лінгвістычных экспедыцый, праведзеных славістамі Масквы, Мінска і Кіева ў 1962—1965 гадах.

Палессе не аднойчы было месцам значных археалагічных і палеаграфічных адкрыццяў. Дастаткова ўказаць на свінцовую пломбу (відаць, гандлёвая печатка XI—XIV стагоддзяў), знайдзеную ў 1864 годзе ля Драгічына. На правым баку драгічынскіх пломбаў, як назвалі іх у наўуцы, адлюстравана літара кірыліцы, а на адвароце — адзін з невядомых пісьмовых знакаў, да гэтага часу не разгаданых.

Зараз Палессе хутка мяняе сваё аблічча, але яно яшчэ захоўвае тайны сівой мінуўшчыны. Намаганні савецкіх даследчыкаў накіраваны на тое, каб поўнасцю асвятліць складаную этнаграфічную праблему ўсходніх славян і ўсяго славінства.

А. Мізін, мовазнаўца

Сцэна са спектакля „Людзі на балоце“ па аднайменнаму раману Івана Мележа ў Беларускім дзяржаўным акадэмічным тэатры імя Я. Купалы.

ГРАНІ ЖЫЦЦЯ

Падлічана, што нават пры ўмове поўнага пазбаўлення чалавечства ад сардэчна-сасудзістых захворванняў сярэдняя працягласць жыцця людзей павялічыцца толькі на 6—7 гадоў, а пры поўнай ліквідацыі рака — толькі на паўтара года. Пры гэтым стварэнне сродкаў лячэння ўсіх гэтых захворванняў не ўнісе ўжыццё састарэлых нейкіх радыкальных перамен.

У апошні час усё большую ўвагу вучоных прыцягвае біялагічны напрамак барацьбы са старасцю, г.зн. напрамак, які ставіць сваёй мэтай распрацоўку сродкаў штучнага змянення самых натуральных або, як гаворань вучоныя, відавых тэрмінаў наступлення старасці і смерці і ўсё большага іх адціскання за межы існуючых сёння граніц. Адкрываецца перспектыва падаўжэння не старэчага, а сталага, актыўнага і працаздольнага перыяду жыцця людзей.

Герантолагі цяпер вядуть наступленне на старасць па ўсіх напрамках. Побач з фундаментальнымі даследаваннямі працэсу старэння выпрабоўваюцца сродкі, уплыв якіх на працягласць жыцця ўжо даказаны ў эксперыментах на жывёлах. У Савецкім Саюзе, напрыклад, гэтымі проблемамі займаецца 110 навуковых установоў. Цэнтральны навуковы цэнтр — спецыялізаваны Інстытут геранталогіі АМН СССР у Кіеве, які ўзначальвае эксперт па пытаннях старэння Цэнтра сацыяльнага развіцця і гуманітарных спраў ААН акадэмік Дзмітрый Чабатароў.

„Канчатковая мэта герантнлогіі, — лічыць акадэмік Чабатароў, — прыбавіць не толькі гады да жыцця, але і жыццё да гадоў, г.зн. прадоўжыць актыўны перыяд творчай дзейнасці старых. Гэта вызначае тактычныя і стратэгічныя задачы савецкіх вучоных. Тактычныя задачы — гэта барацьба з заўчастным старэннем і хаця б частковае асваенне навыкаў рэзерваў, якія вызначаюцца розніцай паміж сучаснай сярэдніяй і відавой працягласцю жыцця чалавека, а таксама захаваннем практичнага здароўя ў так званым трэцім узросце. Стратэгічныя — гэта працяг актыўнага даўгалацця звыш тэрмінаў відавой біялагічнай дзейнасці жыцця“.

У свеце існуе каля двухсот гіпотэз аб прычынах старэння. Многія з іх пацверджаны эксперыментальнымі шляхам. Савецкія вучоныя ўжо сёння дабіліся павелічэння працягласці жыцця жывёл на 25—30 працэнтаў. Заканамернасць развіцця біялагічнай дзейнасці жыцця“.

чных навук сведчыць, што эксперымент прыходзіць праз 5—10 гадоў у чалавечую практыку.

З усіх існующых уздзеянняў, якія павялічваюць працягласць жыцця ў эксперыментах на жывёлах, найбольшы вынік дае каларыйна недастатковае, але білагічна паўнацэннае харчаванне. З узростам чалавек затрачвае менш энергіі, з меншай магутнасцю працуецца і яго ферментныя сістэмы. Такім чынам, старасць патрабуе менш каларыйнай ежы. Аднак, як паказваюць назіранні, большасць пажылых людзей у харчаванні ўмеранаці не захоўваюць: кожны трэці харчуецца вышэй рэкамендуемых нарматываў, кожны пяты мае залішнюю вагу цела. Даследаванні кіеўскіх герантолагаў пацвердзілі, што забароненых прадуктаў для пажылых людзей няма, неабходна толькі ўмеранаць у харчаванні.

Яшчэ адзін даволі эфектыўны сродак барацьбы з заўчастным старэннем — рухальная актыўнасць. Яшчэ вядомы французскі медык Цісо сказаў: „Рухі здольны замяніць любое лякарства, але ўсе лякарствы не здольны замяніць карысць рухаў“.

Цікавыя вынікі атрыманы ў Інстытуце хімічнай фізікі АН СССР. Тут распрацавана так званая „тэорыя свабодных радыкалаў“, згодна з якой працэс старэння разглядаецца як вынік напашашвания ў арганізме розных шкодных часцінок, якія ўзнікаюць пры ўзаемадзеянні яго з акаляючым асяроддзем. У арганізме чалавека адбываюцца хімічныя змены, у выніку якіх паступова разбураюцца тыя структуры, якія склаліся ў маладосці. Шкодныя часцінкі, якія пры гэтым утвараюцца — свабодныя радыкалы — здольны лёгка ўступаць у хімічнае ўзаемадзеянне з любымі малекуламі і змяняць цячэнне некаторых рэакцый. Гэта нарадзіла сур'ёзныя падазрэнні, што свабодныя радыкалы згубна ўздзеянічаюць на генетычны апарат клеткі і з'яўляюцца асноўнымі віноўнікамі паскоранага працэсу старэння. Вучоныя зрабілі вывад: увядзенне ў арганізм асобных рэчываў — антыаксідантаў — акажа эфектыўнае лячэбнае і прафілактычнае дзеянне. Вывад пацвердзілі эксперыменты. Працягласць жыцця жывёл, у корм якіх дабаўляліся антыаксіданты, узрасцала на 30—40 працэнтаў. Пры гэтым удвая замаруджваўся працэс старэння.

Многае ў праблеме даўгальца, на думку вучоных — герантолагаў, залежыць ад самога чалавека. Не выпадкова гавораць, што лепшы сродак прадоўжыць жыццё — гэта пастарацца яго не ўкарочваць.

Нядайна было праведзена апытанне 140 людзей, якія доўга жывуць. Аказаўся, што асаблівых „сакрэтав“ даўгальца ні ў каго з іх няма. Усе іх тлумачэнні можна абагульніць наступным чынам: бесперапынная працоўная дзеянаць па меры сіл і магчымасцей, рухомы лад жыцця, знаходжанне на свежым паве-

тры, напрыклад, работа на пашах, у садзе, у агародзе, разнастайная, але ўмераная ежа.

Большасць людзей, якія жывуць больш за 100 гадоў, ніколі не ведалі тытунню і не злoўжывалі спіртнымі напіткамі.

Усё новыя факты сведчаць, што жыць доўга, захоўваючы да старэчых гадоў добрае здароўе, можна не толькі ў выбранных раёнах, але і, бадай, усюды на зямлі.

Народныя прыказкі

Не той дужы, хто коней стрымлівае, а той, хто стрымлівае самога сябе.

Хто пад'еўши спаць кладзеца, у таго сала завядзеца.

Здароўе дараўшэй за грошы.

Народны ансамбль песні „Монічы“ (БССР, Гродзенская вобласць). Фота Яўгена Казюлы.

ДАРЫ ЛЯСНЫХ БАЛОТ

Больш за ўсё яны прыцягваюць увагу людзей у канцы лета і восенню, калі пачынаеца ягадны сезон. Яго адкрываюць чарніцы. Гэта шматгадовая кустарнікавая расліна, жыве да 300 гадоў. Яе плады і лісце валодаюць шэрагам лекавых якасцей. Так, напрыклад, па ўтрыманні марганцу чарніцы стаяць на першым месцы сярод усіх ягад і пладоў, а па колькасці вітаміну „А“ пераўзыходзяць малако каровы ў два разы.

Лісце чарніц у час цвіцення вельмі багатае арганічнымі кіслотамі, якія садзейнічаюць значнаму зніжэнню колькасці цукру ў крыві хворых на дыябет. Настой, экстракти, сіropы, кісялі, варэнні, нарыхтаваныя з гэтых ягад, выкарыстоўваюць пры хваробах страўніка. А адвары з пладоў чарніц вельмі дапамагаюць пры ангінах, апёках, стамацітах і інш. Свежыя ягады чарніц дапамагаюць таксама пры цынзе, а высокое ўтрыманне ў іх вітаміну „А“ спрыяльна ўлlyвае на зрок. З ягад чарніц рыхтуюць смачныя морсы, варэнні, сіropы, сокі і віны. Сушаныя ягады служаць асноўнай сыравінай для атрымання не толькі разнастайных лекаў, але і тэкстыльных фарбаў. Трэба таксама дадаць, што чарніца — выдатны меданос, і таму пчалаыры імкнунца размяшчаць пасекі на палянках, дзе шмат гэтых ягад.

На тарфяных балотах і ў сырых лясах растуць буйкі. Ягаднік іх мае шмат мясцовых назваў: ганабобель, дурніцы, п'яніцы. Іх сінявата-чорныя ягады зневесне вельмі нагадваюць чарніцы, але яны ў адрозненне ад іх значна буйнейшыя, з шызым налётам. У ягадах буйкоў утрымліваецца шмат розных карысных для арганізма кіслот: яны багатыя на вітамін „С“ і жалеза. Буйкі можна выкарыстоўваць як сродак супраць цынгі.

Раней у народзе лічылі, што буйкі — шкодныя для здароўя, іх ягады адурманяваюць, ад іх баліць галава і г.д. Памылковая думка. Даследаванні, праведзеныя вучонымі, сведчаць, што шкодных для чалавека рэчываў у буйках няма. А гачуццё ап'янення ўзнікае ў зборшчыкаў ягад тады, калі яны надыхаюцца саладкаватым водарам багуну, што звычайна расце побач з буйкамі.

Побач з чарніцамі можна сустрэць заўжды зялёны кустарнічак бруsnіц. Гронкі іх ягад нагадваюць вінаград. Нават назва іх азначае ў перакладзе з грэчаскай мовы „ягода дзікага вінаграду“.

Брусніцы не толькі вельмі смачныя, але і надзвычай карысныя ягады, багатыя на цукар і розныя кіслоты. Іх спелыя ягады валодаюць рознымі лекавымі якасцямі, а сок, атрыманы з іх, прымяняеца пры гіпертаніі. Цудоўнымі атрымліваюцца з іх варэнні, начынкі для пірагоў, сіропы. Лісце брусніц выкарыстоўвають для заваркі чаю.

Каралеўскае месца на балоце па праву адводзіцца **журавінам**. У перакладзе з грэчаскай мовы іх назва гучыць як „кіслая шарападобная ягада балот“.

Аднак назва „журавіна“ звязана з птушкай „журавель“: у пэрыяд распускання цветаножка і вяночак ягады вельмі нагадваюць форму жураўля.

Журавіны маюць вялікае харчовае і лекавае значэнне. Яшчэ ў той час, калі ў нас чай не быў папулярны, журавінны сок уваходзіў у меню снедання. Вельмі распаўсюджанымі былі тады журавінныя варэнні, кісялі. У народнай медыцыне гэта ягада выкарыстоўвалася як сродак паніжэння гарачкі. Яе экстракт і сіроп, разбаўленыя водой, добра ліквідоўваюць смагу пры ліхаманцы.

У часопісе „Кур'ер ЮНЭСКА“ расказвалася пра футбаліста Дж. Вільямса. У час трэніроўкі ён атрымаў цяжкую траўму спіннога мозгу і ў выніку не змог рухацца. Аднак, дзякуючы соку з журавін, які хворы піў па некалькі разоў у дзень, Вільямс не толькі пачаў рухацца, але і вадзіць аўтамабіль.

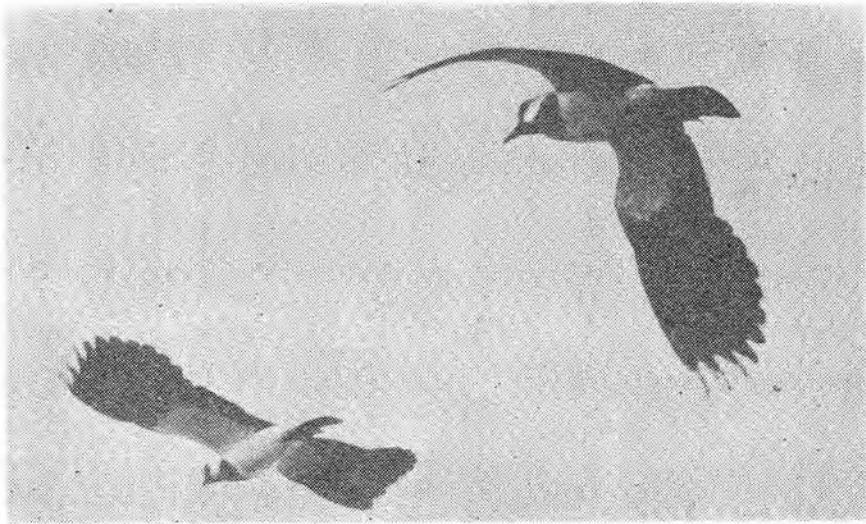
Збіраць журавіны трэба пачынаць у верасні. Яе ягады добра захоўваюцца як на карэнні, так і ў нарыхтаваным выглядзе. На працягу ўсёй зімы яны ляжаць на балоце пад снегам і да вясны робяцца смачнымі і салодкімі.

Збіраць ягады трэба спелымі — яны тады смачныя і прынясуть вашаму здароўю больш карысці.

НАРОДНАЯ МЕТЭАРАЛОГІЯ

- Калі восенню лістапад пройдзе хутка, то трэба чакаць кру-
той зімы.
- Вялікі ўраджай рабіны — на маразы зімою.
- Пакуль лісцё з вішнёвых дрэваў не апала, колькі б снегу
не выпала, зіма не наступіць.
- Калі бур'яны вельмі высока растуць, будзе многа снегу.
- Калі летам без ветру лес моцна шуміць, будзе дождж.
- Калі наготкі раніцой разгорнуць вяночкі, то будзе ясная
пагода, калі пасля поўдня, то будзе дождж, навальніца.

- Калі адуванчык сціскае свой шар — гэта прыкмета дажджу. Павой закрывае свой вяночак перад дажджом.
- Калі лісце на дрэвах ветрам паварочвае верхнім бокам уніз, то будзе дождж.
- Калі сухія галіны з дрэваў у ціхую пагоду валяцца — будзе дождж.
- Калі ўваход у кратовую нару размешчаны на поўнач, зіма будзе ўплай, на поўдзень — халоднай, на ўсход — сухой, на захад — мокрай.
- Чым большымі бываюць пад восень мурашыныя кучы, тым больш суровая зіма.
- Калі вавёрка робіць вялікі запас арэхаў, чакай халоднай зімы.
- У які бок кладзецца спіною жывёла, з того боку вецер будзе.
- Конь кладзецца на зямлю летам перад мокрай пагодай, зімою — перад снегам.
- Свіння чухаецца на цяпло; вішчыць — на непагоду.
- Калі радуга ўздоўж зямлі (з поўначы на поўдзень), то трэба чакаць дажджу, а калі ўпапярок зямлі (з усходу на захад), то будзе добрае надвор'е.
- Чым больш зялёнат радуга, тым больш будзе дажджу. Калі ў радузе больш чырвонага колеру, то надвор'е праясніцца, а калі сіняга, — непагода.

- Калі дрэвы пакрыліся інеем, — на цяпло.
- Варона натапырваецца — на дождж. Каркае, седзячы на-
супраць ветру, то летам будзе дождж, а зімою — вецер.
- Вясною грак прыляцеў, праз месяц снег сыдзе.
- Калі галубы разбуркуюцца, будзе цяпло.
- Калі жаваранка не чураць на досвітку, будзе дождж.
- Ранні прылёт жураўлёў — ранняя вясна. Калі жураўлі во-
сенню ляшыць высока, восень будзе доўгай. Журавель танцуе —
пацяплее. Жураўлі крычаць — на дождж.
- Кулік пакідае балота і лятае па полі — на ясную пагоду.
- Калі дзятлаў вельмі чуваць, будзе дождж.
- Сыч крычыць па начах — на дождж.
- Перапёлка крычыць перад дажджом.
- Калі пры набліжэнні навальнічных хмар пчолы не хаваюц-
ца ў вуллі, дажджу не будзе, а сядзяць па вуллях і гудзяць, ча-
кай дажджу.
- Калі земляныя чарвякі выпаўзаюць наверх — на непагоду.
- Калі вясною павуцінне сцелецца па раслінах — на цяпло.
- Калі ў час добрай пагоды мурашак мала відаць, чакай не-
пагоды.
- Калі зімою дзъме вецер і няма інею, будзе мяцеліца.
- Сустречныя вятры нясуць дождж.
- Моцны віхор бывае перад праліўным дажджом.
- Змяншэнне ракі — на дождж, павялічэнне — на добрую
пагоду.
- Калі пасля дажджу балота зазелянне, то будзе яшчэ дождж.
- Калі пасля дажджу адгалосак рэха глухі, то непагода пра-
цягнецца.
- Калі ад кропляў дажджу на вадзе ўтвараюцца бурбалкі —
на працяглую непагоду.
- Калі дождж пачынаецца буйнымі кроплямі, ён хутка пера-
стане.
- Калі пры заходзе сонца зацягвае неба з поўначы — на ве-
цер. Чырвоныя воблакі да ўсходу сонца — на вецер, хмары —
на дождж.
- Калі з вечару ходзяць па небе вялікія кучавыя воблакі, то
на другі дзень будзе добрае надвор'е.
- Сінія вячэрнія воблакі — на змену пагоды.
- Нізка, хутка ідучыя чорныя воблакі — зацяжны дождж.
- Туман сцелецца раніцай па вадзе — на добрую пагоду, уз-
маецца ўверх — на дождж. Вялікая раса раніцой — на добрую
пагоду, няма расы — на дождж.

РЭЦЭПТЫ НА КОЖНЫ ДЗЕНЬ

Што зрабіць, каб вейкі сталі даўжэйшымі? Вядома, што доўгія, густыя і пушыстыя вейкі робяць вочы больш выразнымі, упрыгожваюць твар. Але азначаныя якасці бываюць ад нараджэння, і ніякіх сродкаў, каб вейкі выраслі даўжэй і былі гусцейшыя, няма. Ні ў якім разе нельга іх падразаць, бо растуць яны вельмі марудна, а неабходныя вачам не толькі як упрыгожванне, а галоўным чынам для абароны вочнага яблыка ад іншародных часцінак, папярэджвання траўм і інфекцыйных захворванняў вачэй.

Некаторыя практикуюць змазванне веек алеем — сланечнікам, аліўкам, вазелінавым або персікам. Гэта рабіць можна, алай змяяччае вейкі, якія ад падфарбоўвання робяцца ломкімі. Але змазваць вейкі трэба асцярожна, каб алай не трапіў на слізістую абалонку і не выклікаў раздражнення. Не захапляйтесь асаблівым падфарбоўваннем веек — туш іх сушыць, яны пачынаюць выпадаць. Перад сном здымайце туш ватным тампонам, змочаным цёплым алеем або крэмам для сухой скury.

Чым дапамагчы, калі тлустыя і рэдкія валасы? Даць раду ў нейкай меры можна. Праўда, адказаць на пытанне, чаму адзін

— Мы гулялі ў цырульню, і ён захацеў зрабіць прычоску „пад тату“.

мае густыя і жорсткія, а другі рэдкія і мяккія валасы, яшчэ ніхто не здолеў. Аднак добра вядома, што „якасць“ іх залежыць ад агульнага стану арганізма і бывае звязана са спадчыннымі азднакамі. Больш выпадаюць валасы пасля моцных нервовых узрушэнняў, цяжкіх захворванняў, асабліва інфекцыйных, псіхічных траўм. Псуюцца і няправільным доглядам.

Таму першая ўмова, калі хочаце захаваць прыгажосць валасоў, — больш увагі аддавайце агульнаму ўмацаванню арганізма, рэгулярна харчуйцеся, не забывайце пра вітаміны, асабліва групы В, спіце не менш 7—8 гадзін у суткі, займайцеся спортам.

Тлустасць валасоў залежыць ад функцыі сальных залоз і тлушматыцца павышаным салааддзяленнем. Але мыць галаву пры гэтым трэба не часцей аднаго разу ў 7—10 дзён, бо частае мыщё толькі ўзмацняе дзейнасць сальных залоз. Мыць тлустыя валасы рэкамендуецца банінм, дзягцярным або сульсенавым мылам ці шампунямі. Пасля мыцця ў ваду для паласкання дадаюць нашатырны спірт (чайнную лыжку на літр вады), лімонную кіслату або воцат.

Раз у месяц карысна ўжываць і такія народныя сродкі, як гарчыца (дзве столовыя лыжкі на літр вады), чамярыца або мыльны корань. Добры эффект дае кісле малако. Кефір або кісле малако ўціраюць у скuru галавы за некалькі гадзін да мыщця, завязваюць касынкай, а пасля мыюць у цёплай вадзе з мыльнай пенай або шампунем. Светлыя валасы можна паласкаць адварам рамонка.

Каб валасы не вылазілі, былі больш густыя, вельмі важна правільна іх расчэсваць. Рабіць гэта трэба спакваля, акуратна, рэдкім грэбенем з широкімі зуб'ямі. Карысна масажыраваць шчоткай — гэта паляпшае кровавазворот скuru галавы і жыўленне валасоў.

Умацоўвае іх прымяненне сумесі з рыцыны, соку цыбулі і чансаку, узятых у роўных долях. Уціраць сумесь трэба штодзённа ў скuru галавы на нач. А мыць, як звычайна — раз у 7—10 дзён. Валасы перастаюць выпадаць, а таму становяцца гусцейшымі, да таго ж хутчэй растуць.

Пах з рота. Звычайна сам чалавек не адчувае паху з рота, пакуль яму пра гэта не скажуць. Тады ён стараецца не есці селядца, часнаку, цыбулі, палошча рот усялякімі эліксірамі. Аднак не заўсёды гэта памагае.

Найбольш частая прычына дрэннага паху — псованне зубоў, у першую чаргу карыёз або парадантоз. Нават калі зубы здаровыя, але чалавек не захоўвае элементарных правіл догляду по-ласці рота, у адным міліграме налёту, які ўтвараецца на зубах, змяшчаецца да 800 мільёнаў розных мікробаў. Пры штодзённай жа чыстцы зубоў і паласкенні рота колькасць мікробаў зніжаецца да 5—7 мільёнаў.

У дзяцей і падлеткаў адкладанне зубнога каменя нязначае, але з узростам яно звычайна павялічваецца. Калі зубны камень не здымамо, можа гачацца запаленне краёў дзясны і дзяснавых кішэнняў. Чалавек адчувае боль і пякоту ў дзяснах; яны ацякаюць і кроваточаць. Паступова ўтвараюцца глыбокія дзяснавыя кішэні, у іх скопліваецца гной, які непрыемна пахне.

Нават здароваму чалавеку неабходна ходзіць раз у падыхода да прыёме ў зубнога ўрача, які зробіць яму санацыю по-ласці рота, здыме зубны камень, праверыць, ці не пачынаецца карыёз.

Часова знішчыць непрыемны пах з рота можна такімі растворамі: адзін крыштал марганцовакіслага калію або пагавіну чайнай лыжкі (адну таблетку) перакісу вадароду на шклянку гатаванай вады хатнай тэмпературы.

Пах з рота можа з'яўляцца таксама сігналам якога-небудзъ захворвання ўнутраных органаў: страўніка, печані, нырак, а таксама дзяскай, языка, цвёрдага і мяккага падніabenня.

Пры хранічным тэнзіліце (запаленні міндалін), напрыклад, узікаюць гнойныя пробкі, якія даюць непрыемны, гніласны пах. Лячэнне ў гэтых выпадках павінен назначыць оталарынголаг. У людзей з рэзка паніжанай кіслотнасцю страўнікаўага соку пах

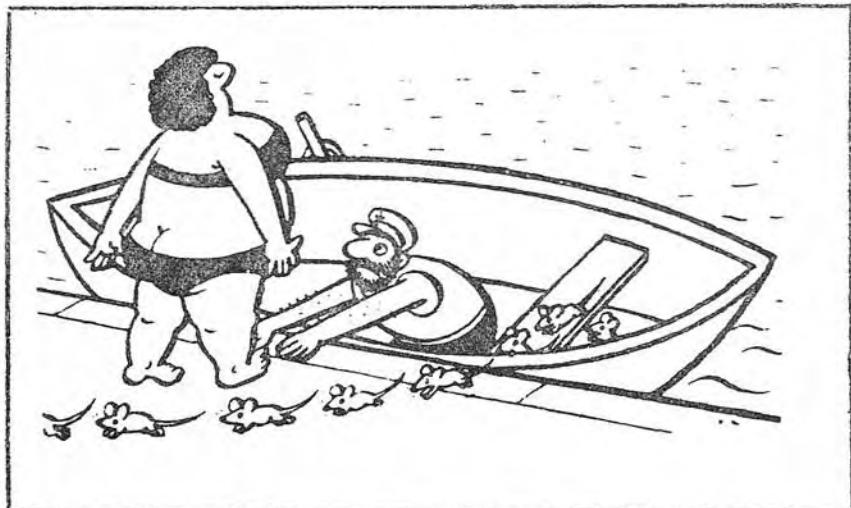
з рота — вынік запаволенага ператраўлення і гніення бялковых рэчываў. Тады ўрач — тэрапеўт звычайна рэкамендуе прымасьць у час яды салянную кіслату, гэта памагае ператраўленню бялковай ежы і знішчае непрыемны пах.

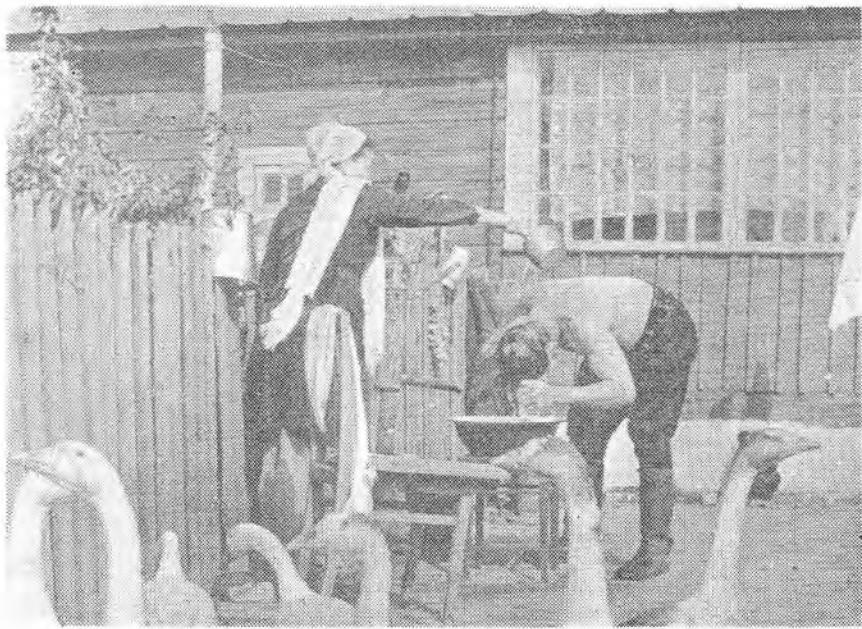
Такім чынам, толькі ўрач можа выявіць прычыну паяўлення паху з рота і назначыць неабходнае лячэнне.

Як збавіцца ад залішняй вагі? Спосаб надзвычай прости і ў той жа час вельмі эфектыўны. Каб сагнаць лішнія кілаграмы, перад выкананнем практыкаванняў для мышц брушнога прэса трэба абарнуцца па таліі шырокім „поясам“, зробленым са звычайнай поліэтыленавай плёнкі шырынёй 40—50 сантыметраў. Да таго ж, зверху ў любое надвор'е трэба апранаць на час практыкаванняў цёплы трэніровачны касцюм.

У практыкаванні ўваходзяць падыманне тулава, лежачы на падлозе або на пахільнай дошцы (вугал яе нахілу — ад 20 да 60 градусаў) пры крыху сагнутых нагах, падыманне ног у вісе на перакладзіне і лежачы на падлозе, павароты і нахілы тулава стоячы. Вельмі дапамагае бег, вядома, таксама з надзетым цэлафанавым „поясам“. Усе практыкаванні трэба выконваць энергічна. Ну, і вядома, неабходна строгая дыэта.

Але не думайце, што дасягнече вынікаў хутка, за які-небудзь месяц. Каб сагнаць лішнюю вагу, патрэбна ўпартая і доўгая праца. Але ж гэта праца цалкам сябе апраўдвае.

Спосаб на стомленасць. Калі вы вельмі стаміліся пасля фізічнай работы, зрабіце так: у таз з цёплай вадой насыпце пітной соды, змачыце ў вадзе ручнік і абгарніце ногі. Патрымайце 10 хвілін. Пасля гэтага лёгкім дотыкам рук памасіруйце скроні. Калі скончыце масаж, спакойна лажыцеся: пакладзіце адну падушку пад плечы, другую — пад калені, а на вочы пакладзіце ватныя тампоны, змочаныя ў настоі рамонка. Застаньцеся ў ляжачым становішчы столікі, колькі дазвале час. Усякія турботы на той час адкіньце.

Калі вы стаміліся ад разумовай працы, зрабіце такую працэдуру: у таз з цёплай вадою насыпце крыху солі, памачыце ручнік, выкруцице яго і абгарніце руکі. Патрымайце 10 хвілін і тое ж самае паўтарыце для ног. Цяпер зноў змачыце ручнік, выкруцице яго, абгарніце шыю і патрымайце 10 хвілін. Зноў змачыце ручнік, але цяпер абгарніце ім галаву.

Стомленасці як не было. Вы зноў набылі рухавасць, галава ў вас зусім свежая.

Догляд за рукамі. Пасля работы руکі трэба добра вымыць з туалетным мылом, насуха выщерці і змазаць гліцэрынам, змешаным з лімонным сокам (1:1).

У выпадку, калі скура на руках патрэскалася, яе добра змазаць мёдам і даць яму высахнуць.

Калі трэшчынкі доўгі час не зажываюць, мокрыя руکі трэба нацерці аўсянай мукой.

Чырвоныя і шурпатыя руکі націрайце такой маззю: 25 гр. мёду, 25 гр. аліўкавага алею, сок з аднаго лімона і адзін жаўток яйка. Усё гэта трэба старанна расцерці. Лепш за ўсё змазваць руکі нанач і надзяваць пальчаткі.

Калі руکі пачымнелі ад фруктаў і ягад, іх добра пачысціць лімоннай кіслатой. Лімонны сок надае скуры белізну, рабіць яе больш далікатнай і эластычнай.

Застуджаныя або абмарожаныя руکі лепш за ўсё лячыць пераменнымі ваннамі. Рабіць іх рэкамендуецца ўвечары перад сном.

Бярыще гарачую (як церпіць скура) і халаднаватую ваду. На працягу паўгадзіны руکі апускаць то ў гарачую, то ў халодную ваду і заканчваюць працэдуру халаднаватым аблівяннем. Пасля гэтага на працягу 10 хвілін руکі масіруюць ланалінавай маззю, падрыхтаванай з 50 гр. ланаліну, 13 гр. вадкага парафіну і 0,1 ваніліну.

Масіраваць трэба ад кончыкаў пальцаў у кірунку кісці. Пасля масажу мазь не спіраецца, а нанач надзяваюцца нітачныя пальчаткі.

Халодныя вільготныя руکі вылечваюць пераменные ванны з танінам (на таз гарачай вады адна чайная лыжка таніну). Раціцай, калі памыцеце руки, у далоні ўватрыце раствор, прыгатаваны з 70 гр. гарэлкі і 15 гр. настойкі беладонны (танін і настойку беладонны можаце купіць у аптэцы).

Практычна гаспадыня

У кухні. Перш чым паставіць малако на агонь, кіньце ў кастрюлю кавалачак цукру. Малако ніколі не прыгарыць.

Фасоля стане смачнейшая і больш пажыўная, калі ваду, у якой варыцца, зліць адразу ж пасля кіпення. Затым заліць фасолю халоднай вадой і дадаць тры лыжкі алею.

Дражджовае цеста не будзе прыліпаць да пальцаў, калі ў скурку рук уцерці некалькі кропель алею.

Каб хутчэй пачысціць рыбу, ablіце яе спачатку кіпетнем, а затым адразу ж ablіце халоднай вадой.

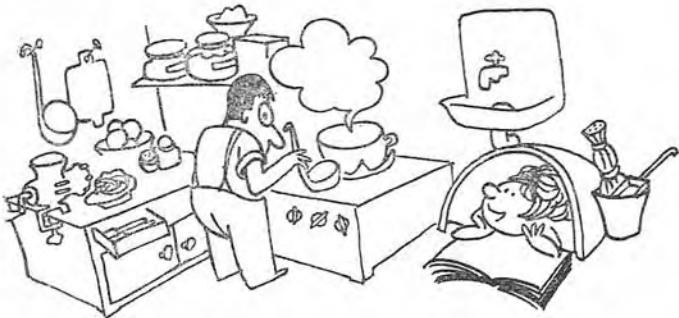
Рыс будзе рассыпчасты, калі ў ваду, у якой ён варыцца, дадаць некалькі лыжак халоднага малака.

У мясны булён соль кладуць за паўгадзіны да канца варкі, у рыбны — у самым пачатку, а ў грыбны — у канцы.

Перад тым як гатаваць курыцу, натрыце яе ўсярэдзіне і зверху лімонам. Мяса яе стане сакавітае, белае і далікатнае. Можна зрабіць і так: у ваду, у якой гатуецца курыца, уліць чайную лыжку лімоннага соку або воцату.

Птушку ніколі не трэба варыць з прыправамі, бо яна ад гэтага страчвае свой смак.

Вада або малако, дадзеныя ў катлетны фарш, надаюць гатовым катлетам сакавітасць. Для атрымання смачных катлет фарш трэба „апрацаўаць“, гэта значыць пасля прапускання праз мясарубку старанна і добра расцерці драўлянай лыжкай і перамяшаць, падліваючы пакрысе малако або ваду, якія засталіся ад вымочвання хлеба.

Мучныя соусы будуць без камякоў, калі муку развесці ў падсоленай вадзе.

Калі ў час варкі яйка трэсне, дадайце ў ваду крыху воцату. Тады бялкі не выщеча.

Каб смажаная свініна была смачная і падрумяненая, перш чым паставіць яе ў духоўку, зрабіце вострым нажом некалькі глыбокіх надрэзаў на паверхні.

Доўга мясіць здобнае прэснае цеста не трэба: пагоршыцца яго якасць.

Цеста для пончыкаў рыхтуюць безапарным спосабам слабой гушчыні. Перш чым раскачаць цеста, трэба змазаць дошку алеем.

Дражджавае цеста для печаных піражкоў рыхтуюць апарным спосабам сярэдній гушчыні.

Пры смажанні пончыкаў або іншага дражджовага цеста ў тлушчы абавязкова давайце ў цеста крыху гарэлкі — яно не будзе забіраць у сябе шмат тлушчу.

Мутнае жэле можна асвятліць (адцягнуць) яечным бялком. Для гэтага бялкі размешваюць з халоднай вадой, уліваюць у нагрэтае жэле, даводзяць да кіпення, ссоўваюць на борт пліты і пакідаюць для паступовага асвятлення; гарачае жэле працэджаюць праз тканіну.

Бліны будуць больш пульхныя і смачныя, калі ў цеста ўліць збітую яечную бялкі.

Кладучы рыбу ў халадзільнік, загарніце яе ў пергаментную паперу, таму што ўсе астатнія прадукты могуць увабраць яе моцны спецыфічны пах.

Калі пакласці кавалачак морквы або лімона пад накрыўку слоіка з гарчыцай або на скрылёк каўбасы, абодва прадукты на доўга захаваюць сваю свежасць.

Каб патруціць даўганосіка, шкодніка крупяных прадуктаў, добра зрабіць сумесь з цукровай пудры, буры і здробленага пішана (роўныя часткі) і раскласці яе ў розных месцах у буфеце. Даўганосікі гінуць не адразу, таму гэтую атрутут трэба раскладаць некалькі разоў.

Ніколі не захоўвайце яйкі побач з рыбай, селядцом, цыбуляй, нафталінам, бо пахі праз поры шкарлупіны пранікаюць у яйка.

Гатовая бульба будзе смачнейшай, калі ў ваду, у якой яна варыцца, дадаць 3—4 долькі часнаку, крыху кропу.

Нажы і відэльцы будуць бліскучыя і чыстыя, калі вы пратрэце іх разрэзанай сырой бульбай.

Дамаводства. Шмат непрыемнасцей прыносяць летам мурашки. Каб пазбавіцца ад іх, растварыце ў вадзе дрожджы, дадайце варэння або цукровай пудры і паставіце сумесь у буфет. Мурашки накінуцца на прыгаду і знікнуць. Уцякаюць мурашки і ад паху салёной рыбы. Але рыбу тримаць у шафе доўга нельга — могуць прапахнуць іншыя прадукты. Таму трэба прасачыць адкуль мурашки паўзуць, і пакласці кавалачкі салёной рыбы на іх да-розе.

Каб у пакоі быў прыемны пах, наліце некалькі кропель духоў або адекалону на незапаленую электрычную лямпачку. Варта ўключыць яе, і па пакоі распаўсюдзіцца прыемны пах.

Каб мухі не загляталі ў вокны, аконныя рамы памажце воцатам.

Калі хочаце пазбавіцца мух у пакоі — пакіньце ў ім галінку папараці, мухі не любаць яе паху.

Калі ў вазоне з кветкамі з'явіліся чарвякі, пакладзіце туды гнілы яблык, і ўсе яны хутка перапаўзуць у гэту пастку.

Калі на паліраванай мэблі ўтварылася белая пляма ад выпадковага дакралання гарачым прасам або чайнікам, — выкарыстайце сумесь спірту з алеем. Церці трэба чыстай шарсцяной анучкай кругападобнымі рухамі, пакуль пляма не знікне.

З дапамогай анучкі, змочанай у малаці, вы можаце зняць свежыя чарнільныя плямы, пачысціць люстэрка, клавішы музычных інструментаў, рамы карцін.

Старыя плямы маслянай фарбы можна зняць з тканіны, калі крышку змазаць іх маргарынам або сметанковым маслам, а праз некаторы час пашерці карасінай, шкіпінарам або бензінам. Затым рэч трэба памыць.

Калі ў шафе паявілася плесня, пакладзіце туды некалькі шарыкаў камфоры — яна паглыне вільгаць і плесня знікне.

Каб знішчыць пах нафталіну або іншых рэчываў, якія ўжываюцца супраць молі, насыпце на газету сухой гарчыцы і пакладзіце ў шафу, дзе захоўваецца адзенне.

Непрыемны пах у закрытым чамадане можна ліквідаваць, калі працерці яго знутры анучкай, змочанай воцатам.

Ад поту плямы добра адмываюцца, калі ў цёплую мыльную воду дадаць нашатырнага спірту (на 1 літр воды 1 лыжка спірту). Калі рэч нельга мыць, плямы ад поту здымамоць, праціраючы забруджаныя месцы сумесцю гарэлкі з нашатырным спіртам (у роўных долях).

Са скураных рэчаў плямы ад чарніла найлепши здымамоць чистым лімонным сокам.

Каўніяры паліто і мужчынскіх пінжакоў добра чысцяцца сумесцю з аднаго літра воды і сталовай лыжкі нашатырнага спірту.

Цікавінки

ЗЯМЛЯ — 2000

Да 2000 года насельніцтва планеты павялічыцца да 7 мільярдаў чалавек. Многія лічаць, што Зямля ўжо будзе не ў стане пра-карміць людзей. І вось тады тое, чаго не зможа зрабіць суша, зробіць вада. У акіяне ўзнаўляеца штогод больш 70 мільярдаў тон тлушчу, бялкоў, вугляводаў — лічба, безумоўна, вялікая. Частка дароў мора ўжо даўно ўваходзіць у наша меню.

ТАЯМНІЦЫ ВЕЧНАЙ ФАРБЫ

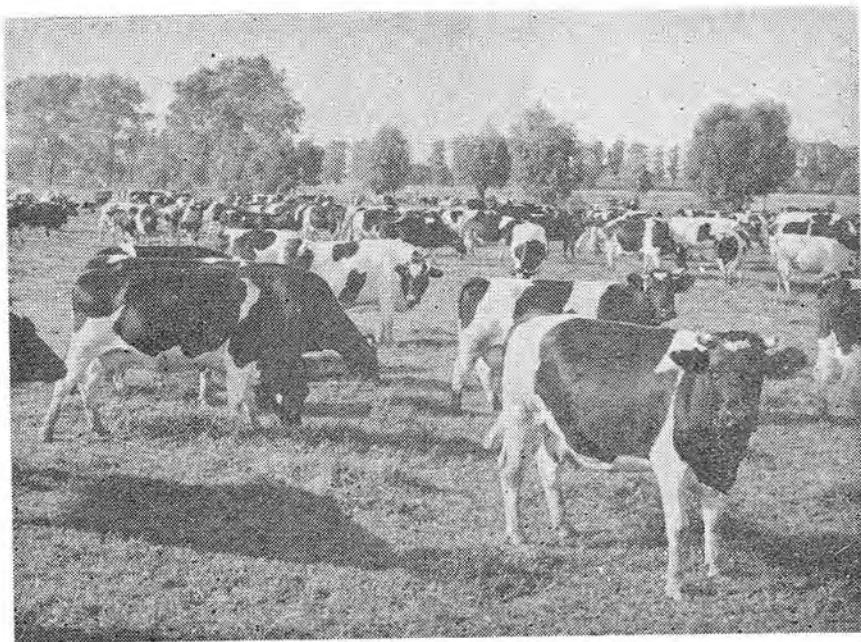
Да гэтага часу ўсіх нас здзіўляе выключная стойкасць старажытных фарбаў. Сапраўды, яны не разбурыліся і не страцілі нават свайго колеру на працягу тысячагоддзяў. Вучоным удалося ўрэшце разгадаць сакрэт прыгатавання фарбаў у часы фараонаў. Аказваецца, старажытныя мастакі дабаўлялі ў свае фарбы спецыяльную сумесь. Яна складалася са сплаву адной часткі вокісу медзі, адной часткі вокісу кальцыю і чатырох частак вокісу крэмнію.

Гатовую сумесь ахаладжалі, размолвалі на найдрабнейшы пашашок і затым змешвалі з яечным жаўтком і драўніннымі смоламі. На гэтай аснове замешваліся сінія і жоўтыя фарбы. Такая сумесь вытрымлівала тэмпературу да 1000 градусаў па Цэльсію, не паддавалася ўздзеянню нават моцных кіслот.

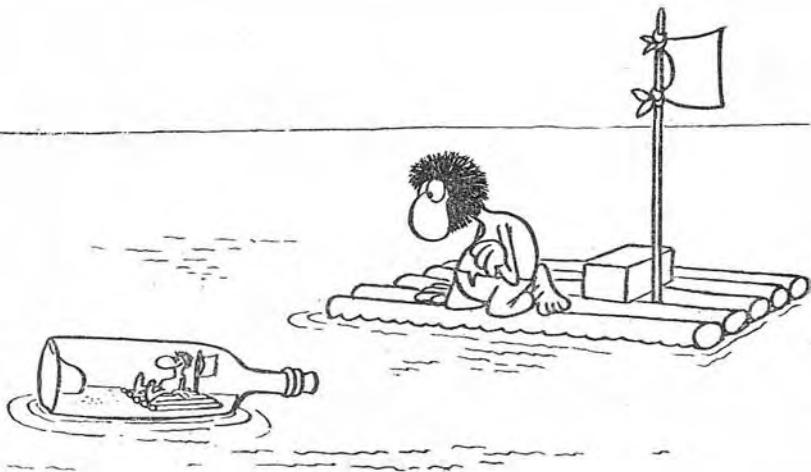
АМЕРИКА „ПЕРАЕХАЛА“

Перад чылійскім землетрасенiem 1960 года абодва амерыканскія кантыненты зрушыліся на заход. Найбольшае перамяшчэнне зямной кары — на 15 метраў — назіралася ў раёне эпіцэнтра землетрасення. Крыху менш зрушыўся ўсходні бераг Паўднёвой Амерыкі — на 12 метраў. Цікава, што нават і Еўропа не „ўстаяла“ на месцы, хоць тут зрух быў нязначны — усяго 2,4 метра. Ствараецца ўражанне, што перад чылійскім землетрасенiem зямная кара на вялікай тэрыторыі як бы зморшчылася і зрушылася на заход. Магчыма, што зямная кара слізгала па так званай астэнасферы — пласце паніжанай шчыльнасці, які залягае на глыбіні 50—400 кіламетраў.

3490 ЛІТРАЎ АД АДНОЙ

Шматгалінны ПГР у Хошчне. Надой ад адной каровы 3490 літрай ма-
лака ў год. Фота ЦАФ.

БУТЕЛЬКІ Ў АКІЯНЕ

Калі вы пацярпелі караблекрушэнне і, каратаючы свой век на бязлюднай выспе, вырашылі паведаміць свету пра свой лёс, не кідайце бутэльку з пасленнем на волю хваль. Шанц на тое, што яе вылавяць, роўны аднаму з мільёнаў, бо мільёнамі вылічваецца цяпер колькасць бутэлек, што плаваюць у акіяне. Праўда, у адрозненне ад вашай, зробленай з крохкага шкла, яны ў большасці сваёй зроблены з трывалай пластмасы, але, на жаль, у іх няма ніякага паслення. Толькі ў паўночнай частцы Ціхага акіяна знаходзіцца, паводле падлікаў спецыялістаў, да 35 мільёнаў бутэлек з пластмасы. Паколькі штогод у свеце вырабляецца больш 6 мільярдаў такіх бутэлек, вучоныя выказываюць апазенне, што калі не будзе знайдзен эфектыўны спосаб іх знішчэння, будучым пакаленням мараплаўцаў давядзеца пракладваць курсы сваіх караблёў у пластмасавых водах мораў і акіянаў.

БУРАДНІ

Падлічана, што на зямным шары за суткі адбываецца ў сярэднім 44 тысячи бур, а за год іх бывае каля 16 мільёнаў. Найбольшая колькасць дзён з бурамі ў годзе ад 100 да 150 у экваторыяльнай зоне і ад 75 да 100 — у трапічнай зоне. Толькі 30—50 дзён з бурамі назіраецца ў зоне ўмеранага пояса.

САЛАМЯНАЯ ПОМПА

Калі ўсю ваду, што ўжывае гектар пшаніцы за час росту, выліць адразу на гэту ж плошчу, то яна апыненца пад вадой на 30—40 сантиметраў. Кожны кілаграм зерня пшаніцы да перыяду высіпявання „перапампоўвае“ праз саломінкі больш чым тону вады.

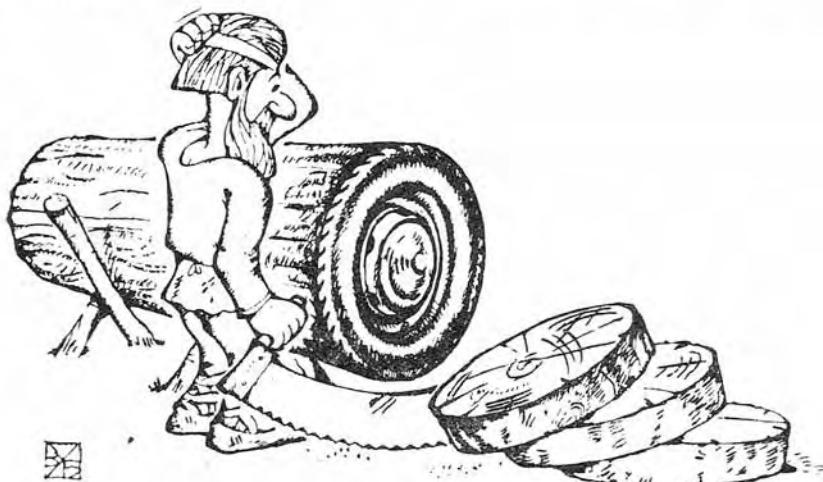
СТАРЭЙШЫНА КВЕТАК

Хрызантэму называюць старэйшынай кветак. Яна ўспамінаецца ў творы „Вясна і восень“, які напісаны больш чым 2500 гадоў назад філосафам Канфуцыем. У Еўропу хрызантэма ўпершыню трапіла ў канцы XVII стагоддзя.

КОЛЬКІ ГАДОЎ КОЛУ?

Кола нездарма называюць найвялікшым вынаходствам чалавечства, бо менавіта з яго пачала развівацца тэхніка. Аднак, як ні дзіўна, да гэтага часу невядома, хто і калі яго вынайшаў. Больш таго, мяркуюць, што дакладная дата вынаходства кола наўрад ці будзе калі ўстаноўлена.

Пакуль што мы ведаем толькі самае старажытнае кола. Яно знайдзена ў Балгарыі. Як сведчыць радыёактыўны аналіз, гэту му колу 5830 гадоў з магчымым адхіленнем на 150 гадоў у той ці другі бок.

Адзін з варыянтаў нараджэння кола.

ТРЭНІРУЙЦЕ МОЗГ!

Супрацоўнікі Інстытута педагогікі Венскага ўніверсітэта на працыгу доўгага часу вывучалі працысы, якія адбываюцца ў мозгу чалавека к старасці. Яны прыйшлі да вываду, што не-трэніраваны, бяздзейны мозг старэе значна хутчэй, чым мозг, які працуе, нясе пэўную нагрузкую. І што яшчэ важна: чым раней пачнеца такая духоўная трэніроўка і чым даўжэй яна будзе працягвацца, тым меншая небяспека старэння мазгавых клетак.

Венскія вучоныя лічаць, што ў старасці ў чалавека зніжаецца толькі скорасць засваення ведаў, а не сама здольнасць да засваення, не змяншаецца інтэлект.

Як бачым, вядомы народны выраз „упаў у дзяцінства“ або „здзяцініўся“, які азначае зніжэнне інтэлектуальных функцый ў старасці, відаць, датычыць толькі нетрэніраванага мозгу.

48 ГАДЗІН У СУТКІ

У пячоры Аліёе, паблізу Ніццы, правялі цікавы дослед. Аказалася, што чалавек, пазбаўлены магчымасці сачыць за гадзінікам і перыядычнай зменай дня і ночы, пераходзіць, нават не падазраючы гэтага, да другога сутачнага распарадку — 36 гадзін работы і 12 гадзін адпачынку.

ІНДЫЙСКІЯ ЗОІ

...Рускія імёны — нярэдкасць у Паўднёвой Індыі, — паведамляе савецкі журналіст. — Я сустракаў тут дзесяткі жанчын, названых Танямі і Зоямі. Яны нарадзіліся пасля таго, як свет абліяцела вестка аб неўміручым подзвігу Зоі Касмадзям'янской. Можна сустрэць індыянак з імем Ольга і нават Расія. А ў Хайдараабадзе, сталіцы паўднёваіндыйскага штата Андхра Прадзеш, прывялі да мяне юнака і сказалі:

— Знаёмцеся — Юрый Гагарын.

— ?!

Так, гэта Юрый Гагарын. Ён нарадзіўся ў красавіку шэсцьдзесят першага года, напярэдадні палёту ў космас першага касманаўта, і назван у яго гонар.

ПАСЯЛЕНЦЫ НА МЕСЯЦЫ

Будучым пасяленцам зямлі на нашым спадарожніку Месяцы спатрэбіца кісларод. Адкуль здабыць яго там, сярод безжыщёвых скал? Вучоные адказваюць: з месяцевай глебы. Ім удалося выдзеліць з ґрунту, прывезенага з Месяца, газападобны кісларод. Яны сцвярджаюць, што 20 кілаграмаў месяцевай пароды ўтрымліваюць кіслароду столькі, колькі трэба чалавеку для дыхання на працягу сутак.

ГУСЬ НА П'ЕДЭСТАЛЕ

Заолагі склалі спіс жывых істот па ступені ўвагі, якую яны праяўляюць пры пераходзе вуліцы. На першым месцы аказалася гусь, яна амаль ніколі не трапляе пад колы. Потым ідуць свіння і кошка. Сабака і курыца падзялілі чацвёртае месца.

Належнае і пенсіі для сялян

Сацыялістычна дзяржава ставіць сабе за мэту поўнае зраўнанне грамадзян як у палітычных, так і сацыяльных адносінах. Для гэтага важным з'яўляецца ліквідацыя сацыяльнага бар'еру паміж гарадскім і вясковым насельніцтвам. Горшая сітуацыя вёскі праяўляецца асабліва ў галіне сацыяльнага забеспечэння. Праблема гэта асабліва балючая, таму што з кожным годам павялічваецца лік гаспадарак, на якіх засталіся толькі людзі ў старэйшим узросце або не здольныя да працы. Яны змушаны працаваць па-над сілы, ды і так часта не могуць весці гаспадарку на належным узроўні. З гэтай прычыны яны трапляюць у цяжкое матэрыяльнае становішча, а занядбанасць гаспадаркі адмоўна ўпłyвае на харчаванне насельніцтва.

Устанаўленне ўсеагульнага сацыяльнага забеспечэння патрабуе ад дзяржавы велізарных выдаткаў і таму можа быць рэалізавана паступова. Варта пры гэтым прыпомніць, што перад вайной сацыяльным забеспечэннем карысталася ў Польшчы толькі 15 працэнтаў насельніцтва. Колькасць гэта ўзрастала паслядоўна і дасягнула ў 1977 годзе 80 працэнтаў насельніцтва. У гэтым ліку знаходзіцца значная частка сялян, якія працавалі на прадпрыемствах і ў дзяржаўных установах.

Агульнае забеспечэнне сялян, уведзенае законам з 27 кастрычніка 1977 года аб пенсіённым забеспечэнні і іншым належным для сялян і іх сем'яў, які абавязвае ад 1.1.1978 г., з'яўляецца найбольшай падзеяй на вёсцы пасля ліквідацыі памешчыцкага землеўладання. (У далейшым будзем паслугоўвацца ў скарачэнні паняццем „закон“).

Нават у найбольш багатых капіталістычных краінах няма права, якое б у такім маштабе ахоўвала інтарэсы сялян. Напрыклад, у багатай Англіі нямала старэйших сялян прымірае з голаду або карыстаецца дапамогай дабрачыннай арганізацыі.

Варта ведаць, што страхавыя ўзносы, якія плоцяць сяляне, пакрываюць выдаткі дзяржавы на сацыяльнае забеспечэнне сялян толькі ў 1/3 частцы. Пасля поўнай рэалізацыі закону, у 1981 годзе, дзяржава будзе выплачваць на гэта 21 мільярд зл. у год.

Закон прадугледжвае належнае з сацыяльнага забеспечэння для ўсіх сялян, таксама пенсіі і іншыя належнасці для сялян, якія перададуць гаспадарку наследніку або дзяржаве.

1. Належнае сялянам і іх сем'ям

Ад 1 студзеня 1978 года селяніну і яго сям'і па ўмовах, устаноўленых для працаўнікоў і іх сем'яў, прыслугоўвае права карыстання паслугамі медыцынскай службы: амбулаторнага, шпітальнага і санаторнага лячэння, хуткай дапамогі, лекаў і забеспечэння артапедычнымі прадметамі.

Селянін і яго жонка, якая супольна з ім працуе, калі здарыцца няшчасны выпадак у час працы на гаспадарцы або пры прафесіяльнай хваробе, карыстаюцца дапамогай на лячэнне, калі няздольнасць да працы трывае больш 30 дзён. Дапамога па 50 зл. за дзень няздольнасці да працы выплачваецца за перыяд не больш шасці месяцаў і не даўжэй, чым да атрымання пенсіі. Незалежна ад гэтага прыслугоўвае ім права да аднаразовай кампенсацыі за трывалую або доўгатрывающую страту здароўя, з разлікам 500 зл. за кожны працэнт страты здароўя, але не менш, чым 2000 зл.

Дзесяткам селяніна, якім здарыўся выпадак у сувязі з працай на гаспадарцы пасля 1.I.1978 года, прыслугоўвае дапамога на лячэнне, аднаразовая кампенсацыя на тых самых умовах, што і бацькам, а калі ў выніку выпадку ўзникне інвалідства I або II групы — пенсія ў суме 750 зл. у месяц.

Членам сям'і селяніна, які памёр у выніку выпадку, звязаным з працай на гаспадарцы, або ад прафесіяльнай хваробы, прыслугоўвае аднаразовая кампенсацыя на падставах, прадбачаных для працаўнікоў.

Ад 1 ліпеня 1980 г. будзе выплачвацца жанчынам, якія кіруюць гаспадаркай або пражываюць на гаспадарцы пры мужу, раздзільная дапамога ў суме 500 зл. на кожнае дзіця, сваё або ўзятае на выхаванне ва ўзросце да аднаго года з мэтай усынаўлення, калі зварнулася з гэтым у суд. Дзесяці-калеекі да 16 год і старэйшыя, у якіх сцверджана інвалідства I або II групы, атрымаваюць дапамогу ў суме 500 зл. у месяц.

2. Належнае сялянам, якія перадалі гаспадарку наследніку або дзяржаве

I. Кому належыцца пенсія?

Пенсія належыцца селяніну, які:

- 1) перадаў гаспадарку наследніку або дзяржаве;
- 2) мае ўзрост пенсіянера, г.зн. мужчына — 65 год, жанчына — 60 г., а калі з'яўляючца ветэранамі вайны, дык мужчына — 60 год, а жанчына — 55 год, або з'яўляеца інвалідам I або II групыв;
- 3) калі вартасць гаспадаркі не знізілася на працягу апошніх пяці год;
- 4) выпрацоўваў і прадаваў грамадскім прадпрыемствам пра-дукты не меншай вартасцю, чым 15 тысяч злотых;
- 5) аплачваў узносы на пенсіённы фонд.

Бліжэйшага выяснення патрабуюць п. 1 і 4.

II. Перадача гаспадаркі.

Гаспадарка — гэта плошча ворнай зямлі або лесу, не меншай 0,5 га, а таксама будынкі, жывы і мёртвы інвентар.

Закон прадбачыць перадачу гаспадаркі наследніку або дзяр-жаве. Першынства прызнаецца перадачы гаспадаркі наследніку. Дзяржава пераймае гаспадарку ва ўмовах, калі няма наследні-каў, якія згаджаючца ўзяць гаспадарку, або не маюць права да атрымання гаспадаркі.

Гаспадарку можна атрымаць толькі наследнік, які:

- 1) мае кваліфікацыі для вядзення сельскай гаспадаркі, г.зн. скончыў сельскагаспадарчую школу або курс сельскагаспадарчай падрыхтоўкі;
- 2) не перакрочыў яшчэ 55-га года жыцця;
- 3) не з'яўляеца інвалідам I або II групы;
- 4) дае гарантію належнага вядзення гаспадаркі.

Наследнікам у сэнсе закону з'яўляючца дзеці і ўнуکі, браты і сёстры і іх дзеці, пасынкі і падчарыцы, выхаванцы і выхаван-кі. Наследнікам не можа быць муж або жонка. Ім супольна пры-слугоўвае права да пенсіі.

Гаспадарку можна перадаць толькі аднаму з наследнікаў. Калі наследнік жанаты, гаспадарку могуць атрымаць разам муж і жонка. Толькі ў выпадку, калі наследнікі маюць уласныя га-спадаркі, селянін можа перадаць ім сваю гаспадарку, падзялі-шы яе між наследнікамі.

Перадача гаспадаркі наследніку павінна быць бясплатнай. На-следнік, які атрымаў гаспадарку, не мае права збыць яе на пра-цягу дзесяці год без дазволу начальніка гміны. Згода можа быць дадзена ў выпадках грамадска і гаспадарча абгунтаваных.

Супольны ўласнік можа перадаць свой узел, калі ён не меншы, чым 0,5 га.

Дзяржаве можа перадаць гаспадарку толькі яе ўласнік. Селянін можа перадаць гаспадарку наследніку нават калі ён не з'яўляецца яе ўласнікам, напрыклад, калі зямлю арендуе або карыстаецца ёю, не будучы ўласнікам. Наследнік у гэткім выпадку атрымоўвае тыя права да зямлі, якія меў той, ад каго ён гаспадарку атрымаў.

Будынкі і інвентар пераходзяць на ўласнасць наследніка. Калі гаспадарка перадаецца дзяржаве, селянін можа затрымаць будынкі і інвентар.

Селянін, які перадае гаспадарку дзяржаве або наследніку, мае права да бясплатнага выкарыстоўвання 0,3 га зямлі, а калі перадае гаспадарку з будынкамі, можа бясплатна карыстацца памяшканнем, гаспадарчымі будынкамі ў размеры, неабходным да заспакаення сваіх патрэб.

Паводле цывільнага кодэкса, перанесці ўласнасць нерухомай маёmacці можна толькі ў форме натарыяльнага акта. Каб упрощыцца фармальнасці, закон прадбачвае, што ўмова паміж селянінам і наследнікам заключаецца перад начальнікам гміны.

Дзяржава пераймае гаспадарку на аснове пастановы начальніка гміны. У пастанове падаецца таксама вартасць выпрацаваных у гаспадарцы і проданых грамадскім прадпрыемствам прадуктаў, вызначаных на падставе дадзеных кааператыўнага банку.

3. Продаж прадукцыі грамадскім прадпрыемствам

Каб атрымаць пенсію, неабходна выпрацоўваць на сваёй сельскай гаспадарцы і прадаваць грамадскім гаспадарчым установам сельскія прадукты вартасцю не менш 15 тысяч зл. у год на працягу для мужчыны — 25 год, а для жанчын — 20 год, у тым ліку, без перапынку — пяць год перад перадачай гаспадаркі наследніку або дзяржаве. Да гэтага перыяду залічваюцца і гады, у якіх вартасць продажу прадуктаў была меншшая, але выкліканы гэта было стыхійным няшчасцем, няшчасным выпадкам або іншымі акалічнасцямі, якія ўзніклі без віны селяніна.

Гэты асноўны прынцып не азначае, што сяляне будуць магчы атрымаць пенсію за 20 і 25 год.

Сялянам, якія выпрацоўвалі і прадавалі грамадскім гаспадарчым установам сельскія прадукты вартасцю не меншай, чым 15 тыс. зл. прынамсі 10 год, у тым ліку без перапынку на працягу апошніх пяці год перад перадачай гаспадаркі наследніку або дзяржаве, зачынваецца перыяд кіравання гаспадаркай перад 1 студзенем 1978 г., г.з.н. перад датай, ад якой абавязвае закон,

а таксама праца на чужой гаспадарцы ад 16 год жышця і кожная іншай праца, якая бярэцца пад увагу пры признаванні пенсіі згодна з законам аб усеагульным пенсіённым забеспячэнні працаўнікоў іх сямей.

Паводле распараджэння Рады Міністраў з 9.XII.1977 г. адносна выканвання правіл закону аб пенсіённым забеспячэнні сялян — эвідэнцыю вартасці прададзеных прадуктаў вядуць кааператывныя банкі, пачынаючы ад 1 студзеня 1977 г. Няма магчымасці канстатаваць колькасці прадуктаў іх вартасці, якія былі прададзены перад гэтай датай. Таму закон пастанаўляе, што песню селянін можа атрымаць ужо ад 1 ліпеня 1980 г., калі да гэтага часу будзе мець пенсіённы ўзрост, вартасць яго гаспадаркі не аbnізілася за апошнія пяць год, аплачвае пенсіённыя ўзносы, а ад 1 студзеня 1977 года і да канца года, у якім перадае гаспадарку наследніку або дзяржаве, выпрацоўваў і прадаваў грамадскім гаспадарчым прадпрыемствам прадукты вартасцю не менш 15 тысяч зл.

Калі споўнены гэтыя ўмовы, гаспадарку можна перадаць наследніку ўжо пачынаючы ад 1 студзеня 1978 г. з тым, што пенсія будзе выплачвацца толькі ад 1 ліпеня 1980 г.

Выключэнне ўстаноўлена для тых, што скончылі 80 год або з'яўляюцца інвалідамі I або II групы. Атрымоўваюць яны пенсію адразу пасля перадачы гаспадаркі наследніку або дзяржаве. У гэткіх выпадках пенсія ў найніжэйшым размеры, г.зн. 1500 зл. у месяц, прызнаецца нават тады, калі б селянін не выпрацоўваў і не прадаваў прадукты вартасцю больш 15 тыс. зл.

Гэткая ж пенсія прызнаецца тым, што пасля 1 студзеня 1978 г. перадаюць гаспадарку дзяржаве, а не вытворалі і не прадавалі прадукты вартасцю больш 15 тысяч зл.

4. Інвалідская пенсія

Селянін, які не мае акрэсленага ўзросту (мужчына 65 год, а жанчына 60 год, ветэраны вайны адпаведна 60 і 55 год), можа атрымаць інвалідскую пенсію, калі лекарская камісія ўстановіць I або II групу інвалідства. Каб атрымаць пенсію, неабходна наступнае: пры пенсіі па старасці — з тым толькі, што першыяд, у якім селянін выпрацоўваў і прадаваў грамадскім гаспадарчым прадпрыемствам прадукты вартасцю не меншай, чым 15 тысяч зл., скарочаны да пяці год. Як вышэй было сказана, інваліды I або II групы могуць ад 1.I.1978 г. атрымоўваць пенсію нават тады, калі не выпрацоўвалі і не прадавалі прадуктаў гэткай вартасці.

Пенсія не належыцца інвалідам III групы.

Калі селянін зрабіўся інвалідам, не дасягнуўшы 30 год, або

калі прычынай інвалідства з'яўляеца выпадак у сувязі з працай або прафесіональная хвароба, а выпрацоўваў і прадаваў пра-ductы вартасцю больш 15 тыс. зл., то пенсія прыслугоўвае нават тады, калі кіраванне гаспадаркай трывала менш пяці год. Калі гаспадарка перадаеца дзяржаве, то пенсія ў найніжэйшым раз-меры прызнаеца нават і тады, калі селянін не выпрацоўваў і не прадаваў пра-ductы вартасцю больш 15 тысяч зл. Вышэй ска-занае адносіца да інвалідства і прафесіональнай хваробы, якія ўзніклі пасля 1.I.1978 г.

5. Правы членаў сям'і

Пенсія прыслугоўвае разам мужу і жонцы, хоцьбы толькі адзін з іх быў ва ўзросце пенсіянера або інвалідам I або II гру-пты. Аднак, калі муж або жонка на працягу апошніх пяці год не пражывалі і не працавалі разам на гаспадарцы, пенсія прызнаеца толькі таму, хто на гаспадарцы працаваў. Мае ён права перадаць гаспадарку наследніку або дзяржаве без згоды другога, хоць бы гаспадарка была супольнай уласнасцю мужа і жонкі. Згоды другога на перадачу гаспадаркі не патрабуеца таксама, калі гаспадарка з'яўляеца выключнай уласнасцю таго, хто гаспадарку перадае. Непатрэбна таксама згода тых, што атрымоў-ваюць ужо пенсію на іншых асновах, або тых, для якіх гаспа-дарка не з'яўляеца асноўным сродкам утрымання, або ў вы-падку, калі гаспадарка выказвала ніскі ўзровень пра-ductыі.

Пенсія дзеліцца пароўну паміж мужам і жонкай, хоць бы гаспа-дарка была ўласнасцю аднаго з іх. Падзел праводзіцца на просъ-бу аднаго з іх, а без просьбы — тады, калі адзін з іх атрымоўвае пенсію на іншай падставе. Гэткі пенсіянер можа атрымаць толь-кі палову прыпадаючай яму пенсіі за гаспадарку. Пасля смерці мужа або жонкі цэлая пенсія выплачваеца жывому, а калі атрымоўвае ён ужо пенсію на іншай падставе, выбірае ён адну пенсію цэлую, а другой палавіну.

Пасля смерці мужа і жонкі іх дзецям, за выключэннем таго, хто атрымаў гаспадарку, прызнаеца сямейная пенсія на тых самых падставах, што і дзецям працаўнікоў. Дзеці, незалежна ад іх колькасці, атрымоўваюць 70 працэнтаў пенсіі, якую атрым-лівалі бацькі.

6. Дадаткі да пенсіі

Дадатак сямейны да пенсіі прыслугоўвае дзесям, унукам, бра-там і сёстрам і іншым асобам, якія знаходзяцца на ўтрыманні пенсіянера. Дадатак прызнаеца на тых падставах і ў такім са-мым размёры, што і працаўнікам.

Асобам, якім прыслугоўвае права атрымліваць ад пенсіянера пажыццёвае ўтриманне, выплачваеца 750 зл. у месяц.

Пенсіянеры, узнагароджаныя ордэнамі, азначанымі ў законе аб усеагульным забеспячэнні працаўнікоў і іх сем'яў, атрымліваюць 25-працэнтны дадатак да належнай ім пенсіі.

Інвалідам I групы і асобам, якія скончылі 80 год, прызнаеца дадатак 500 злотых у месяц, а залічаным да інвалідаў I групы па прычыне слепаты — 800 зл.

Пенсіянеры і члены іх сем'яў маюць права да бясплатнага лячэння, лякарства, артапедычных прадметаў, прафесійнай падрыхтоўкі да працы і ўмяшчэння ў дому пенсіянера.

Пасля смерці пенсіянера членам яго сям'і прыслугоўвае пахавальнаяная дапамога, роўная двухмесячнай пенсіі, а ў выпадку смерці члена яго сям'і пенсіянер атрымоўвае пахавальную дапамогу, роўную аднамесячнай пенсіі. Дапамога выплачваеца асобе, якая пахавала памершага.

7. Колькі ў суме складае пенсія?

Пенсія прызнаеца адпаведна да колькасці выпрацаваных і прададзеных грамадскім гаспадарчым прадпрыемствам прадуктаў. Найменшая пенсія, г.зн. 1500 зл. у месяц, прызнаеца селяніну, калі вартасць прадуктаў складае ў суме ад 15—20 тысяч зл. у год. Далей пенсія павялічваеца па 50 зл. за кожныя 5 тысяч зл. аж да 40 тысяч зл. Пасля гэтага і аж да 100 тысяч пенсія павялічваеца па 50 зл. за кожныя 10 тысяч зл. Найвышэйшая пенсія — 6500 зл. — прызнаеца пры вартасці прададзеных прадуктаў на суму больш 1 мільёна злотых.

Калі гаспадарка перадаеца дзяржаве, то прыслугоўвае дадатак да пенсіі за першыя два га па 100 зл., а за наступныя па 50 зл., аднак у суме не больш, чым 700 зл.

Дадатак ад 50 да 200 зл. прыслугоўвае таму, хто перадае дзяржаве будынкі вартасцю больш 50 тыс. зл., а таксама за перададзены дзяржаве лес вартасцю больш 10 тыс. зл.

8. Продаж гаспадаркі дзяржаве

Уласнік гаспадаркі, калі не мае яшчэ ўзросту пенсіянера, не з'яўляеца інвалідам I або II групы або не мае іншых умоў, каб атрымаць пенсію, можа прадаць цэлую гаспадарку або яе частку дзяржаве. Гэткае права прыслугоўвае таксама таму, хто мог бы атрымаць пенсію за гаспадарку, але атрымоўвае ўжо пенсію на іншых падставах.

Прадаючы цэлую гаспадарку, селянін можа сабе пакінуць усе будынкі або некаторыя з іх. Калі прадае гаспадарку з будынкамі, мае права карыстацца памяшканнем і гаспадарчымі будынкамі ў патрэбным яму размеры, а таксама бясплатна апрацоўваць 0,3 га зямлі.

9. Належнае пенсіянерам, якім прызнана пенсія да 1.I.1978 г.

Новы закон стварае для пенсіянераў, якім прызнаецца пенсія пасля 1.I.1978 г., значна больш карысныя ўмовы, чым тыя, што атрымлівалі пенсію перад гэтай датай. Ён не толькі ўстанаўляе пенсію за перадачу гаспадаркі наследніку, але ўстанаўляе пенсію ў значна большай суме.

Заканадаўца не забывае таксама тых, якія перадалі гаспадарку дзяржаве за пенсію або зракліся ўласнасці перад 1.I.1978 г. Тым, што перадалі гаспадарку дзяржаве за пенсію перад гэтай датай, пенсія ад 1 студзеня 1978 г. павышаецца на 150 зл., а тым, што перад гэтай датай перадалі бясплатна гаспадарку наследніку або адмовіліся ад гаспадаркі і перайшла яна на ўласнасць дзяржавы, калі маюць узрост пенсіянера або з'яўляюцца інвалідамі I або II групы і не маюць сталых сродкаў да жыцця, ад 1.VII.1980 г. прызнаецца 750 зл., а калі ўмовы гэтых адносяцца да мужа і жонкі — 1000 зл. у месяц.

В. Склубоўскі

Калі ў вас узняклі нейкія цяжкасці юрыдычнага характару, звязтайцеся ў юрыдычны пункт ГП БГКТ, які ўжо звыш 20-ці год вядзе неадплатна вядомы юрист і дзеяч БГКТ Вінцук Склубоўскі.

Юрыдычную кансультацыю вы можаце атрымаць неадплатна ў кожны панядзелак у памяшканні ГП БГКТ (Беласток, Варшаўская 11) у гадзінах 10—11.

Як стаць шчаслівым?

Калі іханне — гульня, то мае адносіны з Марыяй — вялікая гульня. Гульня ў пытаниі і адказы. Марыя пры кожнай сустрэчы даймае мяне пытаннямі. Часта проста неверагоднымі. Так было і ў апошні раз...

— Ежы... што ты выбраў бы? Прайсці дзесяць метраў на руках ці дзесяць кіламетраў на нагах. Толькі падумай. Таму што ў залік ідзе любы першы адказ.

Ведаючы Марыю, я падумаў, што ў звычайнім адказе тоіца нейкая каверза.

— Я лепш прайшоў бы дзесяць метраў на нагах, — хутка знайшоўся я.

— Чаму? — спытала Марыя.

— Таму што на руках я хадзіць не ўмею.

— Чаму? — здзівілася Марыя.

— Таму што я не акрабат.

— Чаму? — яшчэ больш здзівілася Марыя.

— Таму што я аўтамабіль... — прыдумаў я.

Для Марыі гэта быў аргумент. Яна вярнулася да галоўнага пытания:

— А калі б, напрыклад, табе давялося прайсці гэтыя дзесяць метраў басанож па цвіках, распаленых да чырвані?

— Я думаў, што гаворка ідзе аб прагулцы ў нармальных умовах.

— На жаль, ты памыліўся. Гаворка ідзе аб тым, каб прайсці гэтыя дзесяць метраў у складаных умовах. Ну, напрыклад, так: ты на астравах Хула-Гула. На сваёй машыне. І раптам там ты ўспомніў, што ўжо дзесяць дзём не піў ні краплі вады. А, як вядома, чалавек можа выжыць без вады толькі дзесяць дзён і сорак мінuta.

— Адкуль ты гэта ўзяла? — здзівіўся я.

— З галавы. Але не перапыній мяне. Ну вядома, ты разумееш, што калі на працягу пайгадзіны ты чаго-небудзь не вып'еш, то памрэш. І ў гэты момент твая машына сапсавалася.

- Чаму? — на гэты раз не ўстрыймаўся ад пытання я.
- Для таго, каб было цяжэй. Ты выходзіш з машины і бачыши дзве дарогі. Адна зручная, бяспечная і кароткая. Але хадзіць па ёй на нагах забаронена.
- Чаму? — зноў не стрымайся я.
- Для таго, каб было цяжэй. У той жа час па другой дарозе дазволена хадзіць на нагах, але яна надзвычай небяспечная. На ёй шмат акул і кракадзілаў.
- Калі там ёсць акулы і кракадзілы, — сказаў я спакойна, — значыць там павінна быць і вада. У такім выпадку я нап'юся, і на гэтym усё скончыцца.

— Ты так думаеш! — злосна ўсміхнулася Марыя. — Памыляешся! На астравах Хула-Гула акулы палявыя, а кракадзілы на дрэвах. І ўсе яны больш злосныя, чым вадзяныя. Жаруць чалавека, як толькі ўбачаць. І не запіваюць. Таму што прывыклі есці сухама. Ты ім вельмі спадабаецца, таму што ты зусім абязводжаны. Бо за дзесяць дзён ты не піш ні краплі вады. Ну, што ты зробіш у такой сітуацыі?

— Падыду да любога кіёска, — адкінуў я адразу ўсе цяжкасці, — і нап'юся мінеральны вады.

Марыю гэты адказ застаў знянаць, але яна не здавалася.

- А калі мінеральны вады няма?
- Я нап'юся апельсінавай.
- А калі няма апельсінавай?
- Я папрашу содавай.
- А калі няма содавай?
- Я вазьму тое, што ёсць...
- Ну добра! — закрычала Марыя. — А калі няма ніякай вады! Нічога!

— Тады... — я зрабіў эфектную паўзу. — Тады, Марыя, гэта будзе азначаць, што я не на астравах Хула-Гула, а ў цэнтры Варшавы ў спякотны дзень.

Праўда, адказ быў некалькі не па тэмэ, але правільны. І Марыя прызнала сябе пераможанай. Але адразу ж перайшла да наступнага этапа:

- Ежы, — сказала яна, — што ты выбраў бы: мець рыжыя валасы ці сабачку-таксу?
- Рыжыя валасы.
- Чаму?
- Таму, што для сабачкі-таксы ў мяне няма нікіх умоў.
- А для рыжых валасоў у цябе ёсць умовы.
- Як гэта? — не зразумеў я.

— А так. Калі ў каго рыжыя валасы, у яго павінна быць светлая скура, вяснушкі і зялёныя вочы. А ў цябе нічога гэтага няма. І наогул ты — брунет. І таму згаджайся на таксу. Спа-

дзялося, ты ведаеш, што сабака — лепшы сябар чалавека- Ці мо табе напляваць на дружбу?

— Не, вядома.

— Ну вось! А сам мняеш дружбу на рыжыя валасы. Дарэчы, я не пераношу рыжых.

Уражаны такімі довадамі, я здаўся:

— Згодзен на таксу.

— Нарэшце! — узрадавалася Марыя. — Magu табе паведаміць прыемную навіну: заўтра будзеш мець таксу.

— Рыжую?

— Пакуль што не. Але мы яе пафарбуем. Моцным чаэм. Дае цудоўны колер. Ева паспрабавала і стала, як клоун. Заўтра ў цябе будзе такса. Адны мае знаёмыя ад'язджаюць у працяглую камандзіроўку за мяжу і хочуць аддаць сваю таксу ў добрыя руکі. Не дзякуй, я тут не прычым. Проста ты шчасліўчык. Яшчэ крху, і ты мог стаць рыжым. А цяпер ты застанешся брунетам...

Што мне заставалася рабіць? Я цярпець не мог такс, але Марыя цярпець не магла рыжых. А я кахаю Марыю. У мяне не было выйсця. І зусім гэтага не чакаючы, я стаў шчаслівым, шчаслівым брунетам, гаспадаром рыжай таксы... Вось што такое каханне!... Гульня. Вялікая гульня...

Марыя Чубашак

Гумар

РАЗМОВА СЯБРОЎ

Настаўнік вячэрній школы звяртаеца да сябра — лекара:

— Ну, як ты там з хворымі?

— Нічога. Добра. Ляжачых няма. А як у цябе? — цікавіцца ёў свою чаргу.

— З наборам добра, але мала хадзячых, — адказаў настайнік.

П'ЯНЫ СЛУП

У хату ўбягае ўстрывожаны Міколка.

— Мама! Там на вуліцы тата са слупам размаўляе.

— Ды гэта ён п'яны!

— Ды цi ён п'яны, не ведаю, а тата ледзь на ногах стаіць.

КВІЗ

ЦІ ЄСЦЬ У ВАС ФАНТАЗІЯ?

Аб гэтым можна лёгка пераканацца. Дастаткова толькі, як цвердзяць псіхолагі, адказаць на пытанні, якія ўваходзяць у гэты квіз.

	Так	Не
1. Ці цікавіцеся вы жывапісам?	2	1
2. Ці часта вы нудзіцеся?	1	2
3. Ці, рассказываючы якую-небудзь гісторыю, любіце вы ўпрыгожыць яе маляўнічай дэталлю, даданай ад сябе?	1	0
4. Ці ініцыятыўны вы на работе?	2	1
5. Ці „шырокая“ вы пішаце, ці многа займаецце месца на паперы?	1	0
6. У адзенні кіруецца законамі моды ці ўласным густам?	2	1
7. Ці любіце вы маляваць у час сходаў на кава-лачку паперы адны і тыя ж фігуры?	0	1
8. Ці, слушаючы музыку, уяўляюцца вам якія-небудзь вобразы, звязаныя з ёй?	1	0
9. Ці любіце вы пісаць доўгія лісты?	2	1
10. Ці бачыце вы часам каляровыя сны?	1	0
11. Ці любіце вы ў думках наведваць тыя мясціны, якія ведаеце толькі па рассказах, якія хочаце адведаць?	1	0
12. Ці часта вы плачаце ў кіно?	1	0

І так, падлічыце ачкі. 14—17 ачкоў: у вас багатая фантазія. Калі патрапіце выкарыстаць яе ў жыцці, дык прынясце людзям шмат радасці.

9—13 ачкоў: сярэдняя фантазія. Такая ў вельмі многіх людзей. Ад вас і толькі ад вас залежыць, ці патрапіце развіць яе.

5—8 ачкоў: вы рэаліст у поўным значэнні гэтага слова. У воблаках не лунаеце. Аднак крыху фантазіі пакуль яшчэ нікому не шкодзіла.

Народны паэт Фёдар Хлябіч з Рыбакоў. Фота Я. Целушэцкага.

Сцэна з „Мікітавага лапця“ ў пастаноўцы самадзейнікаў са Скупава.
Фота Я. Целушэцкага.

Дажынкі ү Нарве. Фота В. Рудчыка.

ЙДЭ

Змовк віетёр,
Тыҳо навколо,
Тулько сніг скрыпты
— Хтось йідэ санкамы,
Высоко на вэрбіы
Сыдый чорный ворон
З пудкулянымі ногамы.
Дым, як кудэля,
Віецця з комына,
Пахнэ прыплаянымі картохлямы,
— Всё так блізьке сэрцю мому.
Новый Руок дзісяй,
Зо станції сын з подарком
Йдэ, до батьківського дому.

Іван Кірзыюк

ЗМЕСТ

Календар на 1980 год	5
За годам год	
Польшча сямідзесятых гадоў — А. Барвінок	29
Программа „Вісла“ — В. Швед	46
З думкай аб вадзе і хлебе — В. Рудчык	53
Быццам той зубр — В. Рудчык	70
На нашым полі	
Летапіс	92
Партрэты актыўістай — М. Хмялеўскі	98
Сяўба роднага	
Равеснік народнай улады — М. Шаховіч	107
Жыццё для іншых — М. Гайдук	117
Народная культура	
Станіслаў Казура — В. Швед	123
Мінуўшчына	
Сымон Рак-Міхайлоўскі — А. Бергман	135
Асветнае таварыства беларусаў у даваеннай Варшаве — П. Ластаўка	143
Важная пляцоўка — Ф. Каравацкі	152
Пра Гальяша Леўчыка — Ю. Туронак	155
Літаратурныя гоні	
Юрка Зубрыцкі	161
Алесь Барскі	167
Надзея Артымовіч	172
Іван Кірызюк	178
Увагі аб творчасці „белавежцаў“ — Я. Леанчук	179
З візітам у Пятра Сергіевіча — В. Швед	185
Усяго пакрысе	
Палессе — прарадзіма славян — А. Мізін	191
Грамі жыцця	193
Дары лясных балот	196
Народная метэралогія	198
Рэцепты на кожны дзень	201
Практычная гаспадніня	207
Цікавінкі	211
Належнае і пенсіі для сялян — В. Склубоўскі	217
Як стаць шчаслівым? — М. Чубашак	225